

15382

D.E.Ü.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

MÜLKİYETİN TABANA YAYILMASI
VE
SERVET DAĞILIMININ SAĞLANMASINDA
SERMAYE PİYASASININ
ROLÜ VE ETKİSİ

İsmail MAZGİT

Tez Yöneticisi
Yrd. Doç.Dr. Adil KORUYAN

İzmir-1991

ONSOZ

Ulkemizde sermaye piyasası ile ilgili yasa çalışmaları 1960'lı yıllardan beri sürdürülmesine rağmen 1981 yılına kadar bu çalışmalar sonuçlandırılmamıştır. 1981 yılında Sermaye Piyasası Kanunu'nun kabulüyle piyasanın organize bir yapıya kavuşturulması mümkün olabilmektedir. Bu yıldan sonra sermaye piyasasında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Kuşkusuz bu gelişmeler Türkiye Ekonomisinin liberalleştirilmesi çabalarına paralel yürümektedir. Bu gelişmeler özelleştirme ve halka açılma konularının gündeme gelmesini sağlamıştır.

Sermaye piyasası, işletmeler için finansman kaynağı; tasarruf sahipleri için tasarrufların değerlendirilebileceği bir yatırım alanı niteliği kazanmıştır. Sermaye piyasası bu beklentilere yanıt verirken, ekonomik ve sosyal etkileri nedeniyle bazı fonksiyonlar üstlenmiştir. Bu fonksiyonların en önemlilerinden birisi de mülkiyet ve servet dağılımının sağlanmasıdır. Sermaye piyasası, bu fonksiyonunu yerine getirmekle hem ekonomik kalkınmaya hizmet edecek hem de toplumda sosyal dengelerin kurulmasını kolaylaştıracaktır.

Çalışmamızda, sermaye piyasasının bu fonksiyonu ortaya konulmaya çalışıldı. Bu amaçla genel olarak mülkiyet ve servet dağılımını, daha sonra mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılmasında sermaye piyasasından yararlanma olanakları incelendi. Buna paralel olarak Türkiye'de özelleştirme ve halka açılma olaylarının boyutları ortaya konmaya çalışıldı.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasını, lisans öğrenciliğimin başından beri büyük bir özveriyle bana çalışma ortamı hazırlayan sevgili eşime borçluyum. Tezin hazırlanmasında bana yol gösteren, tez yöneticisi Sayın hocam Yard. Doç. Dr. Adil KORUYAN ve bölümümdeki hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezin bilgisayarda yazılımını gerçekleştiren Fakültemiz Masa Üstü Yayıncılık Birimine teşekkür ederim.

İsmail MAZGİT

İzmir-1991

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	SAYFA NO
İÇİNDEKİLER	
TABLolar DİZİNİ	
GİRİŞ	

BÖLÜM 1

MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMI

1. MÜLKİYET VE SERVET KAVRAMLARI.....	5
1.1. MÜLKİYET.....	5
1.1.1. TEORİK OLARAK MÜLKİYETİN GELİŞİMİ.....	6
1.1.2. TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE MÜLKİYET.....	8
1.2. SERVET.....	10
2. MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMI.....	13
2.1. EKONOMİK GELİŞME İLE MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMI	13
2.1.1. KAPİTALİZM ÖNCESİ EKONOMİK GELİŞME İLE MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMI.....	13
2.1.2. KAPİTALİZM İLE MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMI.....	15
2.2. MÜLKİYET VE SERVETİN YAYGINLAŞMASININ GEREKÇELERİ.....	21
2.2.1. SOSYAL GEREKÇELER.....	22
2.2.2. EKONOMİK GEREKÇELER.....	25
3. DENGESİZ DAĞILIMIN NEDENLERİ.....	29
3.1. BİRİNCİL ÖNEMDE NEDENLER.....	29
3.1.1. GELİR DAĞILIMI.....	30
3.1.2. GELİRİN KULLANIMI.....	35
3.2. İKİNCİL ÖNEMDE NEDENLER.....	40

BÖLÜM 2
MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMINDA
DENGESİZLİĞİN GİDERİLMESİ
YÖNTEMLERİ

1. GELİR DAĞILIMININ DEĞİŞTİRİLMESİ.....	50
1.1. GELİRİN BİRİNCİL DAĞILIMININ DEĞİŞTİRİLMESİ.....	50
1.1.1. ÜCRETLERİN BELİRLENMESİ.....	55
1.1.2. FİYATLARIN BELİRLENMESİ.....	56
1.1.3. FAİZLERİN BELİRLENMESİ.....	57
1.2. GELİRİN İKİNCİL DAĞILIMININ DEĞİŞTİRİLMESİ.....	59
1.2.1. KAMU GELİRLERİ YOLUYLA İKİNCİL DAĞILIM.....	60
1.2.2. KAMU HARCAMALARI YOLUYLA İKİNCİL DAĞILIM.....	61
1.2.3. SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİYLE İKİNCİL DAĞILIM.....	63
2. GELİRİN KULLANIMININ DEĞİŞTİRİLMESİ.....	64
2.1. TASARRUF TEŞVİKLERİ.....	65
2.2. YATIRILABİLİR ÜCRETLER.....	66
2.3. KARA KATILMA.....	69
3. SERMAYE PİYASASININ DENGESİZLİK GİDERİCİ ARAÇ OLARAK KULLANILMASI.....	72

BÖLÜM ÜÇ

SERMAYE PİYASASI VE MÜLKİYET
VE SERVETİN YAYGINLAŞTIRILMASINDA
SERMAYE PİYASASINDAN YARARLANILMASI

1. SERMAYE PİYASASI.....	74
1.1. SERMAYE PİYASASININ MALİ SİSTEMDEKİ YERİ.....	75
1.2. SERMAYE PİYASASININ TANIMI VE YAPISI.....	76
1.3. SERMAYE PİYASASININ OLUŞUMU VE GELİŞMESİ.....	78

	SAYFA NO
1.4. SERMAYE PİYASASININ ETKİLERİ.....	79
1.4.1. EKONOMİK ETKİLERİ.....	79
1.4.2. SOSYAL ETKİLER.....	82
2. SERMAYE PİYASASI YOLUYLA MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMININ ETKİLENMESİ.....	85
2.1. DENGELİ DAĞILIMDA SERMAYE PİYASASINDAN YARARLANMA OLANAKLARI.....	85
2.2. SERMAYE PİYASASI YOLUYLA DENGELİ DAĞILIMIN SAĞLANMASINDA KULLANILABİLECEK YÖNTEMLER.....	87
2.2.1. ÖZELLEŞTİRME.....	89
2.2.2. HALKA AÇILMA.....	95
2.2.3. DİĞER YÖNTEMLER.....	98
3. TÜRKİYE'DE SERMAYE PİYASASI YOLUYLA MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMININ ETKİLENMESİNE YONELİK UYGULAMALAR.....	99
3.1. GENEL POLİTİKALAR.....	100
3.2. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME.....	101
3.2.1. YASAL ÇERÇEVE.....	101
3.2.2. ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI.....	103
3.3. TÜRKİYE'DE HALKA AÇILMA.....	117
3.3.1. YASAL ÇERÇEVE.....	117
3.3.2. ÇOK ORTAKLI ŞİRKETLER.....	122
3.3.3. GÜNÜMÜZDE HALKA AÇILMA.....	123
3.4. DİĞER UYGULAMALAR.....	130
3.4.1. ÇALIŞANLARIN TASARRUFA TEŞVİKİ.....	130
3.4.2. GELİR ORTAKLIĞI SENEDİ.....	132

BÖLÜM 4

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	138
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	146

TABLolar DİZİNİ

<u>Tablo No</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1	ABD'de Kişilere Yapılan Transfer Harcamaları (1925-1965)	18
2	İngiltere'de Kişisel Servetin Dağılımı	19
3	Seçilmiş Bazı Ülkelerde Gelir Dağılımı	20
4	Para ve Sermaye Piyasası Ayrımı	75
5	Yarım Kalmış Tesislerden Mülkiyeti Devredilenler	104
6	Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar	105
7	Halka Arzı İçeren Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar	106
8	Hisse Senetleri Halka Arz Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar	107
9	Özelleştirme Gelirlerinin Özelleştirme Şekline ve Yıllara Göre Dağılımı	108
10	Özelleştirme Gelirlerinin Özelleştirme Şekline ve Yıllara Göre Yüzde Dağılımı	109
11	Hisse Adeti ve Tutarına Göre TELETAS'ın Halka Arzı	111
12	TELETAS Hisselerinin Halka Arzında Bölgesel Dağılım ve Bölgelerin Toplam Gelir ve Tasarruftan Aldıkları Pay	113
13	Petkim+Altı Şirketin Halka Arzının Bölge Geliri ve Tasarrufu İle Karşılaştırılması	114
14	ÇOŞ'lerin Ortak Sayısına Göre Dağılımı	122
15	SPK Denetimine Tabi A. O.	124
16	Sermaye Büyüklüklerine Göre HAŞ (1989)	124
17	SPK Tarafından Verilen Hisse Senedi ve Diğer Menkul Kıymet İhraç İzinleri	125
18	Hisse Senedi İzinlerinin Nominal ve Piyasa Değerleri (1986-1990)	125
19	İmalat Sanayi Firmalarının Sermaye Artımı Kaynakları (1983 - 1984)	126
20	1990 Yılında Halka Açılan Şirketler	127
21	Kullanılabilir Gelir Gruplarına Göre Hanelerin Menkul Kıymet Gelirleri	129
22	Çalışanların Tasarrufa Teşviki Hesabı Fon Akım Tablosu	131
23	Çalışanların Tasarrufa Teşviki Hesabının Nemalandırma Dağılımı	131
24	İhraç Edilen Gelir Ortaklığı Senetleri	133
25	Kamu Kesimi Menkul Kıymet İhraçları	134
26	İkincil Piyasada Borçlanma Araçları İşlem Hacmi	134
27	Menkul Kıymet Getiri Oranları	135

KISALTMALAR

agç.	=Adı Geçen Çalışma
age.	=Adı Geçen Eser
agt.	=Adı Geçen Tebliğ
AITIA	=Ankara İktisadi ve İdari İlimler Akademisi
AKM	=Atatürk Kültür Merkezi
AÜ.HF.	=Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜ.SBF.	=Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
BEY	=Banka Ekonomik Yorumlar Dergisi
BTHAE	=Banka Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü
BATIDER	=Banka Ticaret Hukuku Dergisi
DİE	=Devlet İstatistik Enstitüsü
DEÜ. İİBF.	=Dokuz Eylül Üniver. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
EBSO	=Ege Bölgesi Sanayi Odası
EÜ.İTBF	=Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi
İMKB	=İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İTİA	=İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
İÜ.HF.	=İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
SPKa.	=Sermaye Piyasası Kanunu
SPK	=Sermaye Piyasası Kurulu
SPK/AGD	=Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Geliştirme Dairesi
TEKV	=Türkiye Ekonomi Kurumu ve Vakfı
TKKOİ	=Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi
TÜSES	=Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı

GİRİŞ

Çeşitli düzeylerde, birey ve gruplar arasında ortaya çıkan ekonomik ve sosyal nitelikli çatışmalar ekonomik ve sosyal yapıda, bir grubun diğeri üzerinde üstünlük kurmak istemesi gibi bazı amaçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu olay, toplumda kesimlerarası çatışmalara ve giderek kesimlerin birbirlerinden uzaklaşmalarına yol açmaktadır. Toplumda farklı amaçlara sahip ve dolayısıyla çıkarları da farklı olan birey ve grupların birarada yaşamaları ve bu beraberlikten zarar görmeksizin çıkarların uzlaştırılması, ancak demokratik toplumlarda söz konusu olabilmektedir.

İnsanlığın çok uzun mücadeleler sonucu ulaştıkları demokrasi farklı siyasi parti ve ideolojilerin birlikteliğini ve asgari müşterekte buluşmalarını sağlamıştır. Ancak siyasi anlamda sağlanan bu asgari müşterek, ekonomik yaşantıya aktarılmadıkça , bir başka ifadeyle siyasi demokrasi ekonomik demokrasiyle pekiştirilip bütünleştirilmedikçe bu olumlu ortam uzun ömürlü olamamaktadır. Demokrasiyi yalnızca birkaç siyasi parti arasında tercih olarak algılayan ve ekonomik demokrasiyi göz ardı eden düşünce yapısı, aralarında ülkemizde bulunduğu bir çok ülkede oldukça sık yaşanan demokrasi bunalımlarının en önemli nedenlerinden birisidir.

Bu nedenle ekonomik demokrasi ile siyasi demokrasi birbirini bütünleyecek şekilde gerçekleştirilmeli ve geliştirilmelidir. Ekonomik demokrasiinin gerçekleştirilmesi ise her şeyden önce bireylerin ekonomik refahtan dengeli pay almasına bağlıdır. Refahın toplumda dengeli dağılımı ekonomik demokrasiinin ön koşulu olduğu gibi bireylerin karar alma sürecinde rol almasını sağlayacağından, katılımcı demokrasiinin yerleşmesine ve bireylerin demokrasi bilincine kavuşmasına katkıdabulunacaktır.

Kişi veya toplumun refahı, tüketebileceği mal ve hizmet miktarıyla ölçüldüğüne göre refahın dengeli dağılımı kişinin elde ettiği gelirle ilgilidir. Dolayısıyla toplumda refahın dengeli dağılımı gelirin dengeli dağılımına bağlı olacaktır. Gelir dağılımının temel göstergelerinden birisi de mülkiyet ve servet dağılımı olmaktadır. Mülkiyet ve servet, gelirin kaynağı olduğu gibi gelir de tüketimde kullanılmadığında mülkiyet ve servet oluşumunu sağlamaktadır. Bu nedenle gelir ile mülkiyet ve servet arasında çift yönlü ilişki vardır. Dolayısıyla refahın toplumda nasıl dağılacığı büyük ölçüde mülkiyet ve servet dağılımına da bağlı olacaktır.

Gerek gelir yaratması nedeniyle, gerekse sahibine ekonomik karar yetkisi vermesi nedeniyle mülkiyet ve servet dağılımı, ekonomik demokrasiide önemli bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle ekonomik demokrasiinin gerçekleşmesi büyük ölçüde mülkiyet ve servetin toplumda dengeli dağılmasına bağlıdır. Mülkiyet ve servetin belirli ellerde toplandığı toplumlarda ekonomik demokrasiyi gerçekleştirmek ve refahı yaygınlaştırmak olanaklı yoktur.

Bunun yanında mülkiyet ve servetin dengeli dağılımı bireylerin ekonomik sürece daha etkin bir şekilde katılımını sağlayacaktır. Zira bireyler, toplam refahtan adil pay alması durumunda toplumsal hedeflere daha duyarlı olacak ve bu hedeflere ulaşmak için gereken çabayı gösterecektir. Dolayısıyla bireylerin ekonomik gelişmeye etkin katılımı sağlanarak gelişme hızlandırılabilir.

Mülkiyet ve servet, ekonomik faaliyetlerin başlangıcından bu yana düşünürlerin ve yöneticilerin ilgisini çekmesine rağmen, mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması yönünde bilinçli çabalar 20. yüzyıl ortalarına doğru başlamıştır. Üretimin oldukça sınırlı olması, mülkiyet ve servete konu olacak üretim araçlarının fazla gelişmemiş olması gibi nedenlerle kapitalizm öncesinde mülkiyet ve servetin toplulaşması yönündeki gelişmeler çok hızlı olmamıştır. Ancak kapitalizmin başlangıcıyla birlikte mülkiyet ve servetin toplulaşması yönünde bir süreç başlamıştır. Bu süreç üretim araçlarının giderek gelişmesi, yeni pazarların bulunması tarım kesiminden işgücünün sanayi kesimine aktarılmasıyla ucuz işgücü sağlanması vb. nedelerle giderek hızlanmıştır.

Bu süreç 20. yüzyıl ortalarına kadar oldukça hızlı bir şekilde devam etmiştir. Ancak bu dönemde toplumda gelişen tepkilerin de etkisiyle devlet ekonomiyeye bazı sosyal ve ekonomik amaçları gerçekleştirmek için müdahalelerde bulunmaya başlamıştır. Bu müdahaleler sonucunda mülkiyet ve servet dağılımında yaşanan toplulaşma süreci hızını kaybetmiştir. Ancak çok uzun bir süreden beri mülkiyet ve servetin belirli ellerde toplanmasının etkisiyle mevcut mülkiyet ve servet dağılımı dengesizliği önemini yitirmemiştir.

Bununla birlikte ekonomilerin gelişmişlik düzeyleriyle orantılı olarak mülkiyet ve servetin yaygınlaştığı görülmektedir. Gelişmiş ekonomilerde yaşanan bu olumlu gelişmede şirketlerin, anonim ortaklık şeklinde kurulması ve bu ortaklıkların sermaye piyasası yoluyla geniş bir ortak sayısına ulaşmaları önemli bir rol oynamıştır. Sermaye piyasası yoluyla sınıai mülkiyet ve servet tabana yayılırken ekonomik gelişmeye de önemli katkılar sağlanmıştır.

Çalışmamızda sermaye piyasasının mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanmasındaki rolü ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Mülkiyet ve servet dağılımının sağlandığı ölçüde ekonomik demokrasinin yerleştirilme olanakları artacaktır. Bu nedenle sermaye piyasası yoluyla dengeli dağılım ekonomik demokrasinin işlerlik kazanmasına katkıda bulunacaktır. Bunun yanında sermaye piyasasının tasarrufları artırma, küçük tasarrufları biraraya getirerek direkt olarak yatırıma yönlendirme, sermayenin daha etkin kullanımını sağlama gibi ekonomik fonksiyonları mülkiyet ve servetin yaygınlaşması sürecinde daha belirgin olarak ortaya çıkacaktır.

Bu düşünceyle çalışmamızda mülkiyet ve servet dağılımı, dengeli dağılım politikaları ve sermaye piyasasından bu amaçla yararlanma olanakları dört bölüm halinde incelenmektedir. Buna göre:

Birinci bölümde; mülkiyet ve servet kavramları incelenerek ekonomik gelişme ile mülkiyet ve servet dağılımı ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Mülkiyet ve servetin yaygınlaşmasının gerekçeleri belirtilerek dengesiz dağılımın nedenleri

üzerinde durulmaktadır.

İkinci bölümde; gelirin birincil ve ikincil dağılımını değiştirmek yoluyla mülkiyet ve servet dağılımını etkileyecek yöntemler ile gelirin kullanımını değiştirmeye yönelik önlemler başlığı altında tasarruf teşvikleri, yatırılabılır tücretler ve kâra katılma yöntemleri hakkında bilgi verilmekte, bu yöntemlerin mülkiyet ve servet dağılımı üzerine etkilerinin nasıl olacağı üzerinde durulmaktadır. Ayrıca yine bu bölümde sermaye piyasasından mülkiyet ve servet dağılımındaki dengesizliği gidermek amacıyla yararlanılması üzerine kısaca bilgi verilmektedir.

Üçüncü bölümde; sermaye piyasasının mali sistem içindeki yeri kısaca belirtilerek sermaye piyasasının yapısı ve gelişimi üzerinde bu çalışmanın sınırları içinde bilgi verilmektedir. Daha sonra sermaye piyasasının ekonomik ve sosyal etkileri belirtilerek, mülkiyet ve servet dağılımına etkisini belirlemek amacıyla özelleştirme ve halka açılma olayları üzerinde durulmaktadır. Bu bölümün üçüncü kısmında ise Türkiye'de sermaye piyasasının mülkiyet ve servet dağılımına etkisini belirlemek amacıyla ülkemizde gerçekleştirilen özelleştirme ve halka açılma olayları incelenmektedir.

Sonuç ve öneriler başlığını taşıyan dördüncü bölümde ise sermaye piyasasının mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılmasına olumlu katkılarda bulunabileceği ancak ülkemiz için bu katkıların istenilen boyutlarda olmadığı belirtilerek, bu katkının istenilen düzeye çıkarılmasını engelleyen ve bizim tespit edebildiğimiz sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik öneriler verilmektedir.

BÖLÜM BİR

MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMI

1. MÜLKİYET VE SERVET KAVRAMLARI

Mülkiyet ve servet dağılımını ortaya koyabilmek için öncelikle mülkiyet ve servet kavramlarının sınırlarının çizilmesi gerekmektedir. Mülkiyet ve servet kavramları birbiriyle çok yakın iki kavramdır. Mülkiyet insan ile eşya arasındaki sahiplik ilişkisi olarak düşünülebilirken servet, daha çok sahip olunan varlığı ifade etmektedir. Bu nedenle birbirlerinden ayırılması oldukça güçtür. Aşağıda önce mülkiyet ve daha sonra servet kavramları üzerinde duracağız.

1.1. Mülkiyet

Mülkiyet, üzerinde uzun tartışmaların yapıldığı bir kavramdır. Farklı dönemlerde farklı tanımlar yapılmış, çeşitli toplumlarda ve çeşitli dönemlerde farklı uygulamalara konu olmuştur. Mülkiyetin toplumlara ve zamana göre değişim göstermesi, herkezin üzerinde birleştiği bir mülkiyet tanımı yapılmasını güçleştirmiştir(1). Mülkiyetin toplum yapısına ve zamana göre farklılıklar gösterdiği çeşitli yazarlar tarafından ifade edilmiştir(2).

Bunun yanında, mülkiyet hakkı her toplumda, kişilere mallar üzerinde tanınan en geniş kapsamlı haktır(3). Mülkiyet, kişinin eşya ile arasındaki doğrudan kurulan ilişkinin diğer kişilere karşı hukukten korunup düzenlenmesidir. Mülkiyet hakkı ile kişiler, eşya üzerinde herkeze karşı ileri sürülebilir (mutlak), doğrudan doğruya bir hakimiyet kurarlar(4).

Mülkiyet hakkının içeriği ve bu içeriğin gelişimi toplumların ekonomik yaşantısını ve hukuk düzenini önemli ölçüde etkilemiştir. Bunun için burada önce teoride mülkiyet anlayışının gelişimi üzerinde duracağız. Bu gelişimde bizi asıl ilgilendiren, mülkiyetin ekonomik boyutu olacaktır. Sistemler açısından mülkiyet karşılaştırması yaptıktan sonra Türk hukuk sisteminde mülkiyet kavramından söz edilecektir.

(1) Mülkiyet teorisinin zaman içinde gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz. GÜRİZ, A., Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu, AÜ.HF. Yayınları No:253, Sevinç Matbaası, Ankara-1969.

(2) Örneğin AKİPEK "Sosyal bir müessesesi olan mülkiyet; hayatla beraber devamlı bir değişikliğe, bir tekmülle maruzdur. Bu sebeptendir ki müteve ve kapsamı her zaman her yerde aynı ve değişmez olan mücerret bir mülkiyet müessesesi bugünkü hukuk sistemlerinde yoktur" demektedir. AKİPEK, J., Türk Eşya Hukuku (Aynı Haklar), 2. kitap: Mülkiyet, 2. baskı, AÜ.HF. Yayınları No:329, Sevinç Matbaası, Ankara-1973, s.3. Ayrıca benzer ifadeler için bkz. EREN, F., "Mülkiyet Kavramı", Dr. Recai Seokifi'e Armağan, AÜ.HF. Yayınları No:351, Sevinç Matbaası, Ankara-1974, s.795 vd.; KARADENİZ-ÇELEBİCAN, Ö., "Çağdaş Mülkiyet Anlayışı Dolayısıyla Roma Mülkiyetinin Yeniden Değerlendirilmesi Zorunluluğu", BATIDER, Cilt 13, Sayı 3-4, Aralık 1986, s.157 -184.

(3) AKİPEK, J., "Mülkiyet Kavramı Üzerinde Bir İnceleme", BATIDER, Cilt:5, Sayı:1, s.3

(4) EREN, F., agm., s.766

1.1.1. TEORİK OLARAK MÜLKİYETİN GELİŞİMİ

Mülkiyetin değişik toplumlarda nasıl bir içerik taşıdığı konusunda geniş açıklamalarda bulunmak bu çalışmanın amacı dışında olmakla birlikte, mülkiyetin doğuşu ile ilgili tartışmaya ve mülkiyet hakkının evrimine kısaca değinmenin yararlı olacağı kanısındayız.

Mülkiyet konusunu tartışan fikir adamlarının tarihsel gelişim sürecinde başlıca üç farklı görüşte birleştiklerini söyleyebiliriz. Söz konusu üç farklı görüş, üç farklı mülkiyet sistemini oluşturmaktadır. Bunlar(5):

- a) Liberal (kapitalist) sistem,
- b) Marksist (sosyalist) sistem,
- c) Modern (sosyal) sistemdir .

Bu üç sistem kendi bütünlüğünde mülkiyet hakkının tanımını yapmış ve farklı toplumlarda uygulama alanı bulmuştur. Bu sistemlerde yer alan mülkiyet şekillerini daha yakından tanıyalım.

a) Liberal (Kapitalist) Mülkiyet Sistemi: Liberal sistemin temel aldığı değer bireydir. Bu sebeple kişi-şya arasındaki ilişkide bireye sınırsız hak tanır. Üretim ve tüketim mallarının mülkiyeti ilke olarak bireye aittir. Bu nedenle bu sistem, özel veya ferdi mülkiyet sistemi olarak da anılır(6). Bu sistemde mülkiyet hakkı, kişilerin şya üzerindeki doğal, dokunulmaz, mutlak ve sınırsız bir hakimiyet hakkıdır(7).

Klasik mülkiyet görüşüne göre mülkiyet hakkı yalnız yetkilerden ibarettir. Yetkilerin yanında ödevlerden söz edilemez. Sahibine hiçbir ödev yüklemeyip sadece yetkiler veren klasik mülkiyet anlayışı şeyanın tabiatına uygun olarak, toplum yararına aykırı olabileceği gibi, başkalarını sömürme sonucunu da doğurabilir(8).

Klasik mülkiyetin kökeni Roma hukukuna dayanmaktadır. Roma hukukuna göre mülkiyet hakkının üç önemli niteliği vardır. Bunlar: kullanma hakkı, yararlanma hakkı ve tasarruf etme hakkıdır(9). Kanun koyucuların bu haklara getirecekleri en küçük sınırlama, mülkiyet hakkını zedeler. Bununla beraber Roma'da mülkiyetin kısıtlanamaz, katı ve değişmez olmadığı, zorlayıcı sosyo-ekonomik nedenlerle çok eski tarihlerden beri kamu yararı düşüncesi ile çeşitli biçimlerde kısıtlandığı belirtilmektedir(10).

b) Marksist Mülkiyet Sistemi : Marksist mülkiyet teorisi, Max'ın kapitalizmle ilgili gözlemleri üzerine kurulmuş ve 1917 Ekim Devrimi sonrasında

(5) GURİZ,A., age., s.XIV; ayrıca bkz. EREN,F., agm., s.767.

(6) EREN,F., agm., s.767.

(7) AKIPEK,J., age., s.5.

(8) EREN,F., agm., s.772.

(9) GURİZ,A., age., s.32; ayrıca bkz. EREN,F., agm., s.768.

(10) KARADENİZ-ÇELEBİCAN,Ö., agm., s.166.

SSCB'de uygulama alanına kavuşmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan sosyalist ülkelerde de Marksist mülkiyet sistemi benimsenmiştir.

Marksist mülkiyet teorisi ütopyik sosyalizmin mülkiyet anlayışından oldukça farklıdır. Ütopyik sosyalizmde farklı sosyal organizasyon tiplerinden birisinin diğerine oranla insan doğasına daha uygun olduğu tartışmaları asıl yoğunluğu oluşturmaktadır. Oysa marksizm insan doğasının sürekli bir değişim içinde bulunduğu esastan hareket ettiği için ütopyik sosyalizmden ayrılmaktadır(11). Bu ayrım mülkiyet anlayışına da yansımıştır. Ütopyik sosyalizm ilkel mülkiyet tipinin ortak mülkiyet olduğunu bunun zamanla yozlaşma sonucu özel mülkiyete dönüştüğünü benimsemiş ve bu nedenle mülkiyet hakkını tümtüyle reddetmiştir(12).

Marksist düşünce, ütopyik sosyalist olan Proudhon tarafından ifade edilen mülkiyetin hırsızlık olduğu görüşüne katılmayıp, yalnızca emeğin sermaye tarafından istismarından söz edilebileceğini bu istismarın kapitalist sistemin bünyesi ve mantığı gereği olduğunu savunmuştur(13).

Bu sisteme göre, özel mülkiyet insanın insan tarafından sömürülmesini sağladığından toplumsallaştırılmalıdır. Maksistlere göre, özel mülkiyetin yaratmış olduğu sosyal adaletsizlik ancak üretim araçları üzerinde bireysel mülkiyetin devletleştirilmesiyle önenebilir(14).

Bu düşüncelerin uygulama alanı bulduğu SSCB'nin mülkiyet düzeninde; başlıca üretim araçları üzerinde toplumsal mülkiyet, özel kişilerin başlıca kişisel tüketim malları üzerindeki bireysel mülkiyeti(15) ve çiftliklerle zanaatkarların başka insanların emeğini sömürmeyen küçük ekonomilerindeki özel mülkiyet (16) tipleri mevcuttur.

Burada SSCB ve diğer sosyalist ülkelerde gerçekleşen yeniliklerin dikkate alınması gerekmektedir. Sovyetler Birliği Komünist Partisi(SBKB)'nin 7 Şubat 1990'da sona eren Merkez Komitesi toplantısında kabul edilen reform programından basında yayınlanan bölümlerinde mülkiyet ve ekonomi başlığı altında şu ifade yer almaktadır: "SBKB, üretim araçları da dahil olmak üzere kişisel mülkiyetin varlığının, ülkenin ekonomik gelişmesinin vardığı çağdaş aşamayla çelişmediğine inanmaktadır."(17).

Doğu Avrupa'da esen reform rüzgarlarına en çok direnen ülkelerden

(11) GÜRİZ, A., age., s.289.

(12) Mülkiyet tartışmalarının temelinde ilkel mülkiyet tipinin ne olduğu sorunu önemli bir yer tutar. Bu sorunun önemi özel mülkiyetin insan doğasına uygun olup olmadığını tartışılması ve buna göre mülkiyet sistemi benimsenmesinden kaynaklanmaktadır. İkel mülkiyet tipi ile ilgili tartışmalar için bkz. GÜRİZ, A., age., ss. 1-18; ilkel mülkiyetin ortak mülkiyet olduğuna ilişkin görüş için ENGELS, F., Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, (Çev. Kenan Somer), 5. baskı Sol Yayınları, Ankara, Mayıs-1977.

(13) GÜRİZ, A., age., ss.293-294.

(14) EREN, F., agm., s.772.

(15) KNAPP, V., "Sosyalist Ülkelerde Mülkiyet", (Çev.: Selim Kaneti), Kubalı'ya Armağan, İU. Mukayeseli Hukuk Enstitüsü Yayını, Yeni Seri Yıl:8, Sayı:11, İstanbul-1974, ss.371-

(16) EREN, F., agm., s.773.

(17) Cumhuriyet, 18 Şubat 1990.

biri olan Arnavutluk'ta da benzer gelişmeler yaşanmaktadır. 1990 Aralık ayında Arnavutluk Komünist Partisi'nin açıkladığı yeni anayasa taslağında özel mülkiyet ve yabancı yatırımların serbest bırakılacağı yer almıştır(18). Ancak yine de sosyalist mülkiyet tipinin geleceğinin ne olduğunu belirlemek için gelişmelerin sonuçlanmasını beklemek gerektiği kanısındayız.

c) Modern (Sosyal) Mülkiyet Sistemi: Klasik mülkiyet anlayışı, mülkiyet sahibinin mutlak yetkilerini çevresindekilerin ve toplumun çıkarlarını gözetmeden kullanabileceğini öngörmektedir. Bu nedenle klasik mülkiyet anlayışı, bazı sosyal gelişmeler sonucunda giderek şiddetlenen eleştirilere hedef olmuştur(19).

Bu eleştiriler ve toplumsal gelişmeler, bünyesinde hiç bir ödev taşımayan, mutlak mülkiyet görüşünün reddedilerek, toplum yararına sınırlandırılacak bir mülkiyet anlayışının kabulünü sağlamıştır. Aslında mülkiyet hakkı en mutlak, en sınırsız olarak uygulandığı düşünülen dönemlerde bile bazı sınırlamalara konu olmuştur(20). Mülkiyet hakkına getirilen bu sınırlamalar, zamanla onun içeriğine yabancı olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle, artık bugün mülkiyet hakkı sahibine yalnız en geniş yetkiler değil aynı zamanda ödevler de yüklemektedir(21).

Bu gelişmeler sonucunda mutlak, sınırsız ve tekelci bir mülkiyet anlayışı, yerini toplum yararıyla sınırlı "sosyal mülkiyet" anlayışına bırakmıştır. Sosyal mülkiyet anlayışına göre mülkiyet hakkı, eşya üzerinde yine en geniş anlamda bir hakimiyet sağlamakla birlikte kapsamı değişmektedir. Sosyal mülkiyet anlayışında, mülkiyet kavramının kapsamı yetki ve ödevlerden oluşmaktadır(22). Mülkiyet sistemlerini bu şekilde açıkladıktan sonra Türk hukuk sisteminde mülkiyet kavramından söz etmek gerektiği kanısındayız.

1.1.2. TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE MÜLKİYET

Türk hukuk sisteminde mülkiyet, 1982 Anayasasının 35. maddesi ve Medeni Kanununun (MK) 618 ve devamındaki maddelerde düzenlenmiştir. 1982 Anayasasında, 1961 Anayasasında yer alan mülkiyete ilişkin hüküm aynen korunmuştur. 1961 Anayasası m.36 ve 1982 Anayasası m.35'e göre: "Herkez, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz." Bu ifade ile mülkiyet hakkı Anayasanın güvencesine alınmıştır. Bu ifade aynı zamanda sosyal mülkiyet kavramını da içermekte ve kamu yararıyla çatışması halinde yada kamu yararına engel olduğu durumda mülkiyet hakkının sınırlandırılabilirliğini belirtmektedir. Ayrıca bu sınırlamanın kanun yoluyla olabileceği belirtilmektedir.

(18) Cumhuriyet, 1 Ocak 1991.

(19) AKİPEK, J., age., s.5.

(20) GÜRİZ, A., age., s.XIV.

(21) AKİPEK, J., age., s.6.

(22) EREN, F., age., s.781.

Bunun yanında temel hak ve özgürlüklerin korunması başlığını taşıyan 40. madde ile kişilere tanınan anayasal hak ve özgürlükleri sınırlandırılanların yargıya başvurma hakları olduğunu belirtmektedir. Bu anayasa maddeleri birlikte düşünüldüğünde mülkiyet hakkına getirilecek kısıtların keyfi olmaması yargı yolunun açık tutulması ile sağlanmıştır.

Anayasamızda yer alan bu ifadelerin, klasik veya marksist mülkiyet sistemleri yerine sosyal mülkiyet anlayışını benimsediği açıkça görülmektedir. Aynı anlayış MK. m. 618'de de yer almaktadır. "Bir nesnenin maliki olan kimsenin o nesnede, yasa sınırları içinde dilediği gibi tasarruf hakkı vardır. İye o nesneye haksız olarak el koyan herhangi bir kimseye karşı mal davası ve elatana karşı da elatmanın önlenmesi davası açabilir."(23).

MK. m.618'de ifade edilen, yasa sınırları içinde, dilediği gibi tasarruf hakkı Anayasa ile birlikte düşünüldüğünde klasik görüşte olduğu gibi mutlak, sınırsız ve tekeli bir hak olmayıp tersine kamu yararını gözeten bir sosyal mülkiyet anlayışının ürünüdür(24).

Mülkiyetle ilgili bu teorik bilgilerden sonra mülkiyetin toplumda ekonomik ilişkiler açısından etkilerine değinmek yerinde olacaktır. Mülkiyet ilişkileri bir toplumdaki üretim kararlarında ve üretim sonucu elde edilen hasılının bölüşülmesinde oldukça önemli bir ağırlığa sahiptir. Tarih boyunca mal ve mülk sahiplerinin üretim faaliyetlerinin akışı üzerinde belirgin etkileri olmuştur. Üretim faaliyetlerinden elde edilen fazlalığın kullanılmasında, üretim araçlarına sahip olanların kararı etkilidir(25).

Özellikle kapitalizmin yeni gelişmekte olduğu dönemlerde üretim araçları mülkiyetine sahip olanlar, işletmelerin hem sahibi hem yöneticisi konumundadır. Bu durumda mülk sahibi, üretim sürecini başından sonuna kadar kontrolü altında tutmaktadır. Ancak kapitalizmin gelişmesine koşut olarak, üretim araçlarına sahip olanlarla yöneticiler birbirinden ayrılmış ve profesyonel yöneticiler üretim hayatında mülk sahibinden daha etkili hale gelmişlerdir(26). Bunun yanında üretim araçları üzerinde mülkiyet hakkı her zaman üretim sonucu elde edilen hasılaya sahip olma yetkisi vermektedir.

Bu durumda mülkiyet dağılımı, toplumda gelir dağılımının nasıl olacağını belirlemektedir. Mülkiyet hakkının belirli ellerde toplanması sonucu gelir dağılımı da giderek mülk sahiplerinin yararına bozulmaktadır. Bu ise belirli ellerde yoğunlaşan mülkiyetin daha da yoğunlaşmasına yani mülkiyet temerküzüne neden olmaktadır.

(23) VELİDEDEOĞLU, H.V., Türkoelverişli Metinleriyle Birlikte Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu, Birinci Cilt: Türk Medeni Kanunu, TDK, yayımları No:305, AU, Basımevi, 1970, ss. 336-337.

(24) Türk hukuk sistemi içinde mülkiyet kavramı ve kapsamı hakkında daha geniş bilgi için bkz. EREN, F., *agm.*, s.778 vd.; AKİPEK, J.; *agm.*, s.8 vd.

(25) ERSOY, A., İktisadi Müesseseleşme Tarihi-İktisadi Kalkınmanın Tarihi Seyri, Akevler-Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi - Tarihi Araştırmalar Serisi No:1, İzmir-1986, s.154.

(26) TURAN, K., İşçilerin Yönetime Katılması ve Türkiye Uygulaması, AITIA, Yayınları No:57, Emel Matbaacılık, Ankara-1973, s.49.

Gelir dağılımını daha dengeli kılmak için mülkiyetin belirli ellerde toplanmasını engellemek yada en azından var olan dengesizliğin artmasını engellemek gerekmektedir. Bunun sağlanması da mülkiyetin olabildiğince tabana yayılmasına bağlıdır. Mülkiyet hakkının elde edilmesiyle, servet oluşumu sağlanmaktadır. Mülkiyetin az sayıda kişi elinde toplanması, sonuçta servetin de toplumun belirli kesiminde yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Bu noktada mülkiyet ve servet ilişkisinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu iki kavram bazen eş anlamlı, bazen de farklı anlamlarda kullanılmaktadır(27). Mülkiyet ve servet kavramlarının tanımlanması ve sınırlandırılmasında süre gelen bu karışıklık ve sınır belirsizliği bizi bu iki kavramı birlikte kullanmaya sevketti. Bu belirsizliğe karşın bizim affettiğimiz sınırlar içinde mülkiyet daha geniş bir kavram olup, insanla eşya arasındaki iyelik ilişkisini verirken servet, daha çok üretime yönlendirilebilir ekonomik değerleri içermektedir. Bu noktayı belirledikten sonra aşağıda servet kavramı ve servetin oluşumu üzerinde durulacaktır.

1.2. Servet

Servet kavramı çok eski zamandan beri ilgi çeken bir konudur. Örneğin Aristo para ile ölçülebilen bütün şeyleri servet kabul etmiş ve servet edinme yollarını açıklamıştır(28). Ancak servet üzerinde ilk sistematik düşünce merkantilistlerindir. Merkantilistler, serveti yalnızca kıymetli maden olarak düşünmüşler, buna karşılık fizyokratlar serveti insan ihtiyaçlarının giderilmesine hizmet eden ilkel maddelerin miktarıyla ölçmüşlerdir(29).

Daha sonra birçok iktisatçı servet üzerinde durmuştur. A.Smith, J.B.Say, J.S.Mill, K.Marx, A.Walras, L.Walras gibi birçok ünlü iktisatçı servet kavramının tanımını yapmışlardır(30). Bu tanımlarda bazı farklılıklar olmasına karşın ortak olan nokta, kişilerin sahip olabilecekleri ve ekonomik değeri olan şeylerin servet kapsamına alınmasıdır. Sosyalist düşüncelerin ortaya çıkışına kadar, Merkantilizmden başlayıp klasik okul ile birlikte ileri sürülmüş bulunan bütün kuramların esası, kişilerin servetlerini çoğaltma ilkesi üzerine yönelmiş idi(31).

Günümüzde servet "İster tüzel, ister gerçek kişi olsun bir kişinin serveti, belli bir zamandaki aktif değerleri toplamından borç tutarlarının çıkarılmasıyla elde edilen değer" şeklinde tanımlanmaktadır(32). Bu şekliyle tanım daha çok bir muhasebe denklemini andırmaktadır. Bu tanımda yer alan aktif değerlere yüklenecek anlama göre değişik servet kavramları ortaya çıkacaktır. Aktif değerlerin en geniş anlamıyla ele alınması durumunda karşımıza "toplam servet" kavramı

(27) DİLİK,S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, AÜ. SBF Yayın No:391, AÜ Basımevi, Ankara-1976, s.1.

(28) ERSOY,A., İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi, Akevler Akademi Bilimsel Araştırma Merkezi Yayınları, No:6, İzmir-1990, s.35.

(29) TUNCER,S., "İktisadi servet mevzuatı", İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:22, No. 3-4, s.93.

(30) Bu tanımlar için bkz. TUNCER,S., agm., ss.93-98.

(31) TALAS,C., Ekonomik Sistemler, S Yayınları, 4.baskı, Ankara-1980, s.56.

(32) Bu bölümdeki servet kavramı ve tanımları için bkz. DİLİK,S., agm., ss.11-16.

çıkacaktır. Toplam servet kişinin sahip olduğu bütün nesnel değerlerin (N), para ile ifade edilebilen ve tahsili mümkün alacaklar (A)'dan borçlar (B)'nin çıkarılması durumunda kalacak parasal servet ile kişinin gelir sağlamada yararlanabileceği, dolayısıyla para ile değerlendirilmesi mümkün olan çalışma yeteneği (E)'nin toplamından oluşmaktadır. Bunu denklem olarak yazarsak:

$$S_{lop} = N + (A - B) + E$$

(A-B)=P olduğundan

$$S_{lop} = N + P + E$$

Nesnel servet reel yatırımlar ile; parasal servet, mali yatırımlar ile; çalışma yeteneğinden oluşan emek serveti ise insana yapılan yatırımlar yoluyla artırılır. Günümüzde servet politikası ile ilgili çalışmalarda emek servetiyle pek ilgilenilmemektedir.

Nesnel servetin, kamusal ve özel; tüketime yönelik ve üretime yönelik nesnel servet şeklinde ayrımlarına gidilebilir. Buna göre nesnel servet:

$$N = N_{kam. tük.} + N_{kam. prod.} + N_{öz. tük.} + N_{öz. prod.}$$

şeklinde gösterilebilir. Yani nesnel servet, tüketime yönelik kamusal ve özel nesnel servet ile üretime yönelik (=produktif) kamusal ve özel nesnel servet toplamlarından oluşur.

Tüketime yönelik servet, tüketimde kullanılmak için edinilmiş ve tüketimde kullanıldıklarında kişilerin yaşama düzeylerini doğrudan yükselten bütün malları kapsar. Produktif servet ise tüketime yönelik servet dışında kalan ve üretim amacıyla kullanılan bütün malları kapsar. Bunların bir bölümü üretime çok dolaylı hizmet etmekte ya da dar anlamıyla üretime hiç katkıda bulunmamaktadır. Produktif servet bunları da içermekle birlikte asıl olarak üretim mallarından oluşur.

Nesnel produktif servet ile parasal servetin toplamından oluşan servete üretimde kullanılabilirliğinden dolayı, kullanılabilir servet denebilir. Tüketime yönelik nesnel servet üretimde kullanılamayacağından, kullanılabilir servet kapsamı dışındadır. Buna göre kullanılabilir servet:

$$S_{kul.} = N_{pro.} + P$$

şeklinde gösterilebilir.

Nesnel produktif servet yer üstü ve yer altı kaynaklarını da içermektedir. Yerüstü ve yeraltı kaynaklarının değerlendirilmesi ise bazı güçlüklerle sahiptir. Bu nedenle servet dağılımı politikaları açısından servet kavramı, sözkonusu kaynakları içermemelidir. Bu durumda produktif nesnel servetten yerüstü ve yeraltı kaynakların çıkarılmasıyla üretilmiş nesnel produktif servet kavramına ulaşılır. Üretilmiş nesnel produktif servet ile parasal servetin toplamından dar anlamda servete ulaşılmaktadır. Bu da :

$$S_{dar} = N_{ü.prod.} + P$$

şeklinde gösterilebilir. Ayrıca servetin gelir sağlamasına göre gelir getiren servet kavramı tanımlanabilir. Bu ise gelir getiren nesnel servet ile parasal servet toplamından oluşur.

$$S_{gel.} = N_{gel.} + P$$

Burada tanımlanan bütün servet kavramları bireysel açıdan düşünülmektedir. Ülke açısından servet kavramı yada ulusal servet kavramı, kapalı ekonomilerde yalnızca nesnel servetten oluşur. Bu da mevcut yatırım malları, hammadde, yarı işlenmiş ve işlenmiş mal stoklarıyla tüketim malları toplamıdır. Ülkenin yabancı ekonomilerle ilişkileri varsa, bu ilişkilerin artıklarının sözkonusu nesnel servete eklenmesi veya çıkarılması ile ulusal servet bulunabilir. Bunun yanında birey için servet oluşumunu sağlayan miras, bağış gibi olaylar ulusal ekonomi açısından servet oluşumu değil, bir servet transferi niteliğindedir.

Ulusal servete her yıl yapılacak eklerin kaynağı söz konusu dönemde ekonomide üretilen mal ve hizmet toplamı yani brüt sosyal hasıladır. Bu değerden amortismanlar düşüldüğünde yıllık net servet artışı elde edilir.

Birey açısından ek servet oluşumu ise bireylerin sözkonusu dönemde sosyal hasıladan aldıkları pay ile varsa kendilerine yapılan gelir transferleri ve sübvansiyonlardan elde ettikleri kazanç toplamından ödedikleri dolaylı ve dolaysız vergilerin düşülmesiyle bulunan değere bağlıdır. Bunun yanında sözkonusu dönemde varsa miras, bağış gibi gelirlerde bireysel açıdan servet oluşumunun kaynağıdır. Bireysel açıdan servet artışı, bireylerin elde ettikleri gelir yanında ileride açıklanacağı gibi sözkonusu gelirlerin harcanmış şekliyle yakından ilgilidir.

Ulusal servet ile bireysel servete değindikten sonra çalışmamızda ulusal servet kavramının konu olmadığını ve açıklamalarımızın bireysel servete ilgili olduğunu belirtmeliyiz. Çalışmamız kapsamında servet kavramıyla ifade edilen, kullanılabilir servet olmaktadır. Servet politikaları da kullanılabilir servete yönelik olarak düşünülmektedir. Kullanılabilir servet kişilerin yada grupların üretime, sermaye yönünden katılmalarını ve aynı zamanda üretim sürecinin sonunda elde edilen hasıladan alacakları payı genel hatlarıyla gösterir.

2. MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMI

Yukarıda açıklandığı gibi mülkiyet ve servet kavramlarının tanımlarında ve kapsamalarında tam bir belirginlik olmaması nedeniyle bu iki kavramın birlikte ve birbirini bütünler şekilde kullanılması yeğlenmiştir.

Mülkiyet ve servet dağılımının nasıl olduğu konusunda ülkeler arasında karşılaştırma yapmaya ve aynı ülkede zaman içindeki gelişimi görmemizi sağlamaya yeterli şekilde düzenli istatistik çalışmaları hemen hemen yok gibidir. Bununla birlikte kısmi karşılaştırmalar yapılabilecek düzensiz çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalara yeri geldikçe değineceğiz.

Burada öncelikle ekonomik gelişme ile mülkiyet ve servet dağılımının nasıl etkilendiğini belirlemek amacıyla aralarındaki ilişkiye değinecek ve daha sonra ekonomik gelişme ile mülkiyet ve servet dağılımı ilişkisini ortaya koymaya çalışacağız.

2.1. Ekonomik Gelişme İle Mülkiyet ve Servet Dağılımı

Ekonomik gelişme ile mülkiyet ve servet dağılımı ilişkisini belirtmek için konumuz olmamakla birlikte ekonomik gelişmenin başlangıcına kısa bir göz atmak yararlı olacaktır.

Ekonomik gelişmenin tarihiyle ilgilenenler toplulukların gelişimini dönemlere ayırarak incelemişler ve her dönemin farklı aşamalarında ekonomik kurumların gelişimi üzerinde durmuşlardır(33). Burada konumuz gereği ekonomik gelişme ile mülkiyet ve servet dağılımı ilişkisine değineceğiz. Bu ilişki kapitalizmin gelişimi ile ilginç bir boyut kazandığından kapitalizm öncesi ve sonrasını ayrı başlıklar altında inceleyeceğiz.

2.1.1. KAPİTALİZM ÖNCESİ EKONOMİK GELİŞME İLE MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMI

İnsan toplulukları kapitalizm öncesi toplayıcılık, avcılık, çobanlık ve çiftçilik aşamalarından geçmişlerdir(34). Bunun yanında ekonomik gelişme üretim güçlerinin birbirleriyle ilişkilerinden hareketle ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist toplumlar olarak da sınıflandırılmaktadır(35).

Bu iki sınıflandırmayı birlikte düşünersek sözkonusu ilkel, köleci aşamada

(33) Ekonomik gelişmenin tarihi üzerine geniş bilgi için bkz. ERSOY, A., İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi, age.; KUYUCUKLU, N., İktisadi Olaylar Tarihi, Sermet Matbaası, İstanbul-1982; ve özellikle Avrupa'da ekonomik gelişmenin tarihi için bkz. HEATON, H.; Avrupa İktisat Tarihi, C.I-II. Teori Yayınları, 1. baskı, Ankara-1985.

(34) ERSOY, A., İktisadi Müesseseler Tarihi - İktisadi Kalkınmanın Tarihi Seyri, age., s.29.

(35) KUYUCUKLU, N., age., s.2.

bulunan toplumlar sırasıyla yukarıda sayılan faaliyetlerle uğraşıldığı kapalı ekonomileri oluşturmaktadır.

Toplayıcılık ve avcılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü dönemde tüketim malları; çobanlık ve çiftçilik faaliyetlerinin sürdürüldüğü dönemde üretim araçları üzerinde mülkiyet sözkonusudur(36). Toplayıcılık, avcılık ve çobanlık aşamalarına karşılık gelen ilkel ekonomilerde üretim güçleri düzeyi son derece düşük kalmıştır. Tüketim fazlası yaratabilecek bir üretim düzeyi sağlanabilmesi olanaksız olmuş, dolayısıyla birikim sağlanamamış, üretim güçleri geliştirilememiştir(37). Çiftçilik faaliyetlerinin yani tarımın başlamasıyla insan toplulukları toprağa yerleşmişler ve üretim araçları üzerinde mülkiyet yoğunlaşmaya başlamıştır. Söz konusu dönemde, işbölümü nedeniyle aileler belirli mallarda kendi tüketimlerini aşan miktarlarda üretim yapmaya başlamışlar ve bu mallardaki üretim fazlalarını gereksinim duydukları diğer mallar ile değiştirme yoluna gitmişlerdir. Bu şekilde değişimin başlamasıyla çok sınırlı düzeyde de olsa birikim olayı gerçekleştirilmiştir.

Yine bu dönemde en önemli üretim faktörü emektir ve artan emek gereksinimini karşılamak için kölelik kurumu ortaya çıkmıştır. Toprak mülkiyetinin ve kölelerin en önemli servet türü olduğu bu dönemde köleler ve toprak mülkiyeti egemen güç olarak yönetimin başında olan kişilere aittir(38).

Köleci üretim aşamasından sonra ortaya çıkan feodalizmde de bu durum pek değişmemiştir. Feodalizmin başlangıcında az çok yaygın olan ve köylülerin elinde bulunan toprak mülkiyeti, feodal beylerin köylüleri himayesi karşılığında köylülerden zorla alınmış ve köylüler büyük ölçüde topraksızlaştırılmıştır.

Topraksızlaşan köylüler kentlere gelerek zanaatkarlara katılmışlardır. Lonca sisteminin krulmasıyla başlayan gelişmeler ve zanaatkarların kentlerde toplanması sonucu küçük atölyelerde yapılan üretim büyük ölçüde artmış, böylece köy kent arası mal değişimi yoğunlaşarak tüccar sınıfı oluşmuştur. Bu dönemde feodal beyliklerden üniter devletler doğmuştur.

XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarında yeni coğrafik buluşlar anavatanlarına önemli miktarlarda kıymetli madenler getirilmesine yol açmış ve ekonomik yaşantı canlılık kazanmıştır. Bu canlılık tüccar sınıfının gelişmesini ve burjuvazi denilen yeni bir sınıfın doğmasını sağlamıştır(39).

Burjuvazinin giderek gelişmesi feodal aristokratlar ve burjuvazi ile feodalizm ve kapitalizm arasındaki çelişkileri gündeme getirmiştir. Ekonomik gücü giderek büyüyen burjuvazi, XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl ortalarına doğru feodalizme başkaldırarak hem ekonomik gücünü pekiştirmeyi hemde siyasi güç elde etmeyi başarmıştır. Bu ise feodalizmin çökmesi ve kapitalizmin filizlenmesine yol açmıştır.

Ancak bu gelişmeler olurken toplumlar açısından mülkiyet ve servet dağılımı, yani ekonomik gücün yaygınlaşması en ufak ölçüde dahi gerçekleşmemiş;

(36) ERSOY, A., *İktisadi Müesseseler Tarihî - İktisadi Kalkınmanın Tarihî Seyri*, age. s.29 ve 44.

(37) KUYUCUKLU, N., age., s.4.

(38) KUYUCUKLU, H., age., s.6.

(39) KUYUCUKLU, H., age., s.9.

yalnızca daha önce feodal aristokratlarda olan ekonomik güç eldeğıştirerek bu kez de burjuvazide toplanmaya başlamıştır.

Burjuvazi gelişerek ekonomik gücü kendinde toplarken üretim araçları da geliştirilip çeşitlendirilerek daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktadan sonra kapitalist üretim ilişkileri toplumlarda egemen konuma geçmiştir.

2.1.2. KAPİTALİZM İLE MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMI

XV. yüzyıl sonlarından başlayıp giderek yoğunlaşan coğrafik buluşlar, yeni bulunan bölgelerin kolonizasyonu yoluyla anavatana değerli maden girişini sağlamış ve bu durum yukarıda değinildiği gibi aristokratlardan ayrı bir grubun doğmasına yol açmıştır. Bu yeni oluşan grup elindeki finansman olanaklarıyla yeni teknik gelişmeleri desteklemiştir. XVII.yüzyılda başlayan ve XVIII. yüzyılda giderek yoğunlaşan sözkonusu teknik gelişmeler ekonominin çehresini değıştirmiştir. Artık üretim, giderek büyüyen atölyelerde yapılmaya başlanmıştır. Feodal üretim aşamasında olduğu gibi, toprak mülkiyeti tek servet biçimi olmaktan çıkmıştır.

XVII. yüzyıl Avrupa'sına damgasını vuran Merkantilist düşünce ve uygulamaların temelini, ülke servetinin artırılması amacı oluşturmuştur. Bunun tek yolu ise ülkeye değerli maden girişinin sağlanmasıdır. Bu da harp dönemleri dışında yalnızca dış ticaret ile sağlanabileceğinden merkantilizm dış ticarete önem vermiş ve bu nedenle ticari kapitalizm adıyla da anılmıştır.

Merkantilizm için önemli olan ulusal servettir. Bu ise hiç bir zaman halkın refahıyla ilgili değildir. Devletin gücünün kaynağı olan servet, özel ayrıcalıklarla donatılmış tüccarların ve üreticilerin serveti demektir(40). Bu nedenle söz konusu dönemde, mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması gibi bir amaç kesinlikle benimsenmemiştir.

Merkantilizm, ticari kapitalizmin ideolojisiydi ve ticari kapitalizm içinde gelişen sanayi kapitalizmi, İngiltere ve Fransa'da "Laissez Faire"i gerektirmekteydi (41). Sanayi kapitalizmin gelişmesiyle XVIII. yüzyıl sonlarında İngiltere ve Fransa'da liberal iktisadi düşünce ortaya çıktı. Liberal iktisadi düşünce öncelikle tarımsal kapitalizmin sözcülüğünü yapan Fizyokratlar tarafından ortaya konulmuştur. Fizyokratlar, sınırsız özel mülkiyet ve rekabet yanlısıdır(42).

Fizyokrasi, "doğal düzen"in işleme durumunda ekonominin düzgün bir şekilde gelişeceği düşüncesiyle her türlü devlet müdahalesini reddetmiştir. Ne insanlar, ne de hükümetler yasa yapmaya yetkili değildir(43). Bu düşüncenin ürünü olarak laissez faire anlayışı yerleşmiş ve üretim araçlarına sahip olan kapitalistlerin davranışlarına müdahale edilmemiştir. Bu nedenle Fizyokratlar da,

(40) KAZOAN,G., İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi, 2.baskı, İstanbul-1980, s.32.

(41) KAZOAN,G., age., s.34.

(42) KUYUCUKLU,N., age., s.21.

(43) TALAS,C., age., s.29.

Merkantilistler gibi mülkiyet ve servet dağılımı konusunda herhangi bir kaygı duymamışlardır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında sanayi devrimiyle hız kazanan sanayi kapitalizminde, güçlenen kapitalist girişimci sınıf, toplumda kendi faaliyetini sınırlayacak bütün kayıtlara karşıydı. Merkantilizmin tekellerine, kamu denetimine, ayrıcalıklara, soyluların toprak mülkiyetinden doğan gücüne karşı çıkan bu sınıf, kendi çıkarı için özgürlük, bireysel girişim ve bireysel denetim istiyordu(44).

Kapitalist sınıf bu isteklerini gerçekleştirmek için, ekonomik gücünü siyasi güçle desteklemek zorundaydı. Nitekim bu dönemde devlette halâ etkinliği olan aristokrasiye karşı savaş açmış ve bu mücadeleyi kazanarak aristokratların egemenliğine son vermiştir. İngiltere ve Fransa'da başlayan bu gelişmeler sonucu "Liberal Devlet" anlayışı yerleşmiş ve 1789 Fransız Devrimi'nde olduğu gibi bireysel özgürlükler herkeze tanınmıştır.

Ancak herkeze tanınan bu özgürlükler, özellikle çalışma ilişkilerinde müdahalenin olmayışı sonucu güçlü olanın yararına sunulmuştur. Yeni gelişen sanayi karşısında rekabet edemeyen zanaatkarlar sınıfı fabrikalarda kalifiye işçi olarak çalışmaya başlamış, tarım kesiminin makineleşmesi ve devletin, sanayinin gelişmesine destek olmak amacıyla tarım ürünleri fiyatlarını sınırlaması sonucunda tarım kesiminden sanayiye büyük boyutlarda işçi göçü başlamıştır.

Bu kadar fazla olan emek arzı, karşısında liberal kapitalizmin çalışma özgürlüğü ve bağıt özgürlüğü ilkelerini bulmuştur. Bunun anlamı, işverenlerin işçilerle yapacakları bağitların dışarıdan (devlet ve işçi örgütleri tarafından) herhangi bir müdahaleye konu olmaması ve ücret pazarlığının kişisel düzeyde oluşmasıdır. Sanayi devriminin yol açtığı işçiler arası rekabet ortamı ve toprağından kopan işçilerin her günkü ücretleriyle yaşamak zorunda kalması sonucunda işçi-işveren arasındaki ücret pazarlıkları güçsüzün, yani işçinin zararına sonuçlanmıştır. Bu dönemin "sefalet ücretleri"ne yaklaşan fizyolojik ücretleri, liberal kapitalizmin başlıca niteliği olarak belirginleşmiştir(45).

Bu yıllarda 16-20 saat çalışmak, "sefalet ücreti" denilebilecek ücretler almak ve çok sayıda iş arayanın bulunduğu bir ortamda her an işten atılmak tehlikesini yaşamak, her çalışanı bekleyen ortak sorunlar olmuştur. Fabrikalardaki olumsuz koşullarla birlikte, fabrikaları çevreleyen kentler de sağlıksız koşulların sergilendiği yerleşim merkezlerine dönüşmüştür(46). Söz konusu dönemde uygulanan kısıtsız bir ekonomik liberalizm anlayışı kısa sürede toplumu iki sınıfa böldü: Bir yanda genellikle sanayileşme ile çok zenginleşmiş fabrika sahiplerinden oluşan küçük bir grup; bunun karşısında tümü ile bağımlı, her türlü servetten yoksun, sayıları milyonları bulan "proleter" işçi ordusu(47).

Yukarıdaki satırlarda ifade edilen bu durum, liberal kapitalist sistemin, söz konusu dönemde mülkiyet ve servet dağılımında korkunç uçurumlara neden olduğunu göstermektedir. Bu süreklilik taşıyan uçurumun yanında bir de sanayi devrimi nedeniyle artan üretim ve girişimciler arası rekabet sonucu ortaya çıkan,

(44) KAZOAN, O., age., s.39.

(45) TALAS, C., age., s.64.

(46) KORAY, M. ve TOPÇUOĞLU, A., Sosyal Politika, İzmir-1987, ss.9-10.

(47) DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., s.20.

fazla üretimin tüketilememesi şeklindeki ekonomik bunalımların etkileri, zor durumda olan kitleleri olumsuz etkilemiştir. Bu bunalımlar bazen toplam arzın toplam talebi aşması, bazen kredi piyasasındaki daralmalar, hammadde teminindeki darboğazlar vb. nedenlerle oluşmuştur(48). Ancak neden ne olursa olsun, sonuçta insanlar işsiz kalmış, ücretler daha çok düşmüş, çalışma süreleri daha da uzamıştır.

Liberal kapitalizmin uygulandığı bu dönemde teknik gelişmeler sonucunda yukarıda değinildiği gibi çok büyük çapta üretim artışları sağlanmış, ekonomiler büyümüştür. Fakat yaratılan servet ve zenginlik yayılamadığı için refah ve tüketim bütün toplum bakımından aynı boyutlara ulaşamamıştır(49).

Liberal kapitalizm uygulamalarıyla derinleşen toplumsal uçurum XVIII. yüzyıl sonlarında bazı düşünür ve din adamlarının, insani ve ahlaki kaygılarla tepkilerde bulunmasını sağlamıştır. Söz konusu dönemde işçilerin daha iyi yaşama koşullarına kavuşmalarına ve servet farklılıklarının giderilmesine yönelik düşünceler ortaya atılmaya başlanılmıştır. Ancak bu düşünceler yaşama geçirilememiştir(50).

Kapitalizmin geliştiği toplumlarda yaşanan bu son derece dengesiz ve her türlü adalet anlayışından uzak yapı, düşünür ve din adamlarının kaygılarının ötesinde, zamanla işçilerin tepkilerine neden olmuştur. İşyerlerinde, işçilerin işi bırakmaları biçiminde başlayan bu tepkiler, toplumsal düzeyde siyasal ve mesleki örgütlenmelerle sürdürülmüştür(51). Nitekim 1839 yılında Prusya'da bir "fabrika kanunu" çıkartılmış, 1849 yılında Regensburg'ta ilk Katolik işçi birlikleri kurulmuş; 1891'de Leo XIII'ün Rerum Novarum adlı işçi sorunu konusundaki genelgesiyle Katolik toplum ve servet öğretisinin temeli atılmıştır(52). Toplumda yaşanan bu dengesizliklere düşünce düzeyinde de tepkiler yükselmiştir. Marksizmin doğuşu da bu olumsuz koşulların yaşandığı yıllara rastlamaktadır. Bu olumsuz koşullara karşı yükselen toplumsal tepkiler ve ekonomilerde yaşanan bunalımlar sonucunda liberal kapitalizmin "jandarma devlet"i yerini "müdahaleci devlet" anlayışına terk etmeye başlamıştır. Ancak bu gelişme pek hızlı olmamıştır. Müdahaleci kapitalist sistem I. Dünya Savaşı ile gelişmiş ve özellikle 1929 bunalımıyla açığa çıkmıştır(53).

Bu arada müdahaleci kapitalizmin ortaya çıkışından önce yukarıdaki olumsuz tablo içinde servet farklılığından kaynaklanan ilk uygulamalardan biri, hızlı bir ekonomik gelişme ve gelir-servet uçurumlarının yaşandığı ülkelerden olan Almanya'da gerçekleştirilmiştir. Kapitalizmi eleştiren ve çözümün özel mülkiyetin kaldırılması olduğunu savunan sosyalist düşüncelerin yayılmasını engellemek amacıyla, Bismark servet sorununun çözümlenmesine çalışmak yerine, zorunlu sosyal sigortaları kurmuştur. Böylece 1880'li yıllarda ilk kez Almanya'da zorunlu sosyal sigortalar kurulmaya başlanmıştır. Önce yadırganmakla birlikte kısa bir süre

(48) KUYUCUKLU, N., age., s.113.

(49) TALAS, C., age., s.66.

(50) Bu düşünceler için bkz. DİLİK, S., age., ss.18-27.

(51) KORAY, M. ve TOPÇUOĞLU, A., age., s.10.

(52) Liberal kapitalizme tepkiler için bkz. DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., s.28-37; ayrıca kısmi ve ideolojik tepkiler için bkz. KAZGAN, O., age., ss.207-?

(53) TALAS, C., age., ss.66-67.

sonra başka ülkelerde bu yolu izlemişlerdir. Böylece işçilerin sosyal sorunlarının çözümlendiği ölçüde servet sorunu görece olarak düşündürücü, korkunç bir sorun olmaktan çıkmıştır.(54).

Bu sınırlı uygulamalara karşı toplumda varolan dengesiz mülkiyet ve servet dağılımı ağırlığını yitirmemiştir. XIX. yüzyıl boyunca Avrupa'da oluşmuş bulunan ekonomik gelişme ve büyüme büyük servetlerin birikmesine olanak sağlamış, fakat bu servetler küçük bir azınlığın elinde toplanmıştır. Gerçekten, Kapitalist Sistem bu yüzyıl içinde servetlerin yığılması olayı ile nitelendirilebilir(55).

XIX. yüzyıl boyunca görülen devrevi bunalımlar ve 1929 bunalımı devletin ekonomiye müdahalesini gerekli kılmış ve bunun sonucunda XX.yüzyıla birlikte "sosyal devlet" anlayışı "jandarma devlet" anlayışının yerini almıştır. Devlet ekonomik gelişmeyi hızlandırma görevi yanında, bu gelişmenin toplumun daha geniş kesimlerine yayılması görevini üstlenmiştir. Bunun için devletin, her şeyden önce toplumun korunmaya muhtaç kesimlerine yönelik önlemler alması gereği ortaya çıkmıştır.

Devlet artık eğitim, sağlık, sosyal güvenlik konularında toplumun gereksinimlerini karşılamaya yönelmiştir. Bu işlevleri üstlenmesi ve yürütmesi ile belirli ölçüde gelir transferleri ve gelir-servet dağılımındaki dengesizliklerin törpülenmesi gerçekleştirilmiştir.

Nitekim ABD'de kişilere yapılan transferler 1929 yılından sonra çeşitli dalgalanmalar göstermesine karşın giderek artmıştır. Aşağıda Tablo 1'de ulusal gelir ve hükümet harcamalarının yüzdesi olarak kişilere yapılan toplam transferler görülmektedir.

Tablo 1 : ABD'de Kişilere Yapılan Transfer Harcamaları(1929-1965)

Yıllar	Ulusal Gelirde % Pay	Hükümet Harcamalarında % Pay
1929	1.1	8.8
1935	3.2	13.5
1940	3.3	14.6
1945	3.1	6.1
1950	5.9	23.5
1955	4.9	16.5
1960	6.4	19.5
1965	6.6	20.0

KAYNAK:Peterson,W.,age., Tablo 8.3'den alınmıştır.

(54) DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., s.36.

(55) TALAS,C., age., s.57.

Tabloda görüldüğü gibi devlet, 1929 sonrasında giderek daha fazla transfer ödemeleri yapmıştır. Burada gerek ulusal gelirin, gerekse hükümet harcamalarının giderek daha büyük rakamlara ulaştığı gözönüne alındığında transfer harcamalarındaki oransal artış daha da dikkat çekici olmaktadır.

Devletin bu şekilde klasik görevleri yanında bazı sosyal amaçlar gütmesi ile servetin ve gelirin az sayıda kişi elinde yığılması süreci yavaşlamıştır. Bu dönemde çeşitli yollardan servet ve gelir dağılımına daha adil bir nitelik kazandıracak politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler sonucu özellikle gelişmiş ülkelerde yeni oluşan servetin görece olarak daha dengeli dağılımı sağlandığı belirtilebilir. Ancak servet stokundaki dengesiz dağılım nedeniyle yeterli gelişmenin sağlanamadığı kesindir.

Özellikle I. Dünya Savaşından sonra toplumlarda yaşanan eşitsizlikleri gidermek için işletmelerce işçi hisse senedi çıkarılması, işçilerin kâra katılmaları gibi konularda bazı tartışmalar yapılmış, ancak bu tartışmalar uygulamaya geçirilememiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle Batı Almanya'da yapılan birçok araştırmada da servet dağılımının görece bir düzelmeye rağmen, çok dengesiz olduğu saptanmıştır(56). Tablo 2 İngiltere için görece düzelmeye karşın dağılımın çok dengesiz olduğunu göstermektedir.

Tablo 2 : İngiltere'de Kişisel Servetin Dağılımı

	Toplam Kişisel Servette % Pay			Vergi Öncesi Mülkiyet ve Servet Gelirlerinde % Pay
	1911-1913	1936-1938	1960	1959
Nüfusun % 1'i	69	56	42	60
Nüfusun % 5'i	87	79	75	92
Nüfusun % 10'u	92	88	83	99

KAYNAK: Maurice DOBB, Kapitalizm Sosyalizm ve Az Gelişmiş Ülkeler, (çev. M. SELİK), Doğan Yayınevi, Ankara-1973, s.117.

Yukarıda tabloda görüldüğü gibi 1911-1913 yıllarında kişisel servetin %92'sine nüfusun %10'u sahipken, 1936-1938 yılında %88'ine 1960 yılında ise %83'üne nüfusun %10'u sahiptir. Görüldüğü gibi zamanla hafif bir düzelmeye söz konusu olmakla birlikte dağılım, adil olmaktan çok uzaktır.

İngiltere'de iki savaş arası dönemde ülkenin toplam sermayesinin yarısından fazlasının, 25 ve yukarı yaş grubunun %1'inin elinde; sermayenin %80 kadarının nüfusun %5'inden biraz fazlasının elinde olduğu belirtilmektedir(57). Bu rakamlar Tablo 2'ye uygun görünmektedir.

Gelir ile servet arasındaki yakın ilişki dikkate alındığında, gelir dağılımı konusundaki gelişmelerin servet dağılımını belirli ölçüde yansıtacağı söylenebilir.

(56) Bu tartışmalar ve araştırmalar hakkında daha geniş bilgi için bkz. DILIK, Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, a.g.e., ss.36-38.

(57) DOBB, M., Kapitalizm Sosyalizm ve Az Gelişmiş Ülkeler, (çev. M. SELİK), Doğan Yayınevi, Ankara-1973, s.10.

Günümüzde değişik ülkelerde gelir dağılımına baktığımızda ise gelişmiş ülkelerde görece olarak daha iyi bir dağılım olduğu dikkat çekmektedir. Karşılaştırma yapılmasını sağlayacak şekilde düzenli olarak gelir dağılımı istatistikleri bulunmamakla birlikte, yakın yıllarda yapılan çalışmalar, bu amaçla kullanılabilir. Bu amaçla seçilmiş ülkelerde gelir dağılımı aşağıda Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3 : Seçilmiş Bazı Ülkelerde Gelir Dağılımı

ÜLKELER	En Düşük Gelirden En Yüksek Gelirli Gruba Doğru				
	Birinci %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Beşinci %20
ABD (1983)	4.7	11.2	17.1	24.3	42.7
B.Almanya(1978)	6.8	11.0	15.7	21.8	44.7
Fransa (1975)	5.3	11.1	16.0	21.8	45.8
İngiltere (1982)	6.3	12.1	17.7	24.3	39.4
İtalya (1980)	7.0	10.0	16.0	22.0	45.0
Japonya (1980)	9.0	13.8	17.6	22.6	37.0
Kanada (1984)	2.5	8.5	15.1	25.5	48.4
Meksika (1977)	2.9	7.0	12.0	20.4	57.7
Brezilya (1984)	3.0	6.2	9.6	18.1	63.1
Çin (1983)	1.7	10.5	22.7	26.2	38.9
Hindistan(1975-76)	7.0	9.2	13.9	20.5	49.4

KAYNAK : Ana Britanica, Dünya Ülkeleri-1987 eki

Tablo 3'de görüldüğü gibi nüfusun en yüksek gelirli % 20'sinin toplam gelirden aldıkları pay Japonya ve Çin dışında % 40'ın üzerinde; Japonya, Çin, ABD, İngiltere ve B. Almanya dışındaki ülkelerde bu rakam %45'e çıkmaktadır. Meksika ve Brezilya'da ise nüfusun en yüksek gelirli %20'sinin aldığı pay sırasıyla %57.7 ve %63.1 gibi çok yüksek oranda; buna karşılık en düşük gelirli %20 nüfusa bakıldığında ise bu kesimin aldığı gelir payının yukarıdaki bütün ülkelerde %10'un altında olduğu görülmektedir.

Gelir dağılımıyla ilgili çalışmalar hemen her ülkede düzensiz aralıklarla yapıldığından yukarıdaki rakamlar değişik yıllara aittir. Çeşitli nedenlerle gelir ve servet dağılımıyla ilgili çalışmalar özellikle gelişmekte olan ülkelerde düzenli olmamakta, hatta bazı ülkelerde hiç yapılmamaktadır.

Verilen bu rakamlarla dahi gelir, mülkiyet ve servet dağılımının bozuk olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Kapitalizmin gelişme trendine bakıldığında ve yukarıda yer alan veriler ışığında kapitalizmin kendiliğinden işleyişiyle, söz konusu dengesiz dağılımın düzeleceğini beklemek fazla iyimserlik sayılabilir.

Kapitalist sistemin işleyişi, serbest piyasa mekanizmasına bırakıldığında, gelir eşitsizliği ve bunun sonucu (aynı zamanda nedeni) olarak da mülkiyet ve servet eşitsizliği büyüme ve derinleşme eğilimi göstermektedir(58). Liberal devlet anlayışının egemen olduğu dönem ile sosyal devlet anlayışının egemen olduğu dönemin karşılaştırılması bu yargıyı doğrulayacaktır.

Bu nedenle toplumlarda yaşanan dengesizlikleri gidermek amacıyla, dengeli dağılım politikalarının uygulanması kaçınılmazdır. Bu durumun en erken farkedildiği ülkelerden biri Almanya olmuştur. Almanya'da ve bazı Avrupa ülkelerinde toplumun zor koşullar altında yaşayan kesimine biraz olsun servet transferi sağlamayı amaçlayan politikaların uygulanması tartışmaları yoğunlaşmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında bu amaçla bazı planlar ileri sürülmüştür(59). Bu planların ortak hareket noktaları işçilerin daha iyi yaşam koşullarına kavuşturulması, toplumda artan hoşnutsuzluğun giderilmesi, işçilerin çalıştıkları işyerlerini ve işlerini benimsemesi ve böylece verimliliğin artırılması gibi amaçlar güdülmüştür.

Günümüzde de bir çok devlet yukarıdaki vb. amaçlarla mülkiyet ve servet dağılım politikaları uygulamaktadır. Örneğin İskandinav ülkeleri ve F. Almanya'da işçilerin yönetime katılmaları ve kardan pay almalarına yönelik işçi yatırım fonları vb. uygulamalara gidilmektedir. Yine günümüzde İngiltere'den Japonya'ya, Brezilya'dan Filipinler'e kadar yaygınlaşmış olan özelleştirmelerde mülkiyetin tabana yayılması amacının güdüldüğü belirtilmektedir. Bu arada ülkemizde de uygulanan özelleştirme ve anonim ortaklıkların halka açılması uygulamalarıyla mülkiyet ve servetin yaygınlaşması sonucuna ulaşılabilir. Bu konu üzerinde ileride ayrıntılı olarak durulacaktır.

Sonuç olarak, yukarıdaki açıklamalarımızdan mülkiyet ve servet dağılımının, ekonomik gelişmenin tarihi seyri içinde sürekli olarak dengesiz olduğu; buna karşılık günümüz ekonomilerinde toplumsal tepkilerin de etkisiyle dengesizliği belirli ölçülerde azaltacak uygulamalara gidildiği sonucuna ulaşmamız mümkündür. Ekonomik gelişme ile mülkiyet ve servet dağılımı ilişkisi üzerinde bu açıklamalardan sonra söz konusu dengesiz dağılımın niçin düzeltilmesi gerektiği konusuna değineceğiz.

2.2. Mülkiyet ve Servetin Yaygınlaşmasının Gerekçeleri

Mülkiyet ve servet dağılımı dengesizliği toplumda sosyal ve ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunların belli başlıları kişiler arasında fırsat eşitsizliği yaratması, toplumsal barışın sağlanamaması, kaynak dağılımında rasyonellikten uzaklaşılması, tasarrufların gerektiği kadar artırılamaması şeklinde sıralanabilir. Bu ve benzeri olumsuzluklar nedeniyle mülkiyet ve servet dağılımında dengenin sağlanması gerekmektedir.

Bu olumsuzluklar, mülkiyet ve servetin yaygınlaşmasını gerekli kılan nedenleri oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu nedenler, mülkiyet ve servet dağılımı politikalarının amaçlarını oluşturmaktadır. Bu amaçlarla uygulanacak dağılım politikalarının temel hedefinin, toplumda mülkiyet ve servetin mutlak anlamda eşit dağıtılması olmayıp, bireyler arasındaki statü, beceri vb. farklılıkları gözeterek şekilde rasyonel bir dağılımın sağlanması olmalıdır. Bu rasyonel dağılım toplumsal

(59) Özellikle Alman literatüründe tartışılan planlar için bkz. DİLİK,S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., ss.39-57.

barışı, fırsat eşitliğini, bireysel özgürlüğü sağlayacak ve karar alma mekanizmasına toplumsal katılımı gerçekleştirecek şekilde dengeli ve adil olmalıdır. Ayrıca bu dağılım, piyasa ekonomilerinin temel işlevlerinden olan rekabet kurumu ile çalışma ve başarı ilkelerinin gerçekleşmesini sağlayacak ölçüde eşitsizliği içermelidir. Sonuç olarak bu dağılım, mutlak anlamda eşit olmayan ancak adil ve rasyonel bir dağılım olmalıdır.

Söz konusu dağılım politikalarının amaç ve nedenlerini, mülkiyet ve servetin yaygınlaştırmanın gerekçeleri olarak düşünmek mümkündür. Bu gerekçeleri sosyal ve ekonomik gerekçeler olarak iki grupta inceleyeceğiz. Ancak bu sosyal ve ekonomik gerekçeler birbirinden bağımsız değildir. Nasıl ki sosyal yaşantıda ekonomik yapının etkisi ve ekonomik yaşantıda sosyal yapının etkisi varsa buradaki sosyal ve ekonomik gerekçelerde bazen birbirinden ayıramaz durumdadır. Kısacası mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması gerekçelerinden biri, bir yönüyle sosyal gerekçe sayılırken bir başka yönüyle de ekonomik gerekçe olarak kabul edilebilir. Bu noktayı belirttikten sonra mülkiyet ve servetin dağılımına yönelik politikaların gerekçelerine değinebiliriz.

2.2.1. SOSYAL GEREKÇELER

Mülkiyet ve servetin toplumun her tabakasına adil bir ölçüde dağılması her şeyden önce toplumda mülkiyet ve servet sahibi olanlara tanınan bazı ayrıcalıklardan dolayı gereklidir. Bu nedenle sosyal gerekçelerden birincisi olarak mülkiyet ve servetin kişilere sağladığı sosyal statü unsurundan söz edilebilir.

A- Sosyal Statü ve Baskı Grubu Olmak

Yüzyıllar öncesinden gelen bir unsur olarak kişinin servet sahibi olması, toplum içindeki yerini, bir başka ifadeyle sosyal statüsünü belirlemiştir. Genellikle her toplumda servet ve üretim araçları mülkiyeti sahipleri, toplumda özel bir yer işgal etmişlerdir. Köleci toplumlarda köle sahipleri, feodal toplumlarda toprak sahipleri, kapitalist toplumlarda ise sermaye sahipleri daima toplumun diğer kesimlerine göre özel bir önem ve yere sahip olmuşlardır.

Gerçi günümüzde bu şekilde kesin sınırları çizilebilecek, toplumda çok özel yeri olan ve tarihteki örnekleri gibi çok az sayıda kişiden oluşan bir sınıftan söz edilemez. Ancak kişilerin sahip oldukları servet bir saygı unsuru olmaya devam etmektedir. Öte yandan günümüzde yukarıda belirtildiği gibi çok dar bir üstün grubun yada bu anlamda bir elit sınıfın olmayışı bir ölçüde üretim araçları üzerindeki mülkiyetin ve servetin göreceli olarak yaygın olmasından kaynaklanmaktadır.

Servet ve mülkiyet kişilerin toplumdaki yerini belirlerken, toplumdaki baskı gruplarını da belirlemektedir. Devlet üzerinde bir baskı grubu olarak ortaya çıkmanın nedeni, kişilerin yada grupların sahip oldukları ekonomik güç yada örgütlülük düzeyidir. Meslek örgütlenmelerinin önemli boyutlara

ulaştığı günümüzün gelişmiş batı toplumları dışında, ekonomik güç baskı grubu olmada hala önemini sürdürmektedir.

Özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde baskı grubu olmanın temelinde kişilerin ekonomik güçleri, dolayısıyla mülkiyet ve servet sahipliği yatmaktadır. Bu nedenle mülkiyet ve servet dağılımının bozuk olduğu toplumlarda yönetimler, genellikle dar bir grup ya da sınıfın çıkarlarını gözetmektedir. Toplumun daha geniş kesiminin yönetimlerde söz sahibi olması yani çoğulcu demokrasinin işlerlik kazanabilmesi için mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması gereklidir. Bir anlamda siyasal demokrasi için ekonomide demokrasi gereklidir.

B- Toplumsal Barışa Katkı

Mülkiyet ve servet dağılımında yaşanan aşırı dengesizlikler, toplumlara farklı gruplara bölmektedir. Bu ise grupların çıkarlarının çatışması sonucu toplumsal çalkantılara neden olmaktadır. Bu durumda çıkarları çatışan gruplar, grup çıkarlarını öne alarak toplumsal hedeflerden sapmalara yol açabilmektedir.

Toplumda sahip oldukları parasal veya nesnel servet sayesinde çalışmadan yaşayan insanların varlığı, toplumun diğer kesimlerinde ekonomik sistem, devlet vb. kurumlara güvensizliğin oluşmasına neden olabilmektedir. Böyle bir rantiyeye kesiminin varlığı, diğer insanların en azından bir kısmında "çalışmadan yaşama", "köşeyi dönme" şeklinde ifade edilen yozlaşmış bazı hedefleri ön plana çıkarmaktadır. Bu ise ekonomik düzeni yozlaştırdığı gibi toplumsal dayanışma ve dürüstlük gibi toplumsal yaşantıda önemli fonksiyonları olan ahlaki değer yargılarının körelmesine yol açmaktadır. Belirli bir çaba harcamadan kolay zengin olma isteği, kişinin kendi çıkarı için başkalarına zarar vermesine ortam hazırlamaktadır. Bu etkiler, bir anlamda toplumsal çöküntünün en azından başlangıç koşullarını hazırlamaktadır.

Buna karşılık, dengeli bir mülkiyet ve servet dağılımı bu olumsuz etkilerin ortaya çıkışını engelleyecek ve böylece toplumsal barışın sağlanması ve korunmasına hizmet edecektir. Dengeli dağılım, aynı zamanda bütün bireylerin servet ve servet gelirlerine kavuşmasını sağlayacak ve böylece mülkiyet topluma maledilecektir. Böylece mülkiyet ve servet düşmanlığı şeklinde rasyonellikten uzak, çatışmacı davranışlar olabildiğince engellenecektir. Herkez payı oranında toplumsal mülkiyetin sahibi olacak dolayısıyla mülkiyet ve servet nedeniyle insanların birbirini sömürmesi olabildiğince engellenecektir.

Mülkiyetin topluma maledilmesi amacıyla mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması, bir anlamda herkezin kapitalist olduğu "halk kapitalizmi", "halk sektörü", "kapitalizm ve sosyalizm arasında üçüncü yol", "sınıfsız bir toplum düzeninin gerçekleştirilmesi", "demokratik temel ilkelerin devlet öncesi alana yayılması" gibi ifadelerle açıklanmaktadır(60).

(60) DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., s.141

C- Bireysel Özgürlük

Günümüzde totaliter rejimler dışında bütün toplum düzenleri, bireysel özgürlüklerin korunmasını temel amaçlardan birisi olarak kabul etmişlerdir. T.C. Anayasasında da bireysel hak ve özgürlükler, kişinin hakları ve ödevleri başlığı altında tanımlanmıştır. Bu bireysel hak ve özgürlüklerin korunması, anayasa ve yasalarla gösterilen sınırlar içinde kullanılması devletin temel görevleri arasında sayılmıştır(m.5 ve m.40).

Bireysel hak ve özgürlüklerin kullanılması ve korunması, anayasa güvencesine alınmasına karşın, gerçekte tam anlamıyla gerçekleşmemektedir. Bireysel özgürlüklerin tam anlamıyla kullanılmasını engelleyen nedenlerin başında gelir, mülkiyet ve servet dağılımlarının dengesiz olması gelmektedir. Yeterli gelir ve servet sahibi olmayan bireyler ekonomik, siyasi ve sosyal özgürlükleri kullanma olanğından yoksun kalmaktadır.

"İktisadi alanda zayıf ve tabi durumda olan geniş halk tabakalarının yaşamak için zaruri olan ihtiyaçları yerine getirilmedikçe; milyonlarca insan, çalıştığı ve çalışmaya amade olduğu halde, insan gibi yaşama şartlarına sahip olmadıkça, Amerikan ve Fransız İnsan Hakları Beyannamelerinden bu yana demokratik hayatta bayrak haline gelmiş olan klasik hürriyetler kağıt üstünde kalmaya mahkûmdur."(61).

Yukarıda sözü edilen zaruri ihtiyaçların karşılanması için uygun ortamın yaratılması "sosyal devlet" in görevleri arasında sayılmaktadır. Bu ortam ise çalışabilecek durumda olanların çalışma özgürlüğünden yararlanmasını gerektirir. Çalışma ve sözleşme özgürlüğü 1789 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinde ve Dünyanın birçok ülkesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında yer almıştır.

Ancak kapitalizmin başlangıç yılları göstermiştir ki serbest sözleşme özgürlüğü zaman içinde güçsüzün güçlü tarafından ezilmesine yol açmıştır. Bireyler için temel hak ve özgürlükler arasında sayılan çalışma ve sözleşme özgürlüğünün yaşama geçirilebilmesi için bireyin günlük kazancıyla geçinmek zorunda olmaması yani belli ölçülerde servet ve mülkiyete sahip olması gereklidir.

Çalışma ve sözleşme özgürlüğü yanında eğitim ve öğretim hakkı, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, bilim ve sanat özgürlüğü, seyahat özgürlüğü vb. hak ve özgürlüklerin tamamı bireylerin yeterli bir servet ve mülkiyete sahip olmasıyla yaşama geçirilebilir. Sonuç olarak, temel hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesi yoluyla bireyin gerçek anlamda özgür olmasının sağlanması, mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılmasının bir başka gerekçesi olmaktadır.

D- Başlangıç Koşullarında Eşitlik

Mülkiyet ve servet dağılımının dengesiz olduğu kapitalist ekonomilerde, sistemin vazgeçilmez unsuru kabul edilen veraset kurumu, bireylerin başlangıç koşullarında dengesizliklere yol açmaktadır. Bazı kişiler yalnızca miras bırakana

(61) GÖZE, A., Sosyal Devlet Sistemi, İÜ. HF. Yayınları, No: 488, Fakülteler Matbaası, İstanbul-1976, s.111.

yakınlığı nedeniyle hiçbir çaba harcamadan servet sahibi olmaktadır. Bir aile şirketi sahibi ailenin bireyleri, ekonomik sürece sermayedar olarak başlarken herhangi bir mülkiyet ve produktif servet sahibi olmayan kişiler genellikle ücretli olarak çalışmaya başlanmaktadır. Bunun yanında servet ve mülkiyet sahibinin yakınları, miras bırakanın sağlığında da bu servetten yararlanmakta, örneğin eniyi koşullarda eğitimini tamamlamaktadır.

Burada servet sahibi olanla olmayanın çocukları arasında eğitim, beceri vb. konularında hiçbir fark olmasa da servet sahibi olan kişinin çocuğu ileri yaşlarda daha başarılı olma şansını, başlangıç koşullarında eşitlik olmaması nedeniyle yakalamış olacaktır.

Bu durum piyasa mekanizmasının, başarısız olanın dışlanması ve başarının ödüllendirilmesi ilkelerinin işlerliğini sınırlandıracaktır. Hemen belirtilmesi gerekir ki veraset kurumu kapitalist ekonomilerin "olmazsa olmaz" koşuludur. Bu nedenle başlangıç koşullarında eşitlik sağlanması amacıyla veraset kurumunun kaldırılması düşünülemez. Kaldı ki kişi yalnızca kendisi için değil, kendisinden sonra gelecek yakınlarını da düşündüğü için çaba harcar.

Ancak mülkiyet ve servet dağılımında denge sağlandığı ölçüde kişiler arasında başlangıç koşullarında eşitlik sağlanacaktır. Bu ise bireyleri daha başarılı olma yolunda motive edecek ve başarı rekabetinin işlemlerini sağlayacaktır.

Buraya kadar değinilen mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılmasının sosyal gerekçeleri, görüldüğü gibi ekonomiden bağımsız değildir. Ancak bu gerekçeler ekonomiden çok sosyal yaşantıyı etkilemektedir. Bundan sonra ekonomiyi daha yakından ilgilendiren gerekçelere değineceğiz.

2.2.2. EKONOMİK GEREKÇELER

Bir ekonomide mülkiyet ve servet dağılımının nasıl olduğu kuşkusuz ekonomik yaşantıyı önemli ölçüde etkilemektedir. Söz konusu dağılımın dengesiz olması, olumsuz bazı sonuçlara yol açmaktadır. Bu olumsuzluklar dengeli dağılımın ekonomik gerekçelerini oluşturmaktadır. Bunlara sırasıyla değinilecektir.

A- Nitelikli İnsan Gücü Yetiştirilmesi

Özellikle kalkınma çabasında olan ülkelerin, bu hedeflerine ulaşması her şeyden önce yeterli niteliklerle donatılmış insan gücünün varlığına bağlıdır. Bu ise eğitim ve sağlık gibi insana yapılan yatırımların yapılmasını gerektirir. Oysa gelir, mülkiyet ve servet dağılımının bozuk olduğu bir toplumda bireylerin eğitim ve sağlık harcamalarında bulunmaları güçleşmektedir.

Gelir, servet ve mülkiyetten yoksun gruplar, iki nedenle eğitime gereken önemi verememektedir. Bunlardan birincisi, eğitime devlet desteği olmasına rağmen, özellikle eğitim kademesi ilerledikçe artan harcamaların karşılanamaması;

diğeri ise eğitim süresince gelir getirici faaliyetlerden uzak kalınması zorunluluğudur.

Bu iki sebeple insanlar yeterli ekonomik güçten yoksun olmaları durumunda eğitime gereken önemi verememektedir. Sosyal devlet ilkesi gereği devletin eğitimi sübvanses etmesi, devlet parasız yatılı okullarının kurulması gibi uygulamalar sorunu hafifletmekte, ancak sorunun tümüyle çözülmesini sağlayamamaktadır. Nitekim özellikle az gelişmiş ülkelerde, okullaşma oranlarının düşük olmasında AGÜ'lerin diğer sorunları yanında gelir, mülkiyet ve servet dağılımının bozuk olması da önemli bir etkidir.

Nitelikli insan gücü yetiştirilmesi ile ilgili olarak önemli bir konu da, insan sağlığına ve çevre koşullarına verilen önemdir. Sağlıksız biçimde ve kötü çevre koşullarında yetişen insanların niteliklerini geliştirmesi güç olduğu gibi ekonomik sürece etkin bir şekilde katılımı da söz konusu olmayacaktır.

Yeterli gelir ve servetten yoksun kişiler, sağlık ve çevre koşullarına gereken önemi gösterememekte ve bu amaçla yapılması gereken harcamaları yapamamaktadır. Özellikle kapitalizmin başlangıç yıllarında yaşanan ve daha önce değindiğimiz sağlıksız yaşam koşullarında, dengesiz dağılımın etkisi büyüktür. Günümüzde sosyal sigortalar sağlıkla ilgili sorunlara belli ölçüde çözüm getirmiştir. Ancak yine de bu sorun, sosyal sigorta şemsiyesine alınamamış kitleler için önemini korumaktadır. Nitekim birçok ülkede ve bu arada bizim ülkemizde, büyük şehirlerin çevresinde oluşan gecekondualarda yaşayan, yeterli gelir ve servetten yoksun insanların sağlıksız ortamlarda yaşamaları bu sorunun tümüyle çözülemediğini göstermektedir.

Elbette eğitim, sağlık, çevre koşulları gibi çok ağır sorunları çözerek, nitelikli insan gücü yetişmesi yalnızca mülkiyet ve servet dağılımının dengelenmesi ile çözülecek bir sorun değildir. Ancak mülkiyet ve servet dağılım politikaları, bireylerin ekonomik güç kazanmasını sağlayacağından, bireylerin kendi sorunlarının çözümüne katkıda bulunmasına olanak verecektir. Böylece en değerli varlık olan insan, daha iyi koşullarda yaşayacağı gibi kalkınmanın motoru olan nitelikli insan gücü yetiştirilmesinin önündeki engeller hafiflemiş olacaktır.

B- Kaynak Dağılımında Etkinliğin Sağlanması

Mülkiyet ve servet piramidinin yukarılarında bulunan kişiler, sahip oldukları servet ve servetten kaynaklanan gelirleri nedeniyle güçlü bir gösteriş tüketimi eğilimine sahiptir. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde sorun olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde, bu amaçla tüketilen mallar genellikle ithal ürünler olmaktadır. Bu ise yetersiz olan döviz kaynaklarının, bu ülkelerin kalkınması için gerekli olan malların ithalatı yerine, servet piramidinin üstlerinde bulunanların tüketim taleplerini karşılamaya harcanması demektir. Bu amaçla tüketilen malların ülkede üretilmesi durumunda, bu mallara talebin artması (ceteris paribus), bu malların fiyatlarını yükseltecektir. Belirli mallarda fiyatların yükselmesi

üretici güçleri yüksek gelirli taraından talep edilen bu malların üretimine yöneltecektir. Bu durumda ülke kalkınması için daha gerekli olan mallar yanında, düşük gelirli gruplar tarafından talep edilen malların üretildiği sektörlerde kaynak sıkıntısı çekilecek, bu malların arzı düşecektir. Böylece ülke kaynakları kalkınma için gerekli sektörler yerine gösteriş amaçlı tüketilen malların üretildiği sektörlerle aktarılacaktır.

C- Tasarrufların Arttırılması

Kapitalist sistemin işleyişi ve ekonomilerin büyümesi sermaye birikiminin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu nedenle sermaye birikiminin sağlanması üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur.

Klasik iktisatçılar, sermaye birikiminin sağlanmasında tasarruf ve yatırımların önemine değinmişler ve tasarrufun yalnız girişimci sınıf tarafından yapıldığı, işçi ve rant geliri elde edenlerin hiç tasarruf yapmadığı varsayımından hareket ederek sermaye birikiminin tek kaynağının kâr olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Oysa günümüzde ne girişimci sınıfın gelirinin tamamını tasarruf ettiği ne de işçi sınıfının gelirinin tamamını tüketime ayırdığı savunulmamaktadır. Bunun yerine her iki sınıfta kendi marjinal tasarruf eğilimlerine göre tasarruf yaptığı, fakat genellikle emek geliri elde edenlerin marjinal tasarruf eğilimlerinin, emek dışı gelir elde edenlere göre düşük olduğu genelde kabul edilmektedir.

Bu nedenle, yüksek gelirli gruplardan düşük gelirli gruplara yapılacak transferlerin ekonomideki toplam tasarruf düzeyini düşüreceği görüşüyle dağılım politikalarının ekonomik gelişmeyi engelleyeceği savunulmaktadır. Buradaki marjinal tasarruf eğilimlerinin yalnız gelirin kaynağına göre değiştiği varsayımının her zaman gerçeği yansıttığını söylemek mümkün değildir. Kişinin elde ettiği gelirin miktarı tasarruf eğilimi üzerinde çok önemli olmakla birlikte subjektif değer yargıları, toplumun tüketim alışkanlıkları, kişinin sosyal statüsü vb. değişkenler de tasarruf eğiliminin belirleyicileri arasında yer almaktadır. Kaldı ki gelir düzeyinin tek belirleyen olduğu düşünüldüğünde de dağılım politikalarının sermaye birikimini engellediği görüşüne katılmak gerçekçi görünmemektedir.

Zira dağılım politikalarının uygulanması sonucunda ek mülkiyet ve servete kavuşturulan kişiler daha önce buldukları gelir ve servet düzeyinin değil, o anda buldukları gelir ve servet düzeyinin gerektirdiği gibi davranacaklardır. Bu ise tasarruf eğilimlerinin yükselmesi anlamını taşır. Ayrıca bu uygulamalar sonucunda kendilerine yarar sağlandığını gören kitleler, tasarrufa daha çok istekli olacaklardır. Böylece hem mülkiyet ve servet sahibi olacaklar, hem de tasarrufları artacaktır.

Ote yandan üzerinde fikir birliğine varılan noktalardan biri de dağılım politikaları uygulamasında kişilere sağlanacak kaynakların belirli bir süre tüketimde kullanılmasının engellenmesi gereğidir. Bu şekilde tüketimden çekilecek kaynaklar direkt olarak yatırımlara yönlendirilecektir. Bu da mülkiyet ve servet dağılımının sağlanması amacıyla uygulanacak bilinçli politikaların toplam tasarruf düzeyini düşürmeyeceği aksine yükselmesini sağlayacağını göstermektedir.

Böylece mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılmasına yönelik uygulamalar, kalkınmanın finansmanını engellemeyecek tersine kolaylaştıracaktır. Zira daha önce yatırımlara gidip gitmeyeceği kesin bilinmeyen fonlar, bu uygulamalarla direkt olarak yatırımlarda kullanılacaktır.

Bütün bunların dışında, marjinal fayda teorisine göre kişinin sahip olduğu varlıkların miktarı arttıkça bu değerlerin son birimlerinden elde ettiği fayda azalacaktır. Buna göre mülkiyet ve servet piramidinin yukarılarında bulunan kişilerin herhangi bir servet unsurundan elde ettiği fayda dolayısıyla bu servet unsuruna afettiği değer, daha az mülkiyet ve servet sahibi olanın vereceği değerden daha az olacaktır. Bu durumda mülkiyet ve servet piramidinin alt kısımlarında yer alan kişi elindeki serveti koruma ve tasarruflarıyla artırma konusunda daha güçlü dürtülere sahip olacaktır.

Sonuç olarak, mülkiyet ve servet dağılımında dengenin sağlanması mevcut servet stoğunun sağladığı toplam faydayı ve refah düzeyini tasarruf hacmiyle birlikte attıracaktır.

D- Rekabetin Güçlendirilmesi

Dengeli bir mülkiyet ve servet dağılımının sağlanmasının bir başka etkisi de kişiler arasında olabildiğince iyi işleyen bir ekonomik rekabetin oluşturulması ve güçlendirilmesi olacaktır(62). Mülkiyet ve servet dağılımının dengesiz olduğu durumlarda, gerek üreticiler gerekse tüketiciler açısından rekabet özgürlüğü sınırlandırılmaktadır.

Dengesiz dağılım nedeniyle büyük ölçüde mülkiyet ve servet sahibi olanlar ellerindeki gücü, normal koşullarda kendi aleyhlerine işleyebilecek olan rekabet mekanizmasını etkilemek amacıyla kullanabilmektedir. Bunun sonucu piyasada monopollerleşme eğilimleri güçlenmekte ve rekabet aksamaktadır.

Bu yolla rekabetin aksaması, piyasalarda rekabet mekanizmasından beklenen fonksiyonların gerçekleşmesini engelleyecektir. Böylece kaynak dağılımının rasyonellikten uzaklaşması, piyasada başarılı olanın değil güçlü olanın yaşaması gibi olumsuz sonuçlar çıkacaktır(63).

Mülkiyet ve servet dağılımının dengesiz olması, ekonominin yalnız arz yönünü değil aynı zamanda talep yönünü de etkileyecektir. En az düzeyde bile servet ve mülkiyete sahip olmayan kişi, günü gününe yaşamak ve gereksinimlerini peşin ödeme yapmak zorunda olmadığı (krediler, taksitli satışlar vb.) yöntemlerle karşılamak durumundadır. Buna karşılık gerektiğinde başvurabileceği servete sahip olan kişi gereksinimlerini yüksek fiyatla kredili değil, en ucuz olan yerden ve en ucuz olduğu zamanda karşılayabilmekte ve fırsatları değerlendirme gibi bir avantaj elde etmektedir.

(62) DİLİK, S., *Servetin Geniş Kitlelere Yayılması*, a.g.e., s.145.

(63) Rekabetin piyasalardaki önemi ve fonksiyonları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. ERKAN, H., *Sosyal Piyasa Ekonomisi*, K. Adanauer Vakfı Türkiye Temsilciligi, İzmir-1987, ss.120-200

Mülkiyet ve servet dağılımının sağlandığı ve olabildiğince geniş kitlelerin mülkiyet ve servete kavuşturulabildiği durumlarda tüketiciler rasyonel davranacak ve böylece ekonomide haksız kazançların oluşması belli ölçülerde engellenecektir. Bu ise rekabetin güçlenmesine yardımcı olur.

Yukarıdan beri sıralanan sosyal ve ekonomik gerekçeler, mülkiyet ve servet dağılımının dengeli olması durumunda toplumsal ve ekonomik yaşantıda sağlanacak genel katkıları içermektedir. Bunların yanında mülkiyet ve servet dağılımı politikalarının uygulama yöntemlerine göre farklı etkiler de ortaya çıkacaktır. Örneğin kapalı anonim ortaklıkların halka açılmaları, şirketlere taze kaynak sağlayacak ve şirketlerin pahalı kredilerle finansmanı zorunluluğu ortadan kalkacağından maliyetlerin düşürülmesi mümkün olacaktır. Yine dağılım politikası amaçlarına uygun olarak çalışanlara hisse senedi verilmesi, çalışanların işlerini benimsemesi ve işgücü verimliliğinin artmasını sağlayabilecektir. Bu ve benzeri etkilere mülkiyet ve servet dağılımı politikaları incelenirken yer verilecektir.

3. DENGESİZ DAĞILIMIN NEDENLERİ

Yukarıda ekonomik gelişme ile mülkiyet ve servet dağılımı ilişkisini incelerken ilkel üretim aşamasından sonra, dağılımın sürekli olarak dengesiz olduğu sonucuna ulaşmış ve bu dengesiz dağılımın temelinde yer alan iki nedene yer vermiştik. Bunlardan birincisi feodal düzende toprak dağılımının dengesizliği; diğeri ise kapitalizmin başlangıcında yer alan liberal devlet anlayışı ve sanayi devrimi koşullarında kapitalistlerin sınır tanımaz kâr hırsının yol açtığı toplumsal dengesizliktir.

Bu tarihsel nedenler ekonomide mülkiyet ve servet stoğunun dengesiz dağılmasına yol açmıştır. Bunun yanında günümüzde yaşanan bazı nedenlerle yeni oluşan mülkiyet ve servet dağılımının da dengesiz olmasına yol açmaktadır. Yeni oluşan mülkiyet ve servetin dengesiz dağılımına yol açan bu nedenleri birincil önemde ve ikincil önemde nedenler olarak gruplandırabiliriz.

3.1. Birincil Önemde Nedenler

Mülkiyet ve servetin belirli ellerde toplanması süreciⁿⁱⁿ ekonomik gelişme ile birlikte hızlanması olayı üzerinde daha önce durmuştuk. Bugün için geçerliliğini önemli ölçüde yitiren nedenlerin yanında, günümüzde geçerliliğini sürdüren bir çok nedene bağlı olarak mülkiyet ve servetin belirli ellerde toplanması süreci önemini korumaktadır. Günümüzde geçerliliğini sürdüren söz konusu nedenlerden gelirin dağılımı ve gelirin kullanımını, mülkiyet ve servetin toplulaşmasına doğrudan etki ettiğinden, birincil önemde nedenler arasında gösterebiliriz. Bunlara sırasıyla değineceğiz.

3.1.1. GELİR DAĞILIMI

Gelir dağılımı ile mülkiyet ve servet dağılımı arasında karşılıklı ve çok yakın bir ilişki vardır. Geniş anlamıyla mülkiyet, insanla eşya arasındaki sahiplik (iyelik) bağıdır. Servet ise, çalışmamız kapsamında üretime yönlendirilebilir maddi değerlerdir. Gelir ise bireyin belli bir dönemde, dönem başı ve dönem sonunda aynı zenginlikte kalmak koşuluyla tüketebileceği mal ve hizmet toplamıdır. Buna göre mülkiyet ve servet birer stok değer, gelir ise bir akımdır.

Gelir, elde edildiği dönemde tüketim harcamalarına ve tasarrufa ayrılır. Tasarruf yapıldığı anda kişinin parasal servetinde bir artış söz konusudur. Yapılan tasarrufun şekline göre elde edilen servet veya mülkiyetin çeşidi değişecektir. Burada önemli olan tasarruf ve dolayısıyla gelirin yeni mülkiyet ve servet edinmenin kaynağı olmasıdır.

Gelirin yeni oluşan mülkiyet ve servetin kaynağı olması nedeniyle yeni oluşan mülkiyet ve servetin nasıl dağılacığı önemli ölçüde gelir dağılımına bağlı olacaktır. Bir toplumda gelirin önemli bir kısmının nüfusun küçük bir bölümüne ait olması durumunda yeni oluşacak servet ve mülkiyette bu yüksek gelirli grubun eline geçecektir.

Gelir ile servet ve mülkiyet arasındaki bu ilişki tek yönlü değildir. Gelir dağılımı, yeni oluşan mülkiyet ve servetin dağılımını belirlerken; toplumdaki mülkiyet ve servet dağılımı da gelirin nasıl paylaşılacağını belirlemektedir. Dolayısıyla gelir ile mülkiyet ve servet dağılımı ilişkisi çift yönlü bir nedensellik içerir. Burada bu ilişkinin bir yönü üzerinde durulacaktır: Gelir dağılımı mülkiyet ve servet dağılımını nasıl etkilemektedir?

Gelir dağılımının mülkiyet ve servet dağılımına etkisi, öncelikle "Birincil Gelir Dağılımı" yoluyla kendini göstermektedir(64). Bir üretim sürecinde bilindiği gibi dört üretim faktörü yer alır. Bunlar emek, toprak, sermaye ve girişimcidir.

Üretime katkıları karşılığında emek, ücret; toprak, rant; sermaye, faiz; girişimci ise kâr geliri elde eder. Gelirin birincil dağılımı denildiğinde, toplam gelirin bu dört faktör geliri arasında nasıl paylaşıldığı üzerinde durulmaktadır.

İlgili literatürde gelir dağılımı geniş ve dar olarak iki şekilde tanımlanmaktadır. Geniş tanım dendiğinde gelirin bu dört faktör arasında paylaşımı, dar tanım dendiğinde ise emek ve emek dışı paylar ifade edilmektedir.

Söz konusu dört üretim faktöründen emek dışındakiler genellikle birlikte değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmenin yani gelir dağılımının dar tanımlanmasının altında yatan en önemli neden bu üç faktörün genellikle birbirlerinden ayırdedilemez şekilde bir arada bulunmasıdır. Nitekim girişimci

(64) Bilindiği gibi gelir, önce kişilerin üretim sürecine katılımına göre faktör gelirleri olarak dağılmaktadır. Bu dağılım, gelirin birincil yada fonksiyonel dağılımı olarak adlandırılmaktadır. Birincil dağılımdan sonra gelir, devlet ve sosyal güvenlik kuruluşları yoluyla yeniden dağılıma uğramaktadır. Bazı kişilerin gelirleri vergiler vb. yoluyla azalırken, bazı kişilerin gelirleri transfer harcamaları vb. yoluyla üretime katkılarının üzerine çıkmaktadır. Bu ise ikincil yada kişisel dağılımı olarak adlandırılmaktadır.

üretim faaliyetine yöneldiğinde, genellikle kendi sermayesini kullanır ve fabrikasını kuracağı toprak parçasını genellikle satın alır . Ayrıca endüstriyel üretimde toprağın toplam yatırım içindeki payı, üretim süreci karmaşıklaşıp üretim araçları çeşitlendikçe görece olarak azalmaktadır. Bunun yanında dar tanımlamaya gidilmesinin bir diğer nedeni ise emek dışı faktörlerin genelde mülkiyet ve servete dayanmasıdır. Toprak ve sermaye faktörlerinin üretimde kullanılabilmesi mülkiyete dayanır. Bu nedenle emek dışı faktörlerin elde ettiği gelirleri mülkiyet ve servetten kaynaklanan gelir olarak nitelendirebiliriz.

Konumuz gereği gelir dağılımına mülkiyete dayanan gelirler ve emek gelirlerinin payı açısından bakmak yani dar tanıma bağlı kalmak daha uygundur. Değişik gelir türlerinin analizi konumuz dışında olmakla birlikte gelir türlerine kısaca değinilmesi gerektiği kanısındayız.

Emek faktörünün geliri olan ücret, emek faktörünün üretime katılmasından dolayı yapılan her türlü ödemeyi kapsar (65). Klasik emek değer teorisine göre işgücünün değeri yani ücret, işgücünün yeniden üretimi için gereken malların içerdiği değerdir. Bu, işçinin fiziksel varlığını sürdürmesi için gerekli malların tüketimi yanında, işgücünün nitelik ve becerisinin yeniden üretilmesi ve geliştirilmesi için gereken malların tüketimidir (66). Bu durumda ücret yalnızca işçinin üretim gücünü sürdürmeye yetecek tüketim mallarına sahip olmayı sağlamaktadır. Bunun dışında tasarruf yapılması ve üretim araçlarına sahip olunması söz konusu değildir.

Nitekim bu nedenle Klasik Bölüşüm Teorisinde emek geliri sahiplerinin marjinal tasarruf eğilimlerinin sıfır olduğu ve gelirlerinin tümünü tüketime yönelttikleri; buna karşılık girişimcilerin kârlarının tamamını tasarruf ettikleri ve bunun sonucu marjinal tasarruf eğilimlerinin bir olduğu varsayılmıştır (67). Bu varsayım Klasik Tasarruf Fonksiyonu olarak isimlendirilmiştir.

Bu durumda Klasik Bölüşüm Teorisine göre işçilerin elinde prodüktif servet bulunması söz konusu edilemez. Bunun sonucunda yeni oluşan servetin girişimcilerin elinde toplanacağı ve mevcut dengesiz dağılımın giderek bozulacağı açıktır. Bu yaklaşıma göre işçi sınıfı tasarruf yapmadığından, ücretlerin en az geçim düzeyinde ve girişimcilerin eline geçen gelirin olabildiğince fazla olması, tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların fazla olmasını, bu ise ekonomik gelişmenin en üst seviyede gerçekleşmesini sağlayacaktır. Kapitalizmin ortaya çıktığı dönemde yaşanan dengesizliği bu yaklaşıma bağlamak mümkündür. Kısacası bu yaklaşımla söz konusu dönemde, ekonominin gelişmesi uğruna işçi sınıfı "sefalet ücreti"ne mahkûm edilmiştir.

Toprak faktörünün geliri olan rant; "toprağın, emek ve sermaye kullanılarak geliştirilmemiş bulunan ve esasen kendisinde mevcut bulunan orijinal niteliklerin belli bir süre kullanılması karşılığında ödenen bir bedeldir."(68). Rantın bizi asıl

(65) PEKİN, T., Ekonomiye Giriş, Barış Yayınları, 4.baskı, İzmir-1984 , s.208.

(66) AKYÜZ, Y., Sermaye Büyüme Bölüşüm, AÜ.SBF. Yayın No:453, AÜ. Basımevi, 2.baskı, Ankara-1980, s.17.

(67) AKYÜZ, Y., age., s.59.

(68) PEKİN, T., Ekonomiye Giriş, age., s.202.

ilgilendiren özelliği toprak mülkiyetinden kaynaklanmasındır.

Sermaye faktörünün geliri olan faiz ise; daha önce üretken servet olarak tanımlanan üretime katılabilecek durumdaki nesnel ve parasal servetin üretim sonucu oluşan hasıladan aldığı paydır.

Girişimcinin üretim sonucu aldığı pay da kârı oluşturmaktadır. Kâr üretim sonucu elde edilen hasıladan, diğer faktör payları çıktıktan sonra kalan kısımdır. Aynı zamanda girişimcinin bazı rizikoları göze almasının bedeli olarak da tanımlanmaktadır(69).

Buraya kadar kısaca tanımladığımız dört gelir türünün toplamı, ekonomide söz konusu dönemde elde edilen toplam geliri vermektedir. Elde edilen bu toplam gelirin nasıl paylaşılacağı sorunu ise faktör fiyatlandırılması sorununu gündeme getirmektedir. Faktörlerin fiyatlandırılması bir dizi ekonomik ilişkiler sonucunda gerçekleşmektedir. Neoklasik ekonomistlere göre faktör fiyatları, faktörlerin üretime yaptıkları marjinal katkıya göre belirlenmektedir. Belirlenen bu fiyatlar, ekonomide geçerli olan fonksiyonel gelir dağılımını verir.

Biz burada gelir dağılımını, ücret ve ücret dışı gelirler olarak inceleyeceğiz. Daha önce değinildiği gibi mülkiyet ve servete dayanan gelirler ücret dışı gelirleri oluşturmaktadır. Buna göre ücret gelirleri bağımlı çalışanların, ücret dışı gelirler ise bağımsız çalışanların geliri olmaktadır(70). Toprak faktörünü bir üretim aracı kabul ettiğimizde toprağın geliri olan rant, kâr gelirleri içinde düşünülebilir. Bu durumda ulusal gelir bağımlı çalışanların gelirleri yani ücret ve maaş toplamı ile bağımsız çalışanların gelirleri yani kâr ve faiz gelirlerinin toplamından oluşmaktadır. Buna göre ulusal gelir aşağıdaki gibi yazılabilir(71):

$$Y=Y_L+Y_Q+Y_Z \quad (1)$$

Bir ekonomide toplam talep ise:

$$N=C_L+C_K+I+C_D+(X-M) \quad (2)$$

dir. Burada Y =ulusal gelir, Y_L = emek gelirleri, Y_Q =kâr gelirleri, Y_Z = faiz gelirleri, N = toplam talep, C_L =bağımlı çalışanların(bg.ç.) tüketim harcamaları, C_K =bağımsız çalışanların (bgz. ç.) tüketim harcamaları, I = özel yatırımları, C_D = devlet harcamaları, X = ihracat, M = ithalattır.

Bağımlı ve bağımsız çalışanların gelirlerinden ödedikleri dolaysız vergiler düşüldüğünde, kullanılabilir gelir elde edilmektedir ve kullanılabilir gelir tüketim harcamalarıyla tasarrufa ayrılmaktadır. Buna göre aşağıdaki denklemleri yazabiliriz:

(69) PEKİN,T., Ekonomiye Giriş, age., ss.235-237.

(70) Kendi işletmesini yöneten iş adamının da belli oranda emek geliri elde ettiği ya da emek sahibinin belli ölçüde mülkiyet ve servet geliri elde ettiği düşünülebilir. Ancak bu şekilde elde edilen gelirleri ayırt etmek oldukça güçtür. Ayrıca bir işletme sahibinin elde edeceği emek geliri yada emek sahibinin elde edeceği mülkiyet ve servet geliri onların asıl sahip oldukları faktörden elde ettikleri gelirler yanında genellikle ihmal edilebilir boyuttadır.

(71) Buradaki eşitlikler için bkz. DİLİK,S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., ss.102-103.

$$Y_L - T_L = C_L + S_L$$

$$Y_L = C_L + S_L - T_L \quad (3a)$$

$$Y_Q + Y_Z - T_K = C_K + S_K$$

$$Y_Q + Y_Z = C_K + S_K + T_K \quad (3b)$$

Burada T_L = bğ. ç. ödedikleri vergiler, T_K = bğz. ç. ödedikleri vergiler, C_L = bğ. ç. tüketimi, C_K = bğz. ç. tüketimi, S_L = bğ. ç. tasarrufu, S_K = bğz. ç. tasarrufudur. Denge de olan bir ekonomide toplam talep ulusal gelire eşit ($Y=N$) olacağından:

$$Y_L + Y_Q + Y_Z = C_L + C_K + I + C_D + (X - M) \quad (4)$$

olur. (3a) ve (3b) eşitliklerini (4) de yerine koyduğumuzda:

$$(C_L + S_L + T_L) + (C_K + S_K + T_K) = C_L + C_K + I + C_D + (X - M)$$

şeklinde bir denklem elde ederiz. Buradan:

$$S_L + T_L + S_K + T_K = I + C_D + (X - M)$$

elde edilir. $T = T_L + T_K$ olduğundan:

$$S_L + S_K + (T - C_D) + (X - M) = I \quad (5)$$

(5) nolu eşitlikte vergi gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki fark ($T - C_D$), kamu elindeki tasarrufu; ithalat fazlası ($M - X$) ise dış ülkeler için aynı dönemde mal ve hizmet satın alımında kullanılmayan alacak haklarını; (S_L) bağımlı çalışanların tasarruflarını; (S_K) bağımsız çalışanların tasarruflarını göstermektedir.

Eşitliğin sağ tarafındaki yatırımlar, ekonomideki tasarruf toplamını vermektedir. Aynı zamanda tasarruflar yeni oluşan mülkiyet ve servetin kaynağıdır. Bu nedenle (5) nolu eşitlik yeni oluşan mülkiyet ve servetin hangi unsurlardan oluştuğunu göstermektedir. Buna göre yeni oluşan mülkiyet ve servetin bir bölümü bağımlı çalışanların, bir bölümü bağımsız çalışanların, bir bölümü kamunun elinde toplanmakta ve kalan miktar ise dış ticaret işlemlerine gitmektedir. Burada bizi özellikle ilgilendiren bağımlı ve bağımsız çalışanların yeni oluşan mülkiyet ve servetten alacakları paydır. Bu nedenle gelir dağılımının, bağımlı ve bağımsız çalışanların yeni oluşan mülkiyet ve servetten alacakları payı nasıl etkilediği üzerinde durulması gerekmektedir.

Yukarıda (1) nolu denklemde yer alan emek, kâr ve faiz gelirlerini bağımlı ve bağımsız çalışanların gelirleri olarak yazabiliriz.

$$Y = Y_L + Y_K \quad (6)$$

Burada Y_L bağımlı çalışanların geliri olup ücret ve maaş toplamından oluşmakta; Y_K ise bağımsız çalışanların geliri olup kâr ve faiz gelirlerinden oluşmaktadır. (6) nolu denklemin her iki tarafını Y ile böldüğümüzde bağımlı ve bağımsız çalışanların ortalama gelir payları toplamının 1'e eşit olduğunu buluruz.

$$(Y \div) Y = Y_L + Y_K (\div Y)$$

$$1 = (Y_L/Y) + (Y_K/Y)$$

(Y_L/Y) için π_L ; (Y_K/Y) için π_K dedüğümüzde yukarıdaki eşitlik:

$$\pi_L + \pi_K = 1 \quad (7)$$

olur. π_L ve π_K bağımlı ve bağımsız çalışanların gelir paylarını verdiğine göre bağımlı ve bağımsız çalışanların gelirlerini bu oranlara bağlı olarak yazabiliriz.

$$Y_L = \pi_L Y \quad (8a)$$

$$Y_K = \pi_K Y \quad (8b)$$

Daha önce gelirlerden dolaysız vergilerin çıkarılmasıyla bulunan kullanılabilir gelirin tüketim ve tasarrufa ayrıldığı belirtilmişti. Burada da aynı şekilde:

$$Y_L - T_L = C_L + S_L \quad (9a)$$

$$Y_K - T_K = C_K + S_K \quad (9b)$$

yazabiliriz. (9a) ve (9b) eşitliklerinden tasarrufları çekersek:

$$S_L = Y_L - T_L - C_L$$

$$S_K = Y_K - T_K - C_K$$

elde ederiz. Burada (8a) ve (8b) eşitliklerini yerine koyduğumuzda:

$$S_L = \pi_L Y - T_L - C_L \quad (10a)$$

$$S_K = \pi_K Y - T_K - C_K \quad (10b)$$

eşitliklerini elde ediyoruz. Bu eşitliklere göre bağımlı ve bağımsız çalışanların tasarrufları yani yeni oluşan mülkiyet ve servetten alacakları paylar gelirlerinden, ödedikleri vergi ve tüketim harcamaları düşüldükten sonra kalan miktardır. Dolayısıyla gelirlerinin değişmesi (ceteris paribus) yeni oluşan mülkiyet ve servetten alacakları payı değiştirecektir.

Bu durumda ulusal gelir aynı kaldığı halde π_L ve π_K nın değişmesi yeni oluşan mülkiyet ve servetin dağılımını değiştirecektir. π_L nin düşüp π_K nın yükselmesi durumunda (10a) ve (10b) eşitliklerinden açıkça görüleceği gibi, bağımlı çalışanların yeni oluşan mülkiyet ve servetten alacakları pay düşecektir.

Bir ekonomide mevcut mülkiyet ve servet dağılımı en adil ve dengeli kabul edilen şekilde olsa bile π_L nin düşük olması, yeni oluşan mülkiyet ve servetin ücret dışı gelir elde edenlerin elinde toplanmasına yol açacaktır. Bu ise daha önce optimum durumda da olsa, bir süre sonra mülkiyet ve servet dağılımının bozulmasına neden olacaktır. Buna göre gelir dağılımının mülkiyet ve servet dağılımında oldukça etkin bir yeri olduğu söylenebilir. Gelir dağılımının bozuk

olduğu bir ekonomide mülkiyet ve servet dağılımında bozuk olduğunu ve gelir dağılımının bozukluğu sürdükçe mülkiyet ve servet dağılımının giderek bozulacağı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Bunun yanında mülkiyet ve servet dağılımı gelir dağılımından önemli ölçüde etkilenmekteyse de tek belirleyici gelir dağılımı değildir. En az gelir dağılımı kadar önemli bir başka etken gelirin kullanımındır.

3.1.2. GELİRİN KULLANIMI

Yukarıda belirtildiği gibi yeni mülkiyet ve servet oluşumunun kaynağı gelirin tüketimde kullanılmayan kısmı yani tasarruflardır. Bu nedenle gelirin, tüketim ve tasarruf harcamaları arasında nasıl kullanılacağı, mülkiyet ve servet dağılımını önemli ölçüde etkileyecektir. Gelirin kullanımıyla servet arasındaki ilişki şöyle açıklanmaktadır(72): "...cari gelir cari tüketimi aştığı an, servet kendiliğinden artar, cari tüketim cari geliri aştığı an servet kendiliğinden azalacaktır. Gelir ve tüketim akımıyla servet stoku arasındaki ilişki su düzeyinin (yani su stokunun) depoya su akım hızıyla, depodan su çekim hızı arasındaki farka bağlı bir su deposuna benzetilebilir. Giren su akımı çıkan su akımından fazlaysa depodaki su seviyesi yükselecek, çıkan su akımı giren su akımından fazlaysa su seviyesi düşecektir." Bu örnekte giren su akımının gelir, çıkan su akımının tüketim, aradaki farkın tasarruf olduğu açıktır.

Çoğunlukla kâr ve faiz gelirlerinden oluşan yüksek gelirlerin büyük bölümü tüketilemediği için tasarrufa ayrılmakta; buna karşılık emek gelirlerinden oluşan düşük gelirlerin hemen hemen tamamı tüketilmektedir. Emek gelirlerinin tamamının tüketimde kullanılması nedeniyle bu harcamalar emek dışı gelir elde edenlere geçmektedir. Bu ise mülkiyet ve servete dayanan gelir elde edenlerin yeni oluşan mülkiyet ve servetin neredeyse tümüne sahip olmasını sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle mülkiyet ve servet ile gelir arasındaki karşılıklı sebep-sonuç ilişkisi bir servet-gelir- servet döngüsü yaratmaktadır(73).

Bu durumda, gelirin birincil ve/veya ikincil dağılımı politikalarıyla ücret payı artırılrsa bile, mülkiyet ve servet dağılımının değiştirilebilmesi için gelirin kullanımının etkilenmesi gerekmektedir. Bilindiği gibi belli bir dönemde elde edilen kullanılabilir gelir, tüketim ve tasarrufa ayrılmaktadır. Gelirin kullanımının değiştirilmesi bu tüketim ve tasarruf bileşiminin değiştirilmesi anlamını taşımaktadır.

Bağımlı çalışan yani emek geliri elde edenlerin marjinal tasarruf eğilimleri bağımsız çalışanların marjinal tasarruf eğilimlerine göre genellikle daha düşüktür. Ancak bu durumda da bağımlı çalışanların tasarruf yapımları sözkonusudur.

Bu tasarruflar genellikle ilerideki bir gereksinimi karşılamak güdüsüyle

(72) PETERSON, W.C., Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme, Çev.Servet Mutlu, Eskişehir İTİA Yayın no:145 Eskişehir-1976, s.35.

(73) DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., s.110.

yapılmaktadır. Elbette ileride bu tasarrufların tüketim harcamalarında kullanılması, bağımlı çalışanların elinde üretif mülkiyet ve servet toplanmasına engel olacaktır. Bu nedenle mülkiyet ve servet dağılımında bağımlı çalışanlar lehine bir değişiklik için söz konusu tasarrufların dayanıklı veya dayanıksız tüketim mallarına harcanması yerine üretif mülkiyet ve servet edinilmesi için kullanılması gerekmektedir.

Aslında yapılan bu tasarrufların üretif mülkiyet ve servet edinilmesi için kullanılması durumunda belli bir dönem sonra bağımlı çalışanlar, emek geliri yanında mülkiyet ve servete dayanan gelir elde edeceklerdir. Bu ise daha önceki tüketim seviyesini koruyarak daha fazla tasarruf yapılması, dolayısıyla yeni oluşan mülkiyet ve servetten daha fazla pay alınmasını sağlayacaktır. Bu olayı aşağıdaki ilişkiler yardımıyla açıklamak mümkündür.

Ekonomide toplam tasarruflar bağımlı ve bağımsız çalışanların tasarrufları toplamından oluştuğundan ve yatırımlar tasarruflara eşit olduğundan:

$$S = S_L + S_K \quad (11)$$

ve

$$I = I_L + I_K \quad (12)$$

yazabiliriz. Burada S = toplam tasarruflar, S_L = bğ. ç. tasarrufları, S_K = bğz. ç. tasarrufları, I = toplam yatırımlar, I_L = bğ. ç. yatırımları, I_K = bğz. ç. yatırımlarıdır. Burada bağımlı çalışanların direk yatırım yapmaları değil tasarruflarını banka sistemi veya sermaye piyasası aracılığıyla girişimcinin ya da bağımsız çalışanların kullanımına sunması ve böylece tasarruflarını yatırımlara yönlendirmesi söz konusudur. Bu durumda ekonomide elde edilen toplam kâr gelirlerinden bağımsız çalışanların yanında, tasarruflarının yatırımlarda kullanılması nedeniyle bağımlı çalışanlar da pay alacaktır. Buna göre:

$$P = P_L + P_K \quad (13)$$

olur. Burada P = toplam kârlar, P_L = bğ.ç. elde ettiği kâr gelirleri, P_K = bğz.ç. elde ettiği kâr gelirleridir. Kâr gelirleri mevcut sermaye stoğunun kâr oranıyla çarpımı sonucu belirlenecektir. Buna göre bağımlı ve bağımsız çalışanların elde ettikleri kâr gelirlerini sahip oldukları sermaye stoğuna bağlı olarak aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

$$P_L = r_L K_L \quad (14a)$$

$$P_K = r_K K_K \quad (14b)$$

Burada r_L = bğ.ç. kâr oranı, r_K = bğz.ç. kâr oranı, K_L = bğ.ç. sahip olduğu sermaye stoku, K_K = bğz.ç. sahip olduğu sermaye stokudur. r_L ve r_K oranlarının her iki grubun sermaye stoklarının aynı şekilde kullanılması nedeniyle uzun dönemde eşitleneceği savunulabilir. Yani $r_L = r_K$ olduğundan:

$$r = (P_L / K_L) = (P_K / K_K)$$

ve buradan:

$$(P_L/P_K)=(K_L/K_K) \quad (15)$$

yazılabilir. (11) ve (12) nolu eşitliklerden:

$$S=S_L+S_K$$

$$(S/S)=(S_L/S)+(S_K/S)$$

$$1=(S_L/S)+(S_K/S) \quad (16a)$$

$$I=I_L+I_K$$

$$(I/I)=(I_L/I)+(I_K/I)$$

$$1=(I_L/I)+(I_K/I) \quad (16b)$$

yazılabilir. Bağımlı çalışanların gelirlerinin kullanımlarını değiştirmek yoluyla tasarrufları artırıldığında toplam tasarrufta artacağından, toplam tasarruf içinde bağımlı çalışanların payı artarken, bağımsız çalışanların payı azalacaktır. Dolayısıyla bağımlı çalışanların tasarruflarının bağımsız çalışanların tasarruflarına oranı ve dolayısıyla bağımlı çalışanların yatırımlarının bağımsız çalışanların yatırımlarına oranı artacaktır. Bir başka ifadeyle:

$$(S_L/S_K)_t > (S_L/S_K)_{t-1} \quad (17a)$$

ve

$$(I_L/I_K)_t > (I_L/I_K)_{t-1} \quad (17b)$$

olur. Ekonomide mevcut sermaye stoğuna yapılan ilaveler aynı dönemde yapılan yatırımlara eşit olduğu için:

$$\Delta K_L=I_L \quad (18a)$$

$$\Delta K_K=I_K \quad (18b)$$

olur. Burada ΔK_L = bğ. çalışanların sahip oldukları sermaye stokuna ilaveler, ΔK_K = bğz. çalışanların sahip oldukları sermaye stokuna ilavelerdir. (17b), (18a) ve (18b) nolu eşitlikler gereği:

$$(\Delta K_L/\Delta K_K)_t > (\Delta K_L/\Delta K_K)_{t-1} \quad (19)$$

olacaktır. (19) nolu ilişkiden ve $K_t=K_{t-1}+\Delta K_t$ olduğu için :

$$(K_L/K_K)_t > (K_L/K_K)_{t-1} \quad (20)$$

(14a), (14b) ve (20) nolu ilişkiler gereği:

$$(P_L/P_K)_t > (P_L/P_K)_{t-1} \quad (21)$$

olacaktır. (21) nolu ilişkiye göre bağımlı çalışanların tasarruf miktarlarının artırılması durumunda, bağımlı çalışanların ücret dışı gelirlerden aldıkları payın bağımsız çalışanların aldıkları paya oranı artacak yani bağımlı çalışanlar (t) döneminde (t-1) dönemine göre daha fazla ücret dışı gelir bir başka ifadeyle mülkiyet ve servet geliri elde edeceklerdir. Bu durumda bağımlı çalışanlar önceki tüketim düzeylerini koruyarak daha fazla tasarruf yapabileceklerdir. Böylece tasarruflarını arttırarak mülkiyet ve servet geliri elde ettikleri ölçüde mülkiyet ve servet dağılımını kendi yararlarına değiştireceklerdir.

Ancak bunun gerçekleşmesi bazı koşulların sağlanmasına bağlıdır. Öncelikle bağımlı çalışanların yaptıkları tasarruflarını en azından belli bir süre tüketimde kullanmayarak prodüktif alanlarda değerlendirmeleri gerekir. Örneğin hisse senedi, tahvil vb. menkul kıymetler satın almak veya tasarruflarını banka sistemi yoluyla girişimcilerin kullanımına sunmak gibi. Bunun yanında alınan tahvilin veya banka mevduatının faiz oranıyla, hisse senedine verilen kâr payı oranının bağımsız ve bağımlı çalışanlar açısından farklılık göstermemesi gereklidir. Gerçekte hisse senetlerine ödenen kâr payı bağımlı ve bağımsız çalışan için farklı olmayacağından tasarrufların hisse senedi alımında kullanımı halinde böyle bir kaygıya gerek kalmayacaktır.

Burada asıl sorun başlangıçta gelirlerinden hiç tasarruf yapma olanağı bulunmayan kitlelerin mülkiyet ve servete kavuşturulmasıdır. Hiç tasarruf yapamayan kitlelerin mülkiyet ve servet geliri elde etmelerini sağlamak için, bu kitlelere belirli bir tasarruf düzeyine ulaşıncaya kadar gelir transferi yapılması ve sonuçta bu kitlelerin de tasarruf yapmalarının sağlanması zorunludur.

Bağımlı çalışanların hiç tasarruf yapmamaları durumunda mülkiyet ve servet dağılımının gelişimi aşağıdaki ilişkiler yardımıyla açıklamak mümkündür.

Bağımlı çalışanların bütün gelirlerini tüketimde kullanmaları durumunda toplam tasarruflar yalnızca bağımsız çalışanların tasarruflarından oluşacaktır. Bu durumda (11) ve (12) nolu eşitlikler aşağıdaki gibi olacaktır:

$$S=S_K \quad (22a)$$

$$I=I_K \quad (22b)$$

Böylece sermaye stoğuna yapılan ilaveler bağımsız çalışanların tasarruflarına eşit olacaktır. Bu nedenle:

$$\Delta K=I_K \quad (23)$$

olur. Bu durumda daha önce bağımlı çalışanların elinde mülkiyet ve servet geliri sağlayan stoklar olsa bile bağımsız çalışanların sermaye stokları ve dolayısıyla toplam sermaye stokları arttığından bağımlı çalışanların toplam sermaye stoku içindeki payı azalacaktır. Yani $K=K_L+K_K$ olsa bile (23) nolu eşitlik gereği:

$$(K_L/K_K)_t < (K_L/K_K)_{t-1} \quad (24)$$

olacaktır. Buna göre $P=rK$ olduğundan:

$$(P_L/P_K)_t \leq (P_L/P_K)_{t-1} \quad (25)$$

olur. Sonuç olarak bağımlı çalışanların mülkiyet ve servet gelirinden elde ettikleri pay giderek düşecektir. Bir süre sonra bağımlı çalışanların gelirlerinin düşmesi nedeniyle aynı tüketim düzeyini korumak isteyen bağımlı çalışanlar ellerindeki gelir getiren değerlerini satacaklardır. Böylelikle var olanla birlikte yeni oluşan mülkiyet ve servetin tamamı bağımsız çalışanların eline geçecektir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, mülkiyet ve servet dağılımı açısından gelirin dağılımı yanında belki de ondan daha önemli olan unsur gelirin kullanım şekli olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle mülkiyet ve servete kavuşturulmak istenen kitlelerin gelirlerini arttırmak yanında onların tasarruf yapmalarını ve tasarruflarını üretken alanlara yatırmalarını sağlamak gerekmektedir.

Mülkiyet ve servet dağılımının bağımsız çalışanlar lehinde olması, bağımlı çalışanların tasarruf eğilimlerinin dolayısıyla tasarruflarının düşük olmasıyla açıklanmaktadır. Bağımlı çalışanların tasarruf eğilimlerinin düşük olması, bazı yazarlara göre sosyal güvenlik örgütlerinin varlığına bağlanmaktadır. Çünkü bu örgütlerin sosyal açıdan yeterli bir güvenlik sağlamaları, kişinin tasarrufa ve böylece servete duyduğu gereksinimi azaltmaktadır. Öte yandan sosyal güvenliğin kişiye dolaylı ve dolaysız yoldan finansman yükü vermesi, harcanabilir geliri önemli ölçüde azalttığından tasarruf olanaklarını da sınırlamaktadır(74). Gerçekten kişilerde gelecek kaygısının olmaması, en azından bu güdüyle yapılacak tasarrufu gereksiz kılacaktır.

Bunun yanında bağımlı çalışanların elde ettikleri ücret gelirleri, emek gücünün sürdürülmesi amacıyla; bağımsız çalışanların elde ettikleri ücret dışı gelir sözkonusu faktörlerin sürekliliği amacıyla kullanılacaktır. Bu nedenle ücret gelirlerinin büyük bir kısmı tüketime, ücret dışı gelirlerin büyük kısmı da yatırıma ayrılacaktır.

Ayrıca bir çok ülkede yaşanan enflasyon, emek geliri elde edenlerin tasarruf eğilimlerini olumsuz etkileyen nedenlerden biridir. Zira enflasyon emek geliri ve emek servetinin reel değerlerinde gerilemeye neden olmaktadır(75). Bunun yanında bağımsız çalışanlar servetlerini, enflasyon karşısında değer yitirmeyen hatta değeri artan nesnel servet biçiminde tutabilmektedir. Bu grupların, bankalar ve sermaye piyasasına borçlanma yoluyla da borçlarının enflasyonla erimesi sonucunda servetlerini arttırmaları mümkündür. Enflasyonun sebep olduğu bu durum karşısında orta ve düşük gelirli gruplar tasarruf eğilimlerini daha da düşürmektedirler.

Sonuç olarak gelir dağılımının bağımlı çalışanlar aleyhinde olması ve bağımlı çalışanlarca gelirin yoğun olarak tüketim harcamalarında kullanımı mülkiyet ve servet dağılımının, bağımlı çalışanlar aleyhinde dengesiz olmasını sağlamaktadır.

(74) DİLİK,S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., ss.113-114.

(75) DİLİK,S., "Enflasyonun Doğurduğu Sosyal Sorunlar " Enflasyon ve Getirdiği Sorunlar Semineri, TEKV Yayını, Ankara-1976, ss.148-149.

3.2. İkincil Önemde Nedenler

Mülkiyet ve servet dağılımının dengesizliğinde gelir dağılımı ve gelirin kullanımı yanında, ikincil önemde diyebileceğimiz bazı nedenlerde vardır. Aşağıda daha yakından göreceğimiz bu nedenleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Devletin ekonomideki önem ve ağırlığının artması,
- Özel kesim işletmelerine teşvik tedbirleri uygulanması,
- İşletmelerin kredi yoluyla finansmanı,
- Veraset kurumu,
- Küçük tasarruf sahiplerinin dezavantajları,
- Tüketim alışkanlık ve güdeleri
- Elde edilen gelirlerin istikrarı,
- Sosyal sigortalar.

A-DEVLETİN EKONOMİDEKİ ÖNEM VE AĞIRLIĞININ ARTMASI

Kapitalizmin başlangıcında yer alan liberal devlet anlayışı, çeşitli sosyal zorunluluklar nedeniyle bırakıldıktan sonra ekonomide devletin önem ve ağırlığı giderek artmıştır. Öncelikle çeşitli sosyal politikaların uygulanması amacıyla devlet müdahalesi başlamış ve müdahalenin boyutları, devlete yeni fonksiyonlar yüklenmesi nedeniyle genişlemiştir.

Klasik devlet fonksiyonları olan savunma, adalet vb. hizmetler yanında, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vb. konularda devletin ilgi alanına girmiştir. Bunların ötesinde devlet, ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla işletmeler kurarak ekonomik sürece işveren olarak da katılmıştır. Özellikle yeni gelişmekte olan ülkelerde devlet, özel sermayenin yetersizliği, isteksizliği vb. nedenlerle çeşitli sektörlerde yatırımlar yapmıştır. Örneğin, Türkiye'de Devletçi ekonomik politikaların izlendiği 1932-1939 döneminde çeşitli alanlarda, aralarında hala faaliyette bulunan Sümerbank ve Etibank'ın da bulunduğu kurumlar oluşturulmuş ve bazı devletleştirme uygulamaları gerçekleştirilmiştir(76).

Devletin işletmeler kurması kalkınma çabalarının yanında devlete gelir sağlanması, bir ekonomi politikası aracı olarak KİT'lerden yararlanılması, eğitici öğretici işletmeler kurarak ülkedeki özel sektöre örnek olunması gibi amaçlarla gerçekleştirilmiştir(77). Bu amaçlarla kurulan işletmeler elde ettikleri kârlar, devletin bunlara sağladığı çeşitli olanaklar, sübvansiyonlar ve ek finansman kaynakları sayesinde giderek büyümektedir. Nihayet kamu görevlerinin giderek genişlemesi nedeniyle de devlet büyük çapta yatırımlar yapmak zorunda kalmaktadır.

Devletin bu amaçlarla vergi gelirlerini arttırması, özel kesimde tasarruf ve sermaye oluşumunu azaltmakta, kamu kesimince oluşturulan tasarruf ve sermayeyi

(76) Bu dönemde kurulan kamu işletmeleri ve devletleştirme uygulamaları için bkz. TALAS, C., age., ss. 347-349.

(77) DİLİK, S., *Servetin Özenis Kitlelere Yayılması*, age., s.117..

artırmaktadır. Bu durum ulusal servetten kamu elinde toplanan bölümünün giderek artmasına yol açmaktadır(78). Dolayısıyla devletin ekonomiye müdahalesi, hem varolan mülkiyet ve servetin devlet elinde toplanmasına, hem de yeni oluşan mülkiyet ve servetten daha fazla pay almasına neden olmaktadır.

B-ÖZEL KESİM İŞLETMELERINE TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULANMASI

Devlet, ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla yukarıda belirtildiği gibi işletmeler kurması yanında özel kesimde kurulu bulunan işletmelere de çeşitli teşvik tedbirleri uygulamaktadır. Devlet, özendirici teşvik önlemleri uygulamakla vergi gelirlerinin bir bölümünü, bu teşvikleri alan işletmelere karşılıksız biçimde aktarmakta, ya da bu işletmelerden farklı koşullarda alınması gereken vergilerden vaz geçmektedir. Böylece teşvik tedbirlerinden yararlanan işletmelerin elinde fazladan bir fon oluşmakta ve dolayısıyla bu işletme sahiplerinin elinde normal duruma göre daha fazla mülkiyet ve servet toplanmaktadır.

Teşvik tedbirlerinden belli koşullarda, ekonomik kalkınma yanında mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması amacıyla da yararlanılması mümkündür. Ancak bu tedbirlerden yararlanan işletmelerin sermayesinin halka açık olmaması durumunda böyle bir politikayla mülkiyet ve servetin dengesiz biçimde belirli ellerde toplanmasına yol açılmış olmaktadır. Bununla birlikte söz konusu önlemlerin olumlu ekonomik etkiler taşımadığı şeklinde bir yargı yanlıcı olacaktır. Yapılan bu uygulamaların başarısı ölçüsünde, genel ekonomik gelişmenin sağlanması yoluyla mülkiyet ve servetten yoksun kitlelerin yaşam düzeyi yükseltilmiş olabilir(79). Ancak şimdiye kadar bir çok ülkede ve ülkemizde görülen biçimiyle teşvik tedbirleri ve subvansiyonlar mülkiyet ve servetin belirli ellerde toplanması sürecini hızlandırmıştır(80).

C- İŞLETMELERİN KREDİ YOLUYLA FINANSMANI

Piyasa ekonomisi düzenlerinde yatırım kararlarını alanlar özel kesim işletmeleri ve devlettir. Buna karşılık tasarruf kararını alan ekonomik birimler ise genellikle hane halkı yani tüketicilerdir. Birbirinden ayrı birimlerde alınan bu kararların tam uyum sağlaması genellikle mümkün değildir. İşletmelerin yapacakları yatırımlar, tüketicilerin yaptıkları bu tasarruflardan düşük veya fazla olabilmektedir.

Yatırım kararlarının tasarruflardan düşük olması durumunda arta kalan tasarruflar altın ve döviz plasmanlarında yada gömüleme şeklinde kullanılmaktadır. Yatırım kararlarının, gerçekleşen tasarruflardan fazla olması durumunda ise işletmeler kredi kullanmak yoluyla yatırımları gerçekleştirmeye gitmektedirler.

(78) DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., s.118.

(79) DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., s.118.

(80) DİLİK, S., "Endüstrileşmenin Doğurduğu Servet Dağılımı İle İlgili Sorunlar ve Türkiye'de Tartışılabilir Çözüm Yolları", Cumhuriyet'in 50. Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, AÜ.SBF. Yayınları No:382, Sevinç Matbaası, Ankara-1975,ss.353-397.

İşletmelerin toplam tasarrufların üzerinde parasal yatırım kaynağı sağlayabilmeleri, merkez bankaları ve ticari bankaların para yaratma mekanizmalarına dayanmaktadır. Bu sayede bankalar ekonomide yapılan tasarruflara bağlı olmaksızın kredi açabilmektedirler(81). İşletmeler banka kredileriyle gerçekleştirdikleri yatırımlardan elde ettikleri kârlarla aldıkları kredileri geri ödeyeceklerdir. Böylece işletme gelirleri ve dolayısıyla servetleri, banka kredisi kullanımıyla arttırılacaktır. Banka kredilerinin işletme gelirlerini nasıl etkileyeceği aşağıdaki ilişkiler yardımıyla açıklanabilir(82).

Bu ilişkilerde ekonomide bağımlı ve bağımsız çalışanlar olarak iki kesim olduğu varsayımından hareket edilmiş ve kamu kesimi dikkate alınmamıştır. Ancak kamu kesiminin dikkate alınması sonucu değiştirmeyecektir. Buna göre ulusal gelir bağımlı ve bağımsız çalışanların gelirlerinden oluşmaktadır:

$$Y=Y_L+Y_K \quad (26)$$

Talep yönüyle ulusal gelir ise bağımlı ve bağımsız çalışanların tüketim malları talebi ve yatırım malları talebinden oluşacağından:

$$Y=C_L+C_K+I \quad (27)$$

yazabiliriz. Bağımlı çalışanların geliri tüketim ve tasarrufa ayrılacağından :

$$Y_L=C_L+S_L \quad (28)$$

olur. Bağımsız çalışanların geliri ise (26) nolu eşitlikten :

$$Y_K=Y-Y_L \quad (29)$$

ve burada(28) nolu eşitliği yerine koyduğumuzda:

$$Y_K=Y-C_L-S_L \quad (30)$$

elde edilir. (27) nolu eşitlikten

$$Y-C_L=C_K+I \quad (31)$$

yazabiliriz. Bu eşitliği (30) nolu eşitlikte yerine koyduğumuzda ise

$$Y_K=C_K+I-S_L \quad (32)$$

sonucu elde edilir. Bu son eşitliğe göre bağımsız çalışanların gelirleri, kendi tüketim ve yatırımları toplamından bağımlı çalışanların tasarruflarının çıkarılmasıyla bulunan değerdir.

Burada işletmecilerin toplam tasarrufları aşan miktarda yatırım kararı alıp, tasarruflarla karşılanamayan kısmı banka kredileri yoluyla finanse etmeleri durumunda toplam yatırımlar bağımlı ve bağımsız çalışanların tasarruflarıyla banka kredileri(Bk.) toplamından oluşacaktır. Yani:

$$I=S_L+S_K+Bk. \quad (33)$$

(81) DİLİK, S., "Endüstrileşmenin Doğurduğu...", a.g.m., s.364.

(82) Buradaki denklemler için bkz. DİLİK, S., Servetin Gizli Kitlelere Yayılması, a.g.v., s.107 ve 111.

olur. (32) nolu eşitlikte (33) nolu eşitliği yazdığımızda:

$$Y_K = C_K + S_K + B_K. \quad (34)$$

elde edilir. Buna göre işletmelerin banka kredileri yoluyla toplam tasarrufları aşan miktarlarda yatırım yapmaları durumunda toplam kârları bir önceki dönem kârları olan $(C_K + S_K)$ ile banka kredileri toplamına eşit olacaktır.

Sonuç olarak bağımsız çalışanlar, kendi tasarrufları ile birlikte bağımlı çalışanların tasarruflarını kullanarak bunları aşan düzeyde yatırım yapmaları ve aşan kısmı banka kredileriyle finanse etmeleri durumunda toplam gelirlerini arttırabileceklerdir.

Yatırımların bu şekilde finansmanı gerçekte ulusal ekonomi düzeyinde bir zorunlu tasarruf sürecidir. Bu olay ekonomide üretken sermayeyi arttırmak ve böylece ekonomik gelişmeyi sağlamak amacıyla topluma salınmış bir tür vergiyi andırmaktadır(83). Bu şekilde ekonomik gelişmenin sağlandığı ölçüde reel ücretler yükseleceğinden uzun dönemde bağımlı çalışanların pek aleyhine değildir. Ancak toplumun katlandığı zorunlu tasarruflar sonucu ortaya çıkan yeni sermaye ile bu tasarrufları yapanların değil girişimcilerin servetleri çoğalmaktadır. Böylece mülkiyet ve servet dağılımında dengesizlik de artmaktadır(84).

D- VERASET KURUMU

Mülkiyet ve servet dağılımındaki dengesizliğin bir başka nedeni de miras hakkıdır. Miras yoluyla kişinin sağlığında elde ettiği mülkiyet ve servet, ölümünden sonra kendi belirlediği kişilere veya örf, adet ve yasalarca belirlenen kişilere geçmektedir. Böylece toplumda var olan mülkiyet ve servet dağılımı dengesizlikleri veraset kurumu eliyle sürdürülmektedir.

Mirasın paylaşılması nedeniyle mülkiyet ve servet dağılımının göreceli bir dengeye yöneleceği söylenebilir. Ancak miras bırakılan servet büyüdükçe genellikle mirasçı sayısı azalmaktadır. Bunun yanında servet büyüdükçe, bu servete sahip olanların tüketim eğilimleri düşmekte, servet küçüldükçe yükselmektedir(85). Bu durumda miras yoluyla geçen mülkiyet ve servetin miktarı arttıkça, bu servetin büyüme olasılığı artacaktır. Miras yoluyla büyük servetlerin daha da büyüme olanağına sahip olması mülkiyet ve servet dağılımında var olan dengesizliğin daha da artmasına yol açacaktır.

Bu nedenle miras hakkının kaldırılması yada kısıtlanması, üretken servetin başkasına geçmesinin engellenmesi, mirasçının devlet olması gibi önlemleri savunan yazarlar da vardır(86). Ancak bir kuşaklık süre içinde bütün üretim malları devlete geçeceğinden, devlet kapitalist sistemin mantığına ters olarak büyük ve he-

(83) DİLİK, S., "Endüstrileşmenin Doğurduğu..." , s.366.

(84) Buradaki ekonomik gelişme şeklinde bir sonucun ortaya çıkması banka sistemi yoluyla sağlanan kredilerin yatırımlara dönmesi ve yatırımların olgunlaşma süresine bağlıdır. Yatırımların olgunlaşma süresi yani gelir getirmeye başlaması uzun bir süre gerektiriyor ise banka kredileriyle artılan para arzı enflasyona yol açabilecektir.

(85) DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., s.120.

(86) DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., s.121.

yana dal budak salmış bir işletmeci durumuna gelmiş olacaktır. Kapitalist sistemi tamamiyle kaldırmaksızın veraset kurumunun kaldırılması yada bu anlama gelecek şekilde mirasçının devlet olması, yukarıdaki pratik nedenden dolayı mümkün değildir.

Ayrıca veraset kurumu kapitalizmin işleyişi açısından da gereklidir. Kapitalist sistemde mülkiyet hakkıyla birlikte veraset hakkının varlığı; kişileri çok çalışıp tasarruf etmeye özendirdiği için servet birikimini ve yatırımı hızlandırdığı, dolayısıyla ekonomik gelişmeyi teşvik ettiği kabul edilmektedir(87). Öte yandan miras hakkı sosyal güvenlik sistemlerinin kurulup gelişmediği durumlarda geleceğin güvencesi olarak görülmektedir(88). Bununla birlikte kapitalizmin bütün kurumları gibi veraset kurumu da geniş kısıtlamalara uğramıştır. Miras yoluyla geçen mülkiyet ve servetler birçok ülkede vergilendirilmektedir.

Böylece servetin kuşaklar arasındaki devri mülkiyet ve servet dağılımında dengesizliği arttıran bir neden olmasıyla birlikte, mirasın vergilendirilebildiği ölçüde bu etki azaltılmıştır. Ancak uygulamada hemen hemen bütün ülkelerde miras vergilendirilmekle birlikte, amaç genellikle mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması değil devlete gelir sağlanmasıdır.

E- KÜÇÜK TASARRUF SAHIPLERİNİN DEZAVANTAJLARI

Mülkiyet ve servet dağılımının dengeli kılınmasında bir araç olarak kullanılacak olan sermaye piyasasında küçük tasarruf sahiplerinin bazı dezavantajlara sahip olması, dengesiz dağılımın bir başka nedenidir. Küçük tasarruf sahipleri genellikle hisse sahibi oldukları şirketlerin gerçek durumunu değerlendirebilecek bilgi ve olanaklara, büyük hissedarlara oranla daha az sahiptir (89). Büyük pay sahipleri şirketlerin gerçek durumlarını öğrenmek için gerektiğinde uzmanların hizmetlerini satın alabilmektedir. Buna karşılık küçük tasarruf sahibi zaten sınırlı olan tasarrufunu bu hizmetlerin satın alınmasında kullanamamaktadır.

Sermaye piyasalarına ilişkin yasal düzenlemelerde kamunun aydınlatılması ilkesi genellikle bulunmaktadır. Örneğin ülkemizde kamuyu aydınlatmaya ilişkin hususlar genel olarak SPK. tebliğlerinde düzenlenmiştir(90). Ancak yasal olarak düzenlenmesine karşın, uygulamada kamunun aydınlatılması ilkesi gerektiği gibi işlememektedir. Şirketlerin mali tablolarını periyodik olarak yayınlama zorunluluğu getirilmiş olmasına rağmen, söz konusu tablolar zamanında yayınlanmamaktadır.

Yayınlansa bile küçük tasarruf sahiplerinin bu tablolardan hareketle analizler yapmasını sağlayacak kolay ve ucuz temin edilebilen ek bilgiler bulunamamaktadır. Ancak küçük tasarruf sahiplerinin haklarını koruyacak mekanizmaların geliştirilmesi sermaye piyasasında belli bir gelişmenin sağlanmasını gerektirmekte ve zamana ihtiyaç göstermektedir. Söz konusu gelişmeler sağlanıp,

(87) ERSOY, A., İktisadi Sistemler, (Ders Notu) DEÜ. İİBF. İzmir-1986, s.64.

(88) TALAS, C., age., s.83.

(89) DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., s.121.

(90) GÜNAL, V., Sermaye Piyasası Hukuku, SPK. Yayınları No:5, İkinci Baskı, s.38.

küçük tasarruf sahiplerinin haklarının korunmasını sağlayacak mekanizmalar kuruldukça küçük tasarruf sahiplerinin sisteme kaulması yoluyla sermaye piyasası mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanmasında etkin bir araç olarak kullanılabilir. Çalışmamızın temel amacı, iyi işleyen bir sermaye piyasasının bu amaçla nasıl kullanılabilirliğini ortaya koymaktır. Bu nedenle ileride bu konuya tekrar değineceğiz.

F- TÜKETİM ALIŞKANLIK VE GÜDÜLERİ

Yukarıda gelirin kullanımı bölümünde bağımlı çalışanların tasarruflarını arttırmaları ve bu tasarrufları üretken servet edinmek amacıyla kullanmaları durumunda, hem o an için mülkiyet ve servet dağılımını kendi lehlerine değiştirebileceklerini, hem de daha sonraki dönemde gelirleri artacağı için tüketimlerini sürdürebileceklerini belirtmiştik. Ancak geniş kitlelerin tasarruf yapabilmesi gelirlerinin düzeyine bağlıdır. Gelir tasarruf ve tüketim olarak ayrıldığına göre tasarrufun miktarı gelirin yanında tüketim miktarıyla da yakından ilişkilidir. Bu nedenle gelir sabit iken tasarrufu arttırmamın tek yolunun tüketimi azaltmak olduğu açıktır.

Bununla birlikte tüketim miktarını azaltmak pek kolay olmamaktadır. Zira genellikle bugünkü gereksinimlerin karşılanmasıyla elde edilecek tatmin, ileride elde edilecek gelir artışından daha önceliklidir. Bu bir anlamda zaman tercihidir. Zaman tercihinin bu günkü tüketim lehinde yapılmasında gelir miktarı; karşılanacak gereksinimin şiddeti yanında farklı sosyolojik ve psikolojik faktörler etkindir. Bunlar ekonomik karar birimlerine ait değer yargıları şeklinde subjektif ölçütler olduğu gibi toplumun gelenek ve göreneklere gibi bireyin dışındaki etkenler de olmaktadır.

Ayrıca kişinin sosyal statüsü de tüketim düzeyini ve bileşimini etkilemektedir. Kişi statüsü nedeniyle gelirinin tamamını tüketime ayırmak zorunda kalabilmektedir. Bütün bunların yanında kişi prestij için yapabileceğinden daha fazla tüketime gidebilmektedir. Bu bir anlamda gösteriş amaçlı tüketim olarak değerlendirilebilir.

Mülkiyet ve servet dağılımının gelişmiş ülkelere göre daha bozuk olduğu az gelişmiş ülkelerde tüketim harcamalarını önemli ölçüde arttıran bir etken gösteriş amaçlı tüketim eğiliminin yüksekliğidir(91). Bunun yanında gelişmiş veya az gelişmiş ülkelerde, daha düşük gelir düzeyinde olanlar, daha yüksek gelir elde edenlerle karşılaştıklarında, öncelikle bu grubun tüketim alışkanlıklarını almaktadırlar. Bu durum daha çok gelir düzeyi açısından bir üst gruba yaklaşan aileler yada bireylerde görülmektedir. Bu ise zaten mülkiyet ve servet dağılımından yetersiz pay alan grupların tasarrufları aleyhinde tüketimlerini arttırmalarına neden olmaktadır(92).

Gösteriş tüketimi yanında tüketim miktarının artmasına yol açan bir başka

(91) ÖZDEMİR,H., İktisadi Az Gelişmişlik Sorunu, Bilgehan Basımevi İzmir-1987, s.38.

(92) Gösteriş tüketimi ve özellikle az gelişmiş ekonomilerde gösteriş tüketimi konusunda daha geniş bilgi için bkz. ULGENER,S., Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme, Der Yayınevi, 6.baskı, İstanbul-1980, ss179-189.

etken de günümüz ekonomilerinde büyük boyutlara varan reklam, taksitli satış kampanyaları, tüketim kredileri gibi yöntemlerdir. Bütün bu nedenlerle aileler ya da bireyler tasarrufa ayırabilecekleri gelirlerini tüketime yöneltmektedir. Kuşkusuz bu durum gelir ile mülkiyet ve servet piramidinin üst noktalarında olanlardan çok, düşük gelir ve servet sahibi olanları etkilemektedir. Zira yüksek gelir ve servet sahipleri taksitli satış veya tüketim kredilerine gerek duymadan istedikleri tüketimi gerçekleştirmektedir. Bu ise gelir ve servet piramidinin orta ve alt bölümlerinde yer alan grupların zaten az olan tasarruflarının daha da azalmasına, dolayısıyla mülkiyet ve servet dağılımından aldıkları payın da azalmasına yol açmaktadır.

G- ELDE EDİLEN GELİRLERİN İSTIKRARI

Bilindiği gibi bağımsız çalışanlar genellikle kâr, faiz, rant şeklinde mülkiyet ve servete dayalı gelir elde etmektedirler. Buna karşılık bağımlı çalışanların gelirleri ise ücret ve maaşlardan oluşmaktadır. Mülkiyet ve servete dayalı gelirler ekonomik konjonktürden, hükümetlerin aldığı ekonomik ve idari kararlardan önemli ölçüde etkilenmektedir. Bunun yanında emek gelirleri, toplu (ya da bireysel) sözleşmelerle veya kamu kesiminde çalışanlar için hükümet kararlarıyla belirlendikleri için konjonktür ve benzeri gelişmelerden mülkiyet ve servet gelirleri kadar etkilenmemektedir.

Mülkiyet ve servete dayalı gelir elde eden bağımsız çalışanların gelirlerinin bu şekilde etki altında kalmaları gelirlerinin görece olarak istikrarsız olmasına neden olmaktadır. Bu durumda istikrarsız gelir elde eden bağımsız çalışanlar gelecekteki belirsizliklere karşı bir önlem olarak mülkiyet ve servetlerini artırma gereksinimi hissetmektedir. Buna karşılık daha istikrarlı gelir elde eden bağımlı çalışanlar mülkiyet ve servet sahibi olma yolunda bu güdüden yoksun kalmaktadır. Sonuçta gelirlerinin istikrarsız olması nedeniyle bağımsız çalışanlar mülkiyet ve servetlerini artırma amacıyla olabildiğince fazla tasarruf yapma güdüsüne sahip iken bağımlı çalışanlarda bu kaygı bulunmamaktadır. Ancak bu güdü belli bir miktardan fazla mülkiyet ve servet sahibi olunmasıyla giderek azalmaktadır.

H- SOSYAL SİGORTALAR

Sosyal sigorta kapsamına giren aileler ve bireyler gelecekteki belirsizlikler azaldığı için, tasarruf amacıyla fazla bir çaba harcamamakta ve bu nedenle mülkiyet ve servet sahibi olma konusunda önemli bir güdüden yoksun kalmaktadırlar.

Sosyal sigorta sistemi mülkiyet ve servet dağılımını özellikle tasarruflar üzerindeki etkisi nedeniyle değiştirmektedir. Sosyal sigortaların tasarruflar üzerine etkileri konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur(93). Sosyal güvenlik sistemi, kapsamına aldığı kişilere gelecekte karşılaşılabileceği riskleri göstermesi nedeniyle tasarrufları artırıcı etki yaparken; fertlerin emeklilik dönemleri için yaptıkları tasarruflara ihtiyacı azaltması yoluyla da tasarrufları azaltıcı etki yapmaktadır.

(93) Sosyal sigortaların tasarruflar üzerinde etkileri hakkında daha geniş bilgi için bkz. ALPER, Y., "Sosyal Güvenliğin Tasarruf Eğilimine Tesirleri: Teorik Görüşler", *Uludağ Ü. İİBF. Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, ss.113-120.

Sosyal sigortaların tasarruflara yapacağı net etki ise bu zıt yönlü etkilerin büyüklüğüne bağlı olacaktır. Bunun yanında genellikle sigorta sistemi kapsamında olan kişilerde gelecek kaygısı önemli ölçüde azaldığından, en azından bu kaygıyla yapılan tasarruflarda azalmaya yol açmaktadır.

Ayrıca sosyal sigorta sistemi kişiye dolaylı ve dolaysız yoldan yüklediği finansman yükü, kişinin gelirini önemli ölçüde azaltarak tasarruf olanaklarını kısımlmaktadır (94). Bu şekilde sosyal sigorta sisteminin toplam tasarruflarda bir azalmaya yol açtığı kabul edilirse, bu azalma sermaye arz ve talep dengesini arz aleyhine bozacak, sermaye talebi sabit kalacağı için faiz haddi yükselecektir. Yüksek faiz haddi, tasarruf eğilimi faiz haddine duyarlı olan bireyleri daha fazla tasarrufa yöneltecektir(95).

Faiz haddindeki değişimlere duyarlı olan bireyler genellikle bağımsız çalışanlar olacaktır. Zira bağımsız çalışanlar gelirlerinin yüksek olması nedeniyle bağımlı çalışanlara oranla daha fazla tasarruf yapma olanağına sahiptir. Bağımlı çalışanlar ise genellikle yapmaları zorunlu olan tüketimlerini karşıladıktan sonra önemli bir tasarruf yapma olanağından yoksundur. Bu nedenle sosyal sigorta sisteminin faiz oranlarında ortaya çıkaracakları yükselme sonucu tasarrufları artacak olan kesim genellikle bağımsız çalışanlar olur.

Bu durumda bağımsız çalışanların tasarruflarının artması ve bağımlı çalışanların tasarruflarının azalması, mülkiyet ve servet dağılımında bağımlı çalışanlar aleyhine değişim sağlayacaktır. Kuşkusuz bu etkinin ortaya çıkması, öncelikle sosyal sigortaların kapsadığı kişilerin tasarrufları üzerinde olumsuz etkide bulunmasına bağlıdır.

Yukarıdan beri ikincil önemde nedenler arasında sayılan bu etkenlerin mülkiyet ve servet dağılımının dengesizliğine katkı dereceleri toplumlara veya aynı toplumda zamana göre değişim göstermektedir. Bu nedenle söz konusu etkileri değerlendirirken, o toplumun sosyal ve ekonomik yapısını dikkate almak gerekmektedir.

Çalışmamızda buraya kadar mülkiyet ve servet dağılımı ile bu dağılımın dengeli kılınmasının gerekçelerini açıkladık. Bu gerekçelere rağmen niçin mülkiyet ve servet dağılımının dengesiz olduğunu incelemeye çalıştık. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde ise mülkiyet ve servet dağılımında görülen dengesizliği gidermek amacıyla kullanılabilir yöntemler üzerinde duracağız.

(94) DİLİK, S. Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., ss.113-114.

(95) ALPER, Y., agm., s.118.

BÖLÜM 2

MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMINDA DENGESİZLİĞİN GİDERİLMESİ YÖNTEMLERİ

Çalışmamızın birinci bölümünde mülkiyet ve servet dağılımını tanıttıktan sonra, ekonomik gelişme ile birlikte mülkiyet ve servet dağılımının giderek bozulduğu ve müdahale edilmedikçe kendi işleyişiyle kapitalist sistemin dağılımda denge sağlamayacağını belirtmiştik. Burada mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanması amacıyla uygulanabilecek yöntemler üzerinde duracağız.

Daha önce değinildiği gibi ekonomik gelişmenin hızlanması ve kapitalizmin gelişmesiyle birlikte üretim araçları çeşitlenmiş ve geliştirilmiş, dolayısıyla toplam üretim miktarında oldukça önemli artışlar sağlanmıştır. Ancak bu artış üretim araçları mülkiyetine sahip olan kişiler açısından önemli refah artışına yol açmış iken üretim araçları mülkiyetinden yoksun kitleler için böyle bir olanak sağlamamıştır. Bunun yanında ekonomik gelişmenin hızlanmasıyla üretim araçları mülkiyetine sahip olan kişiler servetlerini giderek arttırmışlardır. Bu şekilde ortaya çıkan dengesizliğin daha önce değinilen ekonomik ve sosyal gerekçeler nedeniyle giderilmesi gerekmektedir.

Dağılımın dengeli kılınması amacıyla uygulanacak yöntemler temelinde iki farklı amaca yönelmektedir. Bu amaçlar, mevcut dengesizliğin giderilmesi ve yeni dengesizlikler oluşmasının engellenmesi şeklinde belirtilebilir. Mevcut dengesizliğin giderilmesi belirli ellerde toplanan mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması yoluyla gerçekleştirilebilir. Belirli ellerde toplanan mülkiyet ve servetin bu amaçla yeniden dağılıma konu olması, kamu mülkiyetinin özelleştirilmesi ve özel işletmelerin gönüllü olarak halka açılması yöntemleriyle söz konusu olabilir. Bu yöntemler herşeyden önce o ülkede yeterince gelişmiş bir sermaye piyasasının varlığına bağlıdır. Bu yöntemlere üçüncü bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Mevcut mülkiyet ve servet dağılımının dengeli kılınması, mülkiyet ve servetin toplulaşmasına yol açan mekanizmaya müdahale edilmedikçe bir süre sonra anlamını yitirecektir. Bu nedenle mevcut mülkiyet ve servetin yeniden dağılımı kadar yeni oluşan mülkiyet ve servetin dağılımı da önem taşımaktadır.

Yeni oluşan mülkiyet ve servetin daha dengeli dağılımının sağlanması amacıyla kullanılacak yöntemler dengesiz dağılıma yol açan nedenlerin etkilenmesine yönelik olacaktır. Bunun için yeni oluşan mülkiyet ve servetin daha dengeli dağılımının sağlanması amacıyla kullanılacak yöntemleri, dengesiz dağılımın ortaya çıkmasındaki etkisi nedeniyle gelirin dağılımını ve kullanımını etkilemeye yönelik yöntemler olarak inceleyeceğiz. Daha sonra çalışmamızın üçüncü bölümünde, bütün bu yöntemleri kapsayacak şekilde etki alanına sahip olan sermaye piyasasından bu amaçla nasıl yararlanılabileceği üzerinde duracağız.

1. GELİR DAĞILIMININ DEĞİŞTİRİLMESİ

Bir ekonomide gelir dağılımı yapısı ile mülkiyet ve servet dağılımı arasında oldukça yakın bir ilişki söz konusudur (96). Bu nedenle gelir dağılımının bozuk olduğu ekonomilerde mülkiyet ve servet dağılımının da bozuk olacağı açıktır. Dolayısıyla mülkiyet ve servet dağılımının bağımlı çalışanlar yararına değiştirilmesi için gelir dağılımının da bağımlı çalışanlar yararına değiştirilmesi gerekir.

Bilindiği gibi gelir dağılımı ulusal hasılanın bölüşümü olayıdır. Gelir dağılımının değiştirilmesi denildiğinde de gelirin birincil (=fonksiyonel) ve ikincil (=kişisel) dağılımının etkilenmesi söz konusudur. Gelir dağılımının bağımlı çalışanlar yararına değiştirilmesi amacıyla birincil ve ikincil dağılımın etkilenmesi farklı yöntemler gerektirmektedir. Bu nedenle birincil ve ikincil dağılımın etkilenmesine sırasıyla değinilecektir.

1.1. Gelirin Birincil Dağılımının Değiştirilmesi

Gelirin üretim faktörleri arasında ve faktörlerin üretim sürecine katılmalarına göre paylaşılması, birincil veya fonksiyonel gelir dağılımını oluşturmaktadır. Birincil gelir dağılımını değiştirmek yoluyla mülkiyet ve servet dağılımının bağımlı çalışanlar yararına değiştirilmesi için öncelikle birincil gelir dağılımını belirleyen etkenleri ayırmak gereklidir.

Klasik iktisatçılara göre gelirin birincil dağılımı, öncelikle faktör fiyatlandırmasına bağlıdır. Bu ise otomatik piyasa mekanizmasında çözülen bir sorundur. Modern iktisatçılar ise ekonomi dışı faktörleri de analize sokmuşlardır. Buna göre gelirin birincil dağılımına etki eden faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir (97):

- üretim araçlarındaki özel mülkiyetin hukuksal konumu,
- işçi ve işveren örgütleri,
- piyasabiçimi,
- teknolojik gelişme,
- ekonomik konjonktür,
- emek niteliğinin değişimi,
- bankalar sistemi ve merkez bankası politikaları.

Kuşkusuz yukarıda sıralanan etkenlerin sayısını artırmak mümkündür. Ancak burada faktör fiyatlandırmasına etki eden başlıca etkenler olarak yukarıdakilerin incelenmesinin yeterli olacağı kanısındayız.

(96) Gelir dağılımı ile mülkiyet ve servet dağılımı arasındaki ilişki için bkz. bu çalışma, ss.30-35.

(97) AKSU, Ö., Gelir Dağılımı Açısından Servet Politikası, Yayınlanmamış doçentlik tezi, İÜ. İktisat Fakültesi, İstanbul-1978, ss.94-99; DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., ss.155-163.

-Özel Mülkiyetin Hukuksal Konumu:

Açıklamalarımız piyasa ekonomilerini kapsadığından, üretim araçlarının mülkiyeti genelde özel mülkiyet olarak düşünülmektedir. Özel mülkiyetin kabulü ile, sermaye sahiplerinin hasıladan pay alması başlangıçta, kabul edilmiş olmaktadır. Bununla birlikte üretim araçlarındaki özel mülkiyetin konumu yani hukuksal şekli, sermaye bileşimi gibi konular birincil gelir dağılımını belirleyen önemli faktörlerdendir.

İşletmenin şahıs şirketi olarak kurulması durumunda işletme sermayesi, şirket sahipleri tarafından konulacak ve üretim sonucu elde edilen kâr gelirleri şirket sahiplerinin olacaktır. Buna karşılık anonim ortaklık şeklindeki şirketlerde ise kâr gelirleri, dönem sonunda şirket ortaklarına dağıtılacaktır. Anonim ortaklık hisse senetlerinin yaygın olması durumunda ise kâr gelirleri, hisse senetlerinin yaygınlığı ölçüsünde geniş bir kitleye dağıtılacaktır. İşletmenin öz kaynak bileşimi kâr gelirlerinin nasıl paylaşılacağını belirleyecektir. Böylece hisse senetlerinin yaygınlığı ölçüsünde mülkiyet ve servet geliri yaygınlaşacak dolayısıyla, yeni oluşan mülkiyet ve servet daha dengeli dağılacaktır.

-İşçi ve İşveren Örgütleri:

İşçilerin sendikalarda örgütlenmeleri, işverenlerin örgütlenmelerinden daha önce başlamaya birlikte günümüzde genellikle işçi ve işverenler kendi sendikalarına sahiptir. İşçi ve işveren örgütleri olarak sendikalar, toplu pazarlık sisteminin işlediği ekonomilerde ücretlerin tespitinde, dolayısıyla birincil gelir dağılımında önemli bir etkiye sahiptir.

İşçilerin temsilcisi olarak işçi sendikaları nominal ve reel ücretleri olabildiğince yükseltme ve ulusal gelirden ücret payını artırma amacındadır. Buna karşılık işveren sendikalarının amacı da ücretleri olabildiğince düşük tutarak maliyetleri aşağı çekmek ve kâr düzeylerini, dolayısıyla ulusal gelirden kâr payını arttırmak amacındadır.

Piyasa ekonomilerinde, bu karşılıklı amaçlar toplu sözleşmeler yoluyla uzlaştırılmaya çalışılır. Burada işçi sendikasının düşündüğü en üst ücret sınırı, sendika üyelerinin istihdamı açısından olumsuz sonucun doğmasına; en alt ücret sınırı da olası bir grevin masraf ve sıkıntılara göre belirlenecektir. Buna karşılık işverenin veya işveren sendikasının düşündüğü en üst ücret sınırı, olası bir grev ve lokavtın giderlerine; en alt ücret sınırı ise üretim için gerekli işgücünü bulamama olasılığına göre belirlenecektir. Bu sınırlara göre ücretin tespitinde, işgücünün arz ve talep esnekliği yanında işçi ve işveren sendikalarının gücü etkili olacaktır (98).

Bu şekilde, ücretlerin toplu pazarlık yöntemiyle tespit edildiği piyasalarda, işçi ve işveren sendikalarının pazarlık gücü ya da olası bir grev ve lokavta dayanma gücü, nominal ücretlerin belirlenmesinde önemli ölçüde etkili olacaktır. Ancak işçi

(98) ATAMANALP, M. C., Türkiye'de Sosyal Güvenlik Tedbirlerinin Ücretlere ve Maliyetlere Etkisi, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:349, Atatürk Ü.Basımevi, Erzurum-1975, ss.171-172.

sendikalarının aktif ücret politikası izlemeleriyle nominal ücretlerin arttırılması durumunda, bu artışın reel ücretlere yansiyıp yansımayacağı bazı koşullara göre belirlenecektir. Bu koşullar ileride ücretlerin belirlenmesi başlığında incelenecektir.

-Piyasa Biçimi:

Piyasada faktör fiyatlarının oluşumuna ilişkin teoriler, genellikle tam rekabet koşullarının sağlandığı varsayımına dayalıdır. Oysa tam rekabet piyasası, model piyasa durumunda olup, gerçekte çeşitli ölçülerde tam rekabetten sapmalar ortaya çıkmıştır. Uygulamada genellikle aksak rekabet, oligopol veya tekel piyasalarına rastlanmaktadır. Piyasalarda rekabetin aksamasıyla, tekelleşme olgusu gündeme gelmekte ve tekelleşme derecesi, mal ve faktör fiyatları üzerinde etkili olduğu için gelir dağılımını etkilemektedir (99).

Mal piyasasında, tam rekabet koşullarında ve uzun dönemde firmalar normal kâr elde edecektir. Buna karşılık firmanın tekelci olması durumunda, talep eğrisi negatif eğimli ve mal fiyatı ortalama maliyetten yüksek olacağından, firma aşırı kâr elde edecektir. İşgücü piyasasında ise tam rekabet koşulları geçerli iken ücretler, emeğin marjinal fiziki ürün değerine (100) eşit olacaktır. İşgücü piyasasında firmanın tekelci olması durumunda ise denge, ücretlerin ortalama işgücü maliyetlerine eşit, fakat marjinal fiziki ürün değerinin altında olduğu bir faktör kullanım miktarında gerçekleşecektir. Böylece monopson firma (101), işgücünün marjinal fiziki ürün değeriyle ücretler arasındaki fark kadar monopsoncu kârı elde edecektir. Yani işgücü piyasasında tam rekabet koşullarından uzaklaşıldıkça emeğin istismarı sözkonusu olacaktır (102).

Sonuç olarak, gerek mal piyasalarında gerek faktör piyasalarında tam rekabetten sapılması ücret ve kâr düzeyini değiştirmektedir. Tekelleşme derecesi arttıkça gelirin birincil dağılımında kârlar lehine değişim olacaktır. Bu nedenle gelirin birincil dağılımını değiştirmek yoluyla mülkiyet ve servet dağılımını bağımlı çalışanlar yararına etkilemek için tekellerle savaşılması gerekmektedir.

-Teknolojik Gelişme:

Teknolojik gelişme, üretim fonksiyonunda faktör kullanım miktarını ve faktör kullanım oranı (K/L) yi değiştirerek gelirin birincil dağılımına etki edebilir. Teknolojik gelişmenin bölüşüm üzerine etkileri, ilk kez Ricardo tarafından ve daha sonra Marx tarafından incelenmiştir. Ricardo ve Marx, teknolojik gelişme sonucu

(99) AKSU, Ö., age., s.97.

(100) Emeğin marjinal fiziki ürün değeri: Firmanın bir birim ek işgücü kullanması durumunda elde edilen üretim artışının parasal ifadesidir.

(101) Monopson firma, faktör piyasasında çok sayıda satıcıya karşı, yalnız bir alıcı konumunda olan firmadır.

(102) Buradaki açıklamalar işgücünün örgütlenmiş olduğu duruma göre yapılmıştır. İşgücünün ve işverenin aynı aynı örgütlendiği yani çift yanlı tekel (bilateral monopol) piyasalarda işgücü istismarı azalmakta, ancak tümtüyle ortadan kalkmamaktadır. Mal ve faktör piyasalarında fiyatların belirlenmesi hakkında geniş bilgi için bkz. KOUTSOYIANIS, A., *Modern Mikro İktisat*, (çev. Muzaffer SARIMEŞELİ), Teori Yayınları, Ankara-1987, ss.477-525; ÜLKEN Y., *Fiyat Teorisi*, Cilt 1 ve 2, Filiz Kitapevi, İstanbul -1984, ss. 319-348; PEKİN, T., age., ss.163-185.

işgücünün sermaye mallarıyla ikame edilmesinin, teknolojik işsizliğe yol açacağını, böylece ücret payının azalacağını belirtmişlerdir. Uzun dönemde ise, kâr payının düşeceği ve böylece durgunluk ya da çöküntüye ulaşılacağını ifade etmişlerdir.

Teknolojik gelişme, Neo-klasik iktisat teorisinde üzerinde çok durulan bir konu olmuştur. Hicks, Harrod, Solow gibi iktisatçılar teknolojik gelişmeyi, faktör kullanım oranları ve gelir dağılımına etkileri açısından nötr, emek kullanımlı, sermaye kullanımlı olarak sınıflandırmışlardır. Nötr teknolojik gelişme, faktör kullanımı ve faktör paylarını değiştirmeyen emek kullanımlı teknolojik gelişme, üretimde daha çok emek ve daha az sermaye kullanımına yol açarak ücret payını artırıp kâr payını azaltacaktır. Buna karşılık sermaye kullanımlı teknolojik gelişme, üretimde daha çok sermaye, daha az emek kullanımına yol açarak kâr payını yükseltecek ve ücret payını düşürecektir(103).

Görüldüğü gibi teknolojik gelişme, üretimde kullanılan faktör miktarlarını etkilemek yoluyla gelirin birincil dağılımını etkilemektedir. Bu nedenle gelirin birincil dağılımının, ücret payını arttırmak yönünde etkilenmesi için emek kullanımlı teknolojik gelişmelerin özendirilmesi gerekmektedir. Emek kullanımlı teknolojik gelişmelerin ortaya çıkması aynı zamanda işsizlik sorununu hafifleteceğinden ekonomide iç dengenin sağlanmasına da katkı yapacaktır.

Bunun yanında üretimde hangi faktörden ne kadar kullanılacağı, ekonominin faktör donanımına da bağlıdır. Bu nedenle kıt olan faktörün daha yoğun kullanımı, kaynak dağılımında rasyonellikten uzaklaşmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla bol olan faktörün daha yoğun kullanımının özendirilmesi gerekmektedir. Öte yandan mülkiyet ve servet dağılımının daha bozuk olduğu az gelişmiş ekonomilerde emek faktörü daha fazla bulunmaktadır. Bu nedenle gelirin birincil dağılımının ücret payı yararına değiştirilmesi amacıyla emek kullanımlı teknolojik gelişmenin özendirilmesi, ülkenin faktör donanımı ile uyum içinde olacaktır.

-Ekonomik Konjonktür:

Ekonomik konjonktür, gelirin birincil dağılımını etkileyen bir başka etkendir. Ücret payı, hızlı büyümenin gerçekleştiği yüksek konjonktür dönemlerinde düşmekte, büyümenin düşük ya da negatif olduğu depresyon dönemlerinde yükselmektedir. Çünkü depresyon dönemlerinde toplam talepte gerileme olmakta ve bu durum, kârların azalmasıyla birlikte marjinal işletmelerin piyasadan çekilmesine neden olmaktadır. Yüksek konjonktür dönemlerinde ise toplam talep artmakta ve arzın hemen uyum sağlayamaması durumunda fiyatlar yükselmektedir. Böylece yüksek konjonktür dönemlerinde kârlar artmaktadır. Ancak kısa dönemde söz konusu olan bu etkiler, uzun dönemde ortaya çıkmamaktadır. Dolayısıyla ekonomik konjonktür kısa dönemde gelirin birincil dağılımını etkilemekle birlikte uzun dönemde önemli bir etkileme olmamaktadır(104).

(103) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. AKYÜZ, Y., a.g.e., ss.64, 77-78 ve 433-446.

(104) DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, a.g.e., s.160.

-Emek Niteliğinin Değişimi:

Emek niteliği, çalışanın eğitim düzeyi ile yakından ilgilidir. Yaptığı işe uygun şekilde eğitilmiş işgücünün verimliliğinin yüksek olacağı açıktır. Ücret düzeyinin belirlenmesinde, işgücünün verimliliği önemli bir etken olduğundan emek niteliği ve çalışanın eğitimi, gelirin birincil dağılımında etkili olacaktır. Bu etki, eğitimin ancak uzun sürede yükseltilebilmesi nedeniyle uzun dönemde ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla emek niteliğinin zaman içinde değişimine koşul olarak ücret payı, artma yönünde etkilenecektir.

-Bankalar Sistemi ve Merkez Bankası Politikaları:

Bankalar sistemi ve merkez bankaları, ekonominin gereksinimi olan kredileri sağlayarak ekonomiyi finanse etmektedir. Kredilerin dağılımı gelir dağılımını etkilemektedir. Daha önce açıklandığı gibi işletmelerin banka kredilerinden yararlanması, işletme kârlarını artıran bir unsurdur (105). Nitekim ülkemizde de gelir ve servet dağılımını bozan önemli bir etken olarak, kredilerin bölgesel ve gruplar arası dağılımı gösterilmektedir(106). Zira banka kredilerinden genellikle büyük işletmeler yararlanmaktadır. Küçük işletmelerin, kredi kullanımı için güvence olarak gösterebilecekleri varlıkları sınırlıdır. Buna karşılık büyük işletmeler, gerek güvence gösterebilecekleri yeterli varlıkların olması, gerekse kredi kullanımı için gerekli işlemleri takip edebilecek uzmanlar istihdam edebilmesi nedeniyle kredi kullanımında avantajlara sahiptir. Bu şekilde banka kredilerinin genellikle büyük işletmeler tarafından kullanılması, bu işletmelerin kârlarını arttırmaktadır. Bu ise büyük işletmeler yoluyla ulusal gelirden kâr payının artmasını ve ayrıca kâr gelirlerinin dağılımında da küçük işletmelerin aleyhine yapının ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Oysa gelir ve servet dağılımının dengeli kılınmasında hedeflerden biri, bağımlı çalışanlar yanında piyasa ekonomilerinin işleyişinde önemli bir yeri olan küçük işletmeler yada küçük çaptaki kendi işinde çalışan bağımsız çalışanların da durumunun düzeltilmesidir. Çünkü mülkiyet ve servet dağılımı dengesizliği bağımlı ve bağımsız çalışanlar arasında söz konusu olduğu gibi bağımsız çalışanların kendi aralarında da dengesiz dağılım söz konusudur.

Ayrıca merkez bankası ve bankalar sistemi, faiz oranlarını belirlemek yoluyla da gelir dağılımını etkilemektedir. Faiz oranlarının, olması gerekenden yüksek belirlenmesi, sermaye geliri elde edenlere kaynak transferi sağlamakta; olması gerekenden düşük belirlenmesi ise sermaye geliri elde edenlerden diğer kesimlere kaynak transferi sağlamaktadır.

Buraya kadar yapılan açıklamalara göre gelirin birincil dağılımını etkileyen faktörler özel mülkiyetin konumu, işçi ve işveren örgütleri, piyasa biçimi, teknolojik gelişme, ekonomik konjonktür, emek niteliğinin değişimi, bankalar sistemi ve merkez bankası politikaları şeklindedir. Bu nedenle gelirin birincil dağılımının

(105) Bu konudaki açıklamalar için bkz. bu çalışma, ss.41-43.

(106) AKGÜÇ Ö., "Gelir Bölüşümü ve İşsizlik", Sosyal Demokraside Ekonomi Politikaları, Uluslararası Konferans (TÜSES), 11-13 Eylül 1989, AKM-İstanbul, ss. 181-182.

değiştirilmesi için bu faktörlere müdahale edilmesi gerekmektedir. Bu müdahaleler ücretlerin, fiyatların ve faizlerin belirlenmesi şeklinde gerçekleşecektir. Bunlara sırasıyla değineceğiz.

1.1.1. ÜCRETLERİN BELİRLENMESİ

Ücretlerin nasıl oluştuğunu açıklamak amacıyla, asgari geçim, ücret fonu, artık değer, marjinal produktivite ve pazarlık gücü gibi teoriler geliştirilmiştir (107). Bu teorilerden günümüz için en sık sözü edilenler marjinal produktivite ve pazarlık gücü teorileridir. Söz konusu teorilerin analizi, çalışmamızın sınırları dışında olmakla birlikte konumuzla ilgili olması bakımından şunlar söylenebilir: Pazarlık gücü teorisi, ücretlerin belirlenmesinde işçi ve işveren tarafın pazarlık edebilme olanaklarını ön plana çıkarmaktadır. Bu durumda işçi ve işveren sendikaları, geçerli ücret seviyesini toplu pazarlık yöntemiyle belirleyeceklerdir. Marjinal produktivite teorisinde ise tam rekabet koşullarında ücretler, işgücünün marjinal verimliliğine göre belirlenecektir.

Devletin toplu pazarlık sistemine müdahale ederek ücretleri belirlemesi, birincil gelir dağılımını doğrudan değiştirecek bir yol olarak düşünülebilir. Bu durumda ücret seviyesi ve dolayısıyla ücret payı yükselecektir. Ne varki bu müdahalenin gerçek anlamda ücret payında yükselme oluşturacağına ilişkin günümüz ekonomistlerinin bir çoğunun kuşkulu olduğu bilinmektedir. Devletin, bütün sektörlerdeki işletmeleri aynı oranda genel bir ücret artışı yapmaya zorlaması durumunda, eğer ekonomide aynı anda ve oranda verimlilik yükselmemiş ve özellikle tüketim eğilimlerinde gerekli değişiklikler olmamışsa birincil gelir dağılımında gerçek anlamda bir değişiklik olmayacaktır.

Sendikaların toplu pazarlık gücünün yükseltilmesi veya ücret artışı yapılması için işletmelerin yasayla zorlanması şeklinde ortaya çıkabilecek devlet müdahalesi, dolaylı etkilerin ortaya çıkışına kadar ücret payını arttırabilecektir. Ancak bu dolaylı etkiler, çok kısa bir süre sonra kendini hissettirecektir. Ücretlerin artmasıyla maliyetleri yükselen işletmeler, bu maliyet artışlarını fiyatlara yansıtacaklardır. Ücret gelirleri elde eden bağımlı çalışanlar, tüketimlerini kısımadıkları takdirde, ücret artışları yoluyla elde ettikleri ek gelirleri tüketimlerinde kullanacak ve ek gelirler yeniden işletmelere dönerek reel kârlar ve reel ücretlerin eski seviyesine gelmesini sağlayabileceklerdir.

Ücret artışlarından kaynaklanan maliyet artışlarının fiyatlara yansıtılması, uzun dönemde zorla engellendiğinde, öncelikle marjinal işletmeler piyasadan çekilmek zorunda kalacaklardır. Çünkü uzun dönemde hiç bir işletme, işgücüne verimliliğinin üstünde ödeme yapamaz. Bu nedenle işletmelerin piyasadan çekilmesi sonucu ekonomide üretim eksikliği ve enflasyon gibi dengesizlikler oluşacaktır. Bunun yanında, sözkonusu müdahalelerin ekonominin tümünde değil, belirli sektörlerde ve belirli işletmelerde ücret artışına neden olması durumunda, ücret artışından kaynaklanan maliyet artışının fiyatlara yansıtılması engellenebilir. Ancak bunun olabilmesi için piyasada rekabetin olması, aynı ürünleri önceki fiyattan satan işletmelerin bulunması gerekmektedir. Bu durumda piyasada veri olan fiyatı

(107) Bu teoriler hakkında bkz. PEKİN, T., Ekonomiye Giriş, s. 216-219.

belirli firmalar kolayca değiştirmeyeceğinden, kısa dönemde elde edilebilecek aşırı kârların bir kısmı ücret geliri elde edenlere aktarılabilir.

Öte yandan bu durum uzun dönemde geçerli olmayacaktır. Çünkü aynı sektörde daha düşük ücret ödeyen işletmelerden, daha yüksek ücret ödeyen işletmelere veya daha düşük ücretlerin olduğu sektörlerden daha yüksek ücretlerin geçerli olduğu sektörlerle işgücü akımı olacaktır. Böylece ücretler hem aynı sektörde, hem de sektörler arasında eşitlenecektir. Bununla birlikte söz konusu işgücü akımıyla ücret artışları arasında geçen süre içinde, ücret artışlarından yararlanan bağımlı çalışanların, ücret artışlarının en azından bir bölümünü servet edinmek amacıyla kullanmaları koşuluyla servet sahibi olacakları ileri sürülebilir. Sonuç olarak bağımlı çalışanlar verimlilikteki artışların üzerinde ücret artışı sağlıyor ve verimliliği aşan artışların bir kısmını servet edinmek amacıyla tasarruf ediyorsa, (ceteris paribus) ekonomik denge bozulmaksızın bağımlı çalışanların tasarrufları ölçüsünde servete kavuşmaları mümkün olabilecektir (108).

Ücretlerin nominal olarak arttırılmasına yönelik bu önlemlerden sonra, reel ücretler ve kârlarla olan ilişkisi açısından fiyatların sabit tutulması veya düşürülmesine yönelik önlemler düşünülebilir. Bu nedenle fiyatların belirlenmesi de gelirin birincil dağılımını etkileyecektir.

1.1.2. FİYATLARIN BELİRLENMESİ

Birincil gelir dağılımının ücret geliri elde eden bağımlı çalışanlar lehine değiştirilmesi amacına yönelik olarak, reel ücretlerin yükseltilmesi düşünüldüğünde, karşımıza fiyatlar genel seviyesi çıkmaktadır. Bilindiği gibi reel ücretler nominal ücret endeksinin mal ve hizmet fiyat endeksinde bölünmesiyle elde edilmektedir. Bu nedenle normal ücretler sabitken fiyatların düşürülmesi; nominal ücretler artarken, fiyatların sabit tutulması veya nominal ücret artışından daha az oranda arttırılması reel ücretlerin yükselmesi sonucunu verir.

Bu ilişki nedeniyle reel ücretleri arttırmak ve/veya kârları düşürmek amacıyla fiyatların düşürülmesi şeklinde ya da ekonominin genel gelişmesi sonucu, olması gereken artışların sınırlandırılması şeklinde bir müdahale, kısa dönemde reel ücretleri yükseltip, işletmelerde toplanacak kâr gelirlerini düşürecektir.

Ancak bu durum, fiyatların tüketici kararlarıyla üretici kararları arasında uyum sağlama işlevini aksatacaktır. Çünkü bu durumda, fiyatlar mal ve hizmetlerin mutlak ve göreceli kıtlığını yansıtmaya özelliğini yitirecektir. Oysa fiyatların göreceli ve mutlak kıtlığı doğru yansıtabilmesi durumunda, kıt üretim faktörleri en

(108) DILIK, *Servetin Geniş Kitlelere Yayılması*, age., ss.169.

verimli ve en etkin oldukları yerde istihdam edilmektedir (109).

Görel ve mutlak kıtlığı yansıtmayan fiyatlar, üretim faktörlerinin etkin olmayan bileşimlerinin oluşmasına ve bazı üretim faktörlerinin istihdam edilmemesine yol açmaktadır. Böylece piyasalarda ekonomik güç odaklarının oluşmasına, üretim hasılasının, çalışanlar ve mülk sahipleri arasında dengesiz dağılmasına ve bunun sonucunda da ekonomik birimlerin kendi çıkarlarını istedikleri gibi belirlemesine yol açmaktadır.

Öte yandan fiyatlara yukarıda belirtildiği gibi müdahale edilmesi sonucu, mal ve hizmetlerin fiyatlarının gerçek piyasa fiyatlarının altında belirlenmesi söz konusu mal ve hizmetlerin arzının daralması nedeniyle talebin karşılanmamasına yol açacaktır. Bu durumda talebin baskı altına alınması yada arzın artırılması gerekecektir. Talebin baskı altına alınması, fiyatlar yükseltilmeyeceğine göre nominal ücretlerin düşürülmesiyle olacaktır ki bu da, fiyat kontrolüyle sağlanan reel ücret artışının kaybolması sonucunu verir. Arzın artırılması amacıyla piyasa fiyatının altında tespit edilen fiyatlarla, işletmeleri üretim kararı almaya zorlamak ise piyasa ekonomisinden uzaklaşmak anlamındadır.

Burada hemen belirtmek gerekmektedir ki yukarıda yapılan açıklamalar ekonomi dengede iken, yalnızca birincil gelir dağılımını bağımlı çalışanlar lehine değiştirmek amacıyla uygulanacak fiyat belirlenmesi durumunu kapsamaktadır. Hiçbir ekonomik gerekçe yok iken işletmelerin, kârlarını arttırmak amacıyla fiyatlarını yükseltmesi durumunda fiyat kontrolü elbette yukarıda sözünü ettiğimiz dengesizliklere yol açmayacaktır. Tersine bu durumda fiyat kontrolü, fiyatların görel ve mutlak kıtlığı yansıtmamasını sağlayacağından ekonomik denge için olumlu etkide bulunacaktır.

1.1.3. FAİZLERİN BELİRLENMESİ

Sermayenin GSMH içindeki payını değiştireceği düşüncesiyle, sermaye faktörünün gelirini oluşturan faiz oranının belirlenmesi, birincil gelir dağılımını değiştirmeye yönelik önlemler arasında düşünülebilir. Ancak, karşımıza bir kez daha, ekonomik olayların tek yönlü ilişkilerle belirlenmesinin güçlüğü ve yetersizliği çıkmaktadır. Çünkü, birçok alanda olduğu gibi burada da bir etkenin bir kaç olayda etkili olması ve aynı zamanda bu olaylardan etkilenmesi söz konusudur.

Faiz oranı, genel olarak ücret-dışı gelir paylarını belirlemektedir. Dolayısıyla ücret paylarını da belirleyecektir. Faiz oranı bir yandan rantıye kesim denilen ve faiz gelirleriyle geçinenlerin gelirlerini belirleyeceği gibi, bir yandan yatırım hacmi üzerinde, bir yandan tasarruf ve tüketim hacmi üzerinde etkili olacaktır. Bunu sermaye talebi ve sermayenin marjinal etkinliği (MEC) (110) yardımıyla açıklayabiliriz.

(109) ERKAN, H., age., ss.92-93.

(110) Sermayenin marjinal etkinliği, bir sermaye malının ya da yatırımın ekonomik ömrü boyunca getireceği hasılatı, söz konusu yatırımın maliyetine eşitleyen iskonto oranıdır. Sermayenin marjinal etkinliği için bkz. PEKİN, T., Makro Ekonomi, İstiklal Matbaası, İzmir-1986, ss.160-170; ÜLKEN, Y., age., ss.400-402.

Sermaye talebi, iki amaçla yapılmaktadır. Bu amaçlardan birincisi mevcut tüketim düzeyini arttırmak, ikincisi ise üretimde sermaye mali kullanmaktır (111). Mevcut tüketimlerini arttırmak amacıyla sermaye talebinde bulunanlar, faiz oranlarının yükselmesi durumunda kredi kullanarak yapacakları tüketimin marjinal faydasının, ödemek zorunda oldukları faiz tutarından düşük olması nedeniyle tüketimden vazgeçeceklerdir. Aksine, faiz oranının düşürülmesi durumunda ödeyecekleri faiz tutarı, tüketimleri sonucu elde edecekleri faydadan az olacağından tüketimlerini arttıracaklardır. Artan tüketim, işletmelere gelir olarak akacak ve dolayısıyla işletme sahiplerinin geliri yükselecektir.

Yatırım amacıyla sermaye talebinde bulunacaklar ise cari faiz oranıyla MEC'ini karşılayacaklardır. MEC, cari faiz oranından yüksek olduğu sürece sermaye talebinde bulunulacak, başka bir deyişle yatırıma gidilecektir. Cari faiz oranının düşürülmesi durumunda MEC, cari faiz oranından büyük olacağından üretimde daha fazla sermaye kullanılacak, buna karşılık kiralanan sermaye için uygulanacak faiz oranı düşmüş olacaktır. Bu durumda toplam faiz gelirinin ne yönde değişeceği yatırımların faiz esnekliğine bağlı olacaktır. Yatırımların faiz esnekliğinin $|-1|$ den büyük olması durumunda, faizdeki düşme oranından daha fazla oranda yatırımlarda artış olacağı için toplam faiz ödemeleri, faiz oranının düşürülmesi durumunda artacak ve dolayısıyla, hasıla içinde faiz gelirlerinin payında artış olacaktır.

Söz konusu sonuçlar, faiz oranında yapılacak değişimin tüketimi ve yatırımları etkilemesi için gerekli olan süre sonunda ortaya çıkacaktır. Bu sonuçları kısa dönemli sonuçlar olarak nitelendirilebiliriz. Buna karşılık uzun dönemli sonuçlar yukarıda açıklananlardan farklı olacaktır. Öncelikle birincil gelir dağılımını ücret gelirleri lehine değiştirmek amacıyla da olsa devletin faiz oranını düşürmesi, işletmelerin yatırım kararlarına dolaysız müdahalesi anlamına geldiğinden, piyasa ekonomilerinde istenmeyen durumdur. Kaldı ki bu şekilde faiz oranının düşürülmesi uzun dönemde, aşağıda açıklanacağı gibi piyasa ekonomisi düzeninin işleyişini bozacaktır.

Faiz oranının devlet tarafından denge düzeyinin altına düşürülmesi ülke içindeki sermayenin dış ülke para ve sermaye piyasalarına akmasına neden olacaktır (112). Dışarıya sermaye çıkışı ülkede sermayenin kıtlaşmasına dolayısıyla para ve sermaye piyasalarında faiz oranının yükselmesi eğilimine neden olacaktır. Bu eğilime karşı konularak faiz oranının denge düzeyine çıkması engellendiğinde ise sermaye çıkışı süreceğinden gerekli yatırımlar yapılamayacak ve ekonomide duraklamalar görülebilecektir.

Dalgalı kambiyo kuru sisteminde ise sermaye çıkışı nedeniyle gerçekleşecek döviz kaybı, ülke parasının değerini düşüreğinden ihracat fazlalıklarına yol açacaktır (113). Sermaye kıtlığı nedeniyle üretimin arttırılamaması durumunda ihracat artışı iç fiyatların artmasına neden olacaktır. Gecikmeli olarak ihracat yapılması, sermaye çıkışının olumsuz etkilerini giderebilecektir. Ancak bu durumda

(111) ULKEN, Y., age., ss.399.

(112) DILIK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., ss.166.

(113) DILIK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., ss.167.

da iç fiyatların artması sonucu ücret gelirleri törpülenecek ve ihracat gelirleri, ihracat sektörlerindeki girişimcilerin eline geçeceğinden gelir dağılımı ücret gelirleri aleyhine değişecektir.

Faiz oranının devlet tarafından dengenin üstünde belirlenmesi durumunda ise sermaye gelirleri artacak, buna karşılık yatırıma yönelmek cazibesini yitirecek ve dolayısıyla ekonomik gelişme en azından yavaşlayacaktır. Yükselen faiz oranı nedeniyle ülkeye sermaye girişi ise para ve sermaye piyasaları aracılığıyla işletmelere geleceğinden, girişimcilerin kullanımına sunulacaktır. Bu şekilde dış kaynak sağlanması nedeniyle yatırımlar ve üretim, dolayısıyla girişimci kârları artacaktır. Ücret geliri elde edenler yatırım ve üretim artışıyla olabilecek ekonomik canlanmadan, ancak nominal ücretlerin artması ve/veya fiyatların düşmesi yani reel ücretlerin artması ölçüsünde yararlanabileceklerdir.

Görülüyor ki fonksiyonel gelir dağılımını değiştirmek amacıyla devletin faiz oranını yapay bir şekilde belirlemesi, piyasa ekonomisinin işleyişini bozmakta ve gelir dağılımında beklenenin tersi etki yapmaktadır.

Buraya kadar yapılan açıklamalar göstermektedir ki gelirin birincil dağılımını ücret gelirleri lehine değiştirmek amacıyla alınacak ücretlerin, fiyatların ve faiz oranlarının devlet tarafından belirlenmesine yönelik önlemler, piyasa ekonomisi koşullarında beklenen sonuçları vermeyecektir. Ücret, fiyat ve faizlerin yapay olarak belirlenmesi piyasa ekonomisinden uzaklaşmayı getireceği gibi ekonomik dengeleri bozması nedeniyle istenmeyen sorunları ortaya çıkaracaktır.

Buna karşılık aşağıda ele alınacağı gibi devletin, gelirlerin yeniden dağılımına ilişkin alacağı önlemler, ücret payının arttırılması sonucunu bir ölçüde gerçekleştirebilecektir.

1.2. Gelirin İkincil Dağılımının Değiştirilmesi

Bilindiği gibi üretim hasılasının, üretim faktörlerince paylaşılması brüt gelir dağılımını vermektedir. Devlet kamu gelirleri ve giderleri yanında sosyal güvenlik primleri toplamak ve sosyal harcamalar yoluyla brüt gelir dağılımına müdahale etmektedir. Devletin bu müdahaleleri sonucu oluşan gelir dağılımına ise ikincil dağılım, gelirin yeniden dağılımı yada kişisel gelir dağılımı denilmektedir. Toplumdaki bireylerin refahtan ne ölçüde pay alacakları da bu dağılıma göre belirlenmektedir.

Devletin yeniden dağılımı gerçekleştirmesi sonucunda gelir, mülkiyet ve servet dağılımında değişiklikler olacaktır. Bu değişiklikler devletin izleyeceği politikalara ve bu politikaların etkilerine göre, eşitsizliklerin azalması yönünde olabileceği gibi artması yönünde de olabilecektir. Elbette izlenen farklı politikaların farklı etkileri olacaktır. Bu etkilerin bir kısmı eşitsizliğin azalması, bir kısmı artması yönünde olacaktır. Net etki ise bu farklı yöndeki etkilerin şiddetlerine göre belirtilecektir. Bu nedenle ücret geliri elde edenlerin, bir başka ifadeyle bağımlı çalışanların gelir paylarını arttırmak amacıyla, devletin izleyeceği gelirin yeniden dağılımı politikalarının etkilerinin tek tek göz önüne alınması gereklidir.

Bilindiği gibi mülkiyet ve servet dağılımı açısından kişilerin elde ettikleri brüt gelirleri değil, net yada kullanılabilir gelirleri önem taşımaktadır. Net yada kullanılabilir gelir ise brüt ya da faktör gelirlerinden, ödenen vergiler ve sosyal güvenlik primleri düşülüp kişilerin elde ettikleri transfer gelirleri, sosyal amaçlı aynı ve parasal yardımlarla, yararlandıkları sübvansiyonların eklenmesi sonucunda bulunur.

Burada net gelirin oluşumunda ve dolayısıyla, mülkiyet ve servet dağılımında kamu gelirlerinin, kamu giderlerinin ve sosyal güvenlik sisteminin etkilerini ayrı başlıklar altında ortaya koymaya çalışacağız.

1.2.1. KAMU GELİRLERİ YOLUYLA İKİNCİL DAĞILIM

Bilindiği gibi günümüzde devletin üstlendiği görevler geçmişe göre bir hayli artmıştır. Devlet, kendisine yüklenen bu görevleri yerine getirebilmek için vatandaşlarından çeşitli kriterlere göre vergi toplamaktadır. Toplanan bu vergiler, devletin gelirini oluştururken bireylerin gelirlerinde azalmaya yol açmaktadır. Ödenen vergilerin türü ve matrahı ne olursa olsun, sözkonusu vergiler genellikle kişilerin gelirlerinden ödenmektedir. Bu nedenle kişilerin elde ettikleri faktör gelirleri vergiler yoluyla azaltılmaktadır. Kişilerin gelirlerindeki bu azalma nedeniyle devletin vergi politikası, gelirin yeniden dağılımında önemli bir unsur olmaktadır. Örneğin, ücretler lehine yeniden gelir dağılımı sağlamak için kârların vergilendirilmesi, daha başlangıçta ücret payının artması, kâr payının düşmesine yol açacaktır.

Ancak, bu noktada oldukça önemli bir konuya dikkat edilmesi gereklidir. Yeni bir vergi salınması ya da mevcut bir verginin oranının artırılması durumunda verginin yasal yükümlüsü ile taşıyıcısı farklı kişiler olabilmektedir(114). Bu nedenle vergilerin, gelirin yeniden dağılımına etkilerini net olarak görebilmek için yasal yükümlülüğün ya da vergi konusunun ne olduğu yanında verginin gerçek taşıyıcısının kim olduğu da önem taşımaktadır. Dolayısıyla sözkonusu etkilerin ortaya çıkışında verginin yansıtılıp yansıtılmadığını belirlemek gerekir (115). Genel olarak dolaylı vergilerin daha kolay yansıtıldığı, buna karşılık dolaysız vergilerin yansıtılması için belirli koşulların olması gerektiği belirtilmektedir. Dolaylı vergilerin daha kolay yansıtılabilmesi, vergi konusunun, vergilendirildikten sonra da ekonomik işlemlere girmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin gümrük vergisine

(114) Verginin yasal yükümlüsü, vergi kanunlarında kanun koyucunun yükümlü olarak tanımladığı ve üzerine vergi borcu düşen kişidir. Verginin taşıyıcısı ise kendisine intikal eden vergi yükünü başkalarına devredemeyip üzerinde taşıyan kimsedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., TEKİR, S., Vergi Teorisi, Aküselim Ofset Tesisleri, İzmir-1990, S.79 ve 115.

(115) Bir vergiyi ödemiş olan mükellefin, genellikle iktisadi durumlardan faydalanarak, bu vergiyi başkalarına devretmesi veya karşılığın başkalarından alması olayını "verginin yansıtılması veya inikâsı" denir. Vergilerin yansıtılması konusunda geniş bilgi için bkz. TEKİR, S., age., ss. 78-95; ERGİNAY A., Kamu Maliyesi, Turhan Kitabevi, 12. baskı, Ankara-1987, ss. 121-128; ULUATAM, O., Kamu Maliyesi, S Yayınları, 2. baskı; Sevinç --atbaası, Ankara-yıl yok, ss. 236-287.

konu olan bir mal, ithalatından sonra da bir satışa konu olmakta ya da üretimde kullanılmaktadır. Söz konusu mal, tüketim malı olduğunda satış fiyatına, üretim malı olduğunda da maliyete vergi girmektedir. Dolayısıyla devletin, gelirin ikincil dağılımını değiştirmek amacıyla vergi politikasını kullanması durumunda vergi yükümlüsü ve vergi taşıyıcısının belirlenmesi önem taşımaktadır.

Yansıma olayı hesaba katılarak uygulanacak bir vergi politikası, gelir ve servet dağılımının eşitsizliğini azaltma yönünde oldukça etkili olacaktır. Örneğin insanlarda çalışma güdüsünü yok edecek kadar fazla olmayan bir servet vergisi, veraset vergisi gibi vergiler hiç yansıtılamayacağı için servetin belirli ellerde toplanmasını bir ölçüde engelleyecektir. Bu vergiler, eşitsizlikleri yok etmeyecek, ancak bir ölçüde törpüleyecektir.

Buna karşılık talebi oldukça sert olan ve genellikle düşük gelirli insanların talep ettiği mallara konacak bir verginin yükünü tüketiciler çekeceğinden ve tüketicilerin büyük bölümü bağımlı çalışanlar olduğundan, gelirin yeniden dağılımında bağımlı çalışanlar aleyhinde değişim oluşturacaktır.

1.2.2. KAMU HARCAMALARI YOLUYLA İKİNCİL DAĞILIM

Kamu harcamaları, devletin siyasal, sosyal ve ekonomik bazı nedenlerle yaptığı harcamalardır. Söz konusu harcamalar bir çok kriterlere göre sınıflandırmaktaysa da konumuz açısından en anlamlı sınıflandırma reel ya da cari harcamalar ve transfer harcamaları ayrımıdır. Bilindiği gibi cari harcamalar, devletin harcama karşılığında mal ve hizmet talep ettiği harcamalardır. Bunun yanında transfer harcamaları karşılığında herhangi bir mal ve hizmet talebi söz konusu değildir.

Cari harcamaların ikincil gelir dağılımına doğrudan bir etkisi yoktur. Ancak talebin yöneldiği sektörde talep artışı yaratması nedeniyle fiyatlara etkisi ve dolayısıyla birincil gelir dağılımına etkisi söz konusudur.

Transfer harcamaları ise ikincil gelir dağılımını doğrudan etkilemektedir. Karşılıksız transfer harcamaları genelde geliri olmayanlara, yetersiz geliri olanlara (emekli, dul, yetim, öğrenci gibi) yani korunması gereken kişi ve gruplara yöneliktir.

Karşılıksız transfer harcaması alan kişi ve grupların, servet dağılımından da pay alabilmeleri için söz konusu ek gelirlerini, tüketime değil servet edinmeye yönelik tasarruflarda kullanmaları gerekmektedir. Ancak bu kişi ve grupların zaten yeterli gelirden yoksun oldukları için karşılıksız transferlerle elde ettikleri ek gelirleri, servet edinmeye yönelik tasarruflarda kullanmalarını beklemek yanlış olur.

Bunun yanında devlet bütçesinde transfer harcamaları içinde görünen kamu borçlarının ödenmesi de gelir, servet ve mülkiyet dağılımında dengesizlikleri giderme yönünde pek fazla etkili değildir. Özellikle gönüllü iç borçların kaynağı tasarruf yapabilecek gelire sahip olan kişi ve gruplardır. Bu kişi ve grupların servet piramidinin tabanında yer aldıkları söylenemez. Ancak zorunlu borçlanma (tasarruf bonosu uygulaması, ücretlerden tasarruf kesintisi yapılması gibi) durumunda, borçlanılan kişi ve gruplar, tüketimlerini kısıtları için borçların itfasında ve tasarruflarını sürdürmek koşuluyla mülkiyet ve servet sahibi olabileceklerdir.

Burada kamu harcamalarını arttıran ve/veya kamu gelirlerini azaltan bir unsur olarak sübvansiyonlara değinilmesi yerinde olur. Sübvansiyonlar « devlet ve devlete bağlı kamu kurumlarının bizzat veya görevlendirdikleri diğer kurumlar kanalıyla, üretimi çeşitli şekillerle etkilemek ve üreticileri teşvik ve himaye etmek amacıyla özel teşebbüslere, karşılığında denk bir eda beklemeden yaptıkları nakdi veya nakit olarak ifade edilebilen yardımlardır. » (116). Bu tanımdan anlaşılacağı gibi sübvansiyonlar, üretime ve üreticiye yönelik olmaktadır. Bu nedenle sübvansiyonlar gelir dağılımını dolaylı şekilde etkilemektedir. Sosyal amaçlı mali yardımlar sübvansiyon olarak nitelendirilmediğinden, sübvansiyonların doğrudan gelirin ikincil dağılımına etkisinden söz etmek güçtür (117).

(116) PEKİN, T., Türkiye'de Tarım Sektörüne Verilen Sübvansiyonlar , EÜ. İTBF Yayınları No: 64/41, İstiklal Matbaası İzmir-1973, s. 28.

(117) Sübvansiyonların etkileri konusunda bkz. PEKİN, T., Teşvik Tedbiri Olarak Sübvansiyonlar ve İşletme Kararları Üzerine Etkileri, Bilgehan Basımevi, İzmir-1988, ss. 50-109.

1.2.3. SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİYLE İKİNCİL DAĞILIM

Sosyal güvenlik sisteminin birinci halkasını, toplanan primler oluşturmakta ve primlerin sigortalılara değişik nedenlerle dağıtılmasıyla sistem tamamlanmaktadır. Sigorta primleri günümüzde, işveren payı ve ücretlilerin gelirlerinden yapılan kesintilerden oluşmaktadır. İlk bakışta işverenlerin sigorta primlerine katılması nedeniyle sosyal güvenlik sisteminin ücret payını arttıran, buna karşılık kârpayımı düşüren bir etki yaptığı düşünülebilir. Ancak işveren, ödediği sigorta primlerinin yükünü olabildiğince tüketicilere yansıtmak amacındadır(118).

Sosyal sigorta primlerinin ilk etkisi, primleri yatan kişilerin gelirlerinin azalmasıdır. Sigorta primleri, sigortalıların gelirlerine orantılı olarak alınmasına karşın, özellikle düşük gelirli grupların tasarruf gücünü önemli ölçüde azaltmaktadır. Buna karşılık sigorta harcamaları sigortalıların gelirlerinden çok fazla etkilenemeden, sigorta kapsamına alınan risklerin gerçekleşmesi koşuluna göre yapılmaktadır. Bu nedenle yüksek gelirli sigortalılardan, düşük gelirli sigortalılara doğru gelirin yeniden dağılımını gerçekleştirmektedir.

Bunun yanında yukarıda değinildiği gibi işveren, prim yükünü fiyat mekanizması yoluyla tüketiciye aktarma istediğindedir. Üretimi yapılan malın talep esnekliğiyle ters orantılı olarak aktarma gerçekleşmektedir. Bu durumda işveren primlerinin yükü tüketiciye geçmektedir. Dolayısıyla toplam tüketici grubundaki oranına göre, işveren priminin yükü sigortalılarca üstlenilmektedir. Toplam tüketiciler içinde sigortalıların oranının fazla olmaması durumunda ise sigortalı olmayan tüketicilerden, sigortalı tüketicilere doğru yeniden gelir dağılımı olmaktadır. Ekonomik ve sosyal gelişmeye koşut olarak sigortalıların sayısı arttığından sigortalı olmayanlardan sigortalılara olan gelir transferinin giderek önemini yitireceği söylenebilir. Dolayısıyla sigorta primleri yükünün önemli bir kısmı sigortalılarca karşılanmaktadır. Bu nedenle sosyal güvenlik sisteminin sağladığı gelirin yeniden dağılımı sigortalılar arasında olmaktadır.

Gelirin yeniden dağılımının sigortalılar arasında nasıl olduğu ise büyük ölçüde sosyal güvenlik yardımlarının dağılımına bağlıdır. Bilindiği gibi sosyal güvenlik sistemi hastalık, annelik, kaza, emeklilik gibi gelirin sürekli yada geçici kesilmesi ve bu risklerden dolayı giderlerinin artması durumlarını kapsamaktadır. Söz konusu risklerle karşılaşma olasılığı daha düşük olan gençlerden yaşlılara, sağlıklı olanlardan daha sağlıksız bünyeye sahip olanlara, çalışanlardan emeklilere, bekârlardan evlilere doğru yeniden gelir dağılımı olmaktadır.

Ayrıca sosyal güvenlik sisteminin, insanın yaşam dönemleri arasında yeniden gelir dağılımı yarattığı düşünülebilir. Çünkü gençler yaşlandığında, bekârlar evlendiğinde, çalışanlar emekli olduklarında yeniden gelir dağılımından pozitif yönde etkileneceklerdir.

(118) Sosyal güvenlik sisteminin gelir dağılımına etkileri konusunda bkz. DİLİK, S., a.g.e., ss. 176-202; aynı yazar, Türkiye'de Sosyal Sigortalar. İktisadi Acıdan Bir Tahlil Denemesi, AÜ.SBF. Yayınları No: 391, AÜ Basımevi, Ankara-1971, ss. 139-147,204-216, 264-269.; aynı yazar, "Sosyal Sigortalıların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri", S.B.F. Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 2, ss.135-179. Buradaki açıklamalarımızda geniş ölçüde bu eserlerden yararlanmışır.

Sonuç olarak sosyal güvenlik sisteminin yol açacağı gelir transferleri büyük ölçüde sigortalılar yani bağımlı çalışanlar arasında olacaktır.

Buraya kadar yaptığımız açıklamaları toparlayacak olursak kamu gelirleri, kamu harcamaları, sübvansiyonlar ve sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla gelirin yeniden dağıtılması, belirli koşullar biraraya geldiğinde bağımlı çalışanlar yararına sonuçlanabilecektir. Burada önemli olan değinilen koşulların sağlanmasıdır. Bu koşulların sağlanması ise kuşkusuz bu amaca yönelik bilinçli politikaların uygulanmasıyla sözkonusu olabilecektir. Dolayısıyla bu şekilde bağımlı çalışanlar yararına gelirin yeniden dağılımı sağlanabildiği ölçüde bağımlı çalışanlar mülkiyet ve servet edinme olanağına kavuşabilecektir.

İkincil dağılım yoluyla sağlanan gelir artışının, mülkiyet ve servet dağılımında da bağımlı çalışanlar yararına değişim sağlayabilmesi, ek gelirin mülkiyet ve servet edinmeye yönelik olarak tasarruf edilmesine bağlı olacağı açıktır. Tasarrufların artırılması ise gelirin kullanım şeklinin değişmesi anlamına geleceğinden gelirin dağılımı yanında kullanımının da tasarruflar lehine değiştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle aşağıda gelirin kullanımının değiştirilmesini inceleyeceğiz.

2. GELİRİN KULLANIMININ DEĞİŞTİRİLMESİ

Gelir, bilindiği gibi tüketim ve tasarruf olarak kullanılmaktadır. Gelirin kullanımının değiştirilmesi de gelirin tüketim ve tasarruf bileşiminin değiştirilmesi anlamındadır. Bağımlı çalışanların tasarruflarının artması, mülkiyet ve servet dağılımında bağımlı çalışanlar lehine değişim sağlayabilecektir(119).

Bağımlı çalışanların tasarruflarının artması, iki yolla gerçekleştirilebilir; bağımsız çalışanlardan bağımlı çalışanlara doğru gelir transferi sağlanarak bağımlı çalışanların tasarruf güçleri artırılabilir. Ya da bağımlı çalışanların tüketimlerinin azalması yoluyla tasarrufları artırılabilir. Bir başka ifadeyle bağımlı çalışanların tasarruflarının artırılması için ya gelirleri artırılmalı ya da tüketimleri azaltılmalıdır.

Gelirin artırılması daha önce belirtildiği gibi gelir dağılımının değiştirilmesiyle gerçekleşecektir. Tüketimin azalması ise bireyin gönüllü davranışları ile ya da uygulanan politikaların yönlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu ise gönüllü veya zorunlu tasarruf yapılması anlamındadır.

Gönüllü ve zorunlu tasarrufların temel ayırım noktası tasarrufçunun isteğiyle olup olmamasıdır. Gönüllü tasarruflar, bireylerin bugünkü tüketimlerinden ileride bir gelir (faiz geliri, kâr payı vb.) elde etmek amacıyla vazgeçmesidir. Zorunlu tasarruflar ise daha çok devletin aldığı kararlarla gelirlerden zorunlu tasarruf kesintisi yapılması, sigorta primleri kesilmesi vb. yolların yanında işletmelerin otofinansman için dönem kârının tamamını yada bir bölümünü işletmede alıkoyması şeklinde gerçekleşmektedir. Bunun yanında devletin iç borçlanmaları da önemli bir tasarruf şeklidir. İç borçlanma kişilerin iradesiyle olduğu gibi, devletin kişilere yapması gereken çeşitli ödemeleri, tasarruf bonusu, Devlet tahvili vb. ile yapması şeklinde gerçekleştirilebilir.

(119) Gelirin kullanımı ile mülkiyet ve servet dağılımı ilişkisi için bkz. Bu çalışma, ss. 35-39.

Konuyu mülkiyet ve servet dağılımının daha dengeli kılınması açısından ele aldığımızda tasarrufların nasıl yapıldığından çok nerede kullandığı önem taşımaktadır. Burada üzerinde durmak istediğimiz konu bağımlı çalışanların tasarruflarının nasıl daha fazla arttırılabileceği ve bu tasarruflarla, prodiktif servet dağılımında nasıl değişiklik yapılabileceğidir. Aslında bağımlı çalışanların servete kavuşturulmasının iki kaynağı vardır. Bunlar devlet bütçesi ile işletme kârlarıdır. Bu kaynaklara dayanacak araçlar ise devlet açısından tasarrufu teşvik önlemleri, işletmeler ile ilgili olarakta yatırabilir ücret fonları ile kâra katılma şekilleridir. (120).

Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünde tasarruf teşvikleri, yatırılabilir ücretler ve bunun İsveç örneği ücretliler yatırım fonu, kâra katılma konularına ana hatları ile değinilecektir.

2.1. Tasarruf Teşvikleri

Mülkiyet ve servet dağılımının bağımlı çalışanlar lehine değiştirilmesine yönelik yöntemlerden biri, mülkiyet ve servete kavuşturulmak istenen kişi ve grupların tasarruflarını teşvik etmektir. Söz konusu kişi ve grupların tasarrufunu teşvik etmek için tasarruflara prim verilebileceği gibi vergi kolaylıkları sağlanması da mümkündür. Ancak özellikle psikolojik faktörler nedeniyle bu iki yöntemin tasarruflar üzerinde etkisi farklı olacaktır.

Kişilerin ödedikleri verginin, aslında ödenmesi gerekenden düşük olması yani vergi kolaylıklarının sağlanması, tasarruflarına prim alması durumuna göre genellikle daha az güdüleyicidir. Bu nedenle bu amaçla yapılacak harcamalar aynı olsa bile genel olarak tasarruf primi ödenmesi durumunda sağlanacak tasarruf artışı daha fazla olabilir.

Her iki teşvik önleminde de kaynak devlet bütçesidir. Devlet bütçesinin önemli bölümü bağımlı çalışanların vergileriyle olduğundan, yapılan teşviklerin kaynağı yine bağımlı çalışanlar olmaktadır. Ancak bu durumda da bağımlı çalışanlar içinde tasarruf yapmayanlardan tasarruf yapanlara doğru yeniden dağılım gerçekleşmektedir. Bunun bir ölçüde tasarruf eğiliminde artışa yol açması beklenebilir.

Tasarruf teşvikleri politikasından amaçlanan mülkiyet ve servet dağılımını daha dengeli kılmak olduğu için sözkonusu teşvikler bütün tasarruflara değil, yalnızca hedef kitlenin tasarruflarına uygulanmalıdır. Primden yararlandırılacak tasarruf sahiplerinin gelir düzeyi bakımından sınırlandırılmasına karşı, biçimine bakılmaksızın her türlü tasarrufa aynı şekilde prim ödenmesi, bu politikanın servet dağılımı bakımından etkinliğini arttıracaktır (121).

Tasarruf teşvikleri uygulamasının gerçekten mülkiyet ve servet dağılımında değişiklik yapması için sözkonusu tasarrufların ve teşviklerin en azından belirli bir süre tüketimde kullanılmaları engellenmelidir. Ancak bu engelleme süresi uzadıkça teşviklerin, kişileri tasarrufa güdülemesi daha zor olacakve süre uzadıkça teşviklerin

(120) AKSU, Ö., a.g.e., s. 202.

(121) DILIK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, a.g.e., s. 204.

arttırılması gerekecektir. Bu ise bu politikaların getirdiği finansman yükünü arttırmaktadır. Bu nedenle zıt etkilerin dengeleneceği optimal bir süre tespit edilmelidir(122).

Batı Almanya'da yapılan bazı araştırmalar tasarruf teşviklerinin servetin yaygınlaştırılmasında fazla etkin olmadığı sonucuna ulaşmıştır(123). Buna göre devlet bütçesini kullanarak mülkiyet ve servet dağılımını bağımlı çalışanlar yararına değiştirme olanakları sınırlıdır. Ancak söz konusu araştırmaların Batı Almanya uygulamasını temel alması nedeniyle, bu sonucun genelleştirilmesi bizi yanıltabilir. Ayrıca tasarruf teşviklerinin uygulanması en azından tasarruf alışkanlığının yerleşmesine olumlu katkıda bulunabilir.

2.2. Yatırılabilir Ücretler:

Yatırılabilir ücretler, gelirin kullanımını değiştirerek mülkiyet ve servet dağılımını bağımlı çalışanlar yararına değiştirebilecek bir başka politika dır. Yatırılabilir ücretler, devletin düzenleyici rolü olmasına karşın devlet bütçesinden bağımsız olarak işletme kârlarından finanse edilmektedir.

Geniş anlamda yatırılabilir ücretler kavramı, ücretin nispi yada mutlak rakam olarak belirli bir kısmının direkt yada aracı bir kuruluş kanalıyla yatırımlara ayrılması şeklinde tanımlanabilir(124). Tanımda, yatırılabilir ücret olarak ayrılacak kısmın, direkt olarak yatırımların finansmanında kullanılabilceği gibi aracı kurum tarafından yatırımlara yönlendirilebileceği üzerinde durulmaktadır. Bu ayırım, kesintinin yapılması ile yatırımlara kullanılması arasında fazla süre geçmemesi koşuluyla pek önem taşımamaktadır.

Yatırılabilir ücretin ekonomiye etkisi açısından asıl üzerinde durulması gereken husus, yatırılabilir ücretlerin verimlilik artışına paralel olması yada verimlilik artışının üzerinde olmasıdır. Yatırılabilir ücretlerin verimlilik artışına paralel olması durumunda, işçilerin (geniş anlamda bağımlı çalışanların) eline geçecek ücret, olması gerekenden düşük olacağı için toplam talepte daralma olacaktır. Ekonomide tam istihdam denge koşullarının geçerli olması durumunda talep daralması, deflasyonist etki oluşturacaktır. Ancak günümüz ekonomilerinin bir çoğunda enflasyon olgusu yaşandığından bu durum talep enflasyonunu engelleyici etki yapabilecektir. Bu şekilde tasarrufların arttırılması, talep enflasyonunu azaltması ve yatırımları hızlandırması sonucu bir yandan ekonomik istikrara bir yandan da kalkınmaya katkıda bulunabilecektir.

Ayrıca yatırılabilir ücretlerin, normal ücret artışlarını ikame etmesi durumunda talep daralması sonucu ortaya çıkacak arz fazlası için ihracat olanakları geliştirilebilirse deflasyonist açık ortaya çıkmadan ülke kalkınmasına hız verilebilecektir. Buna karşılık Türkiye gibi ücret seviyesinin düşük olduğu ülkelerde

(122) DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, a g e., s. 207.

(123) AKSU, Ö., a g e., s. 204.

(124) DİLİK, S., "Yatırılabilir Ücretler", İnan Öktem'e Armağan, A Ü.H.F. Yayınları, No:275, Sevinç Matbaası, 1970, s. 189.

yatırılabilir ücretlerin normal ücret artışlarıyla karşılanması sosyal adalet açısından sakıncalıdır.

Yatırılabilir ücretlerin verimlilik artışının üzerinde bir ücret artışıyla karşılanması durumunda talep daralması beklenmeyecektir. Zira verimlilik artışıyla birlikte toplam arz artarken bağımlı çalışanların eline geçen gelir artan arzın talep edilmesine yeterli olacaktır. Ayrıca verimlilik artışının üzerinde bir artış getiren yatırılabilir ücretler çalışanlara nakit olarak verilmeyeceğinden arzı aşan bir talebin ortaya çıkması da söz konusu olmayacaktır. Ancak bunun ön koşulu çalışanlarda para yamılgısı (money illustration) olmamasıdır.

Ancak yatırılabilir ücretlerin verimlilik artışının üzerinde ek artışlarla karşılanması, işletmeler için maliyet yükü oluşturacaktır. İşletmeler, bu maliyet artışını öncelikle fiyat artışları yoluyla tüketiciye yani ileriye yansıtmak veya girdi fiyatlarını düşürmek yoluyla geriye yansıtmak isteyeceklerdir. Geriye yansıtma olanakları sınırlı olduğundan işletmeler bunu başaramayabilir. Fiyat mekanizması yoluyla ileri yansıtılmaları ise büyük ölçüde talebin fiyat esnekliğine bağlıdır. Talebin fiyat esnekliğinin buna izin vermesi durumunda ise yansımının gerçekleştiği sektörlerde artan talep, başka mal veya sektörlerde talep kısılmasına yol açacağından toplam talepte önemli bir değişiklik beklenmez.

Bu durumda yatırılabilir ücretlerin getireceği yük genel olarak işletme kârlarından karşılanmak durumundadır. İşletme kârlarının azalması sonucu işletmelerin likidite sıkıntısına düşmeleri veya yapacakları yatırımları kısmaları yatırılabilir ücretlerle oluşturulacak yatırım ortaklıklarından öncelikle yararlanma hakkı verilmesiyle engellenebilir. Öyle ki yatırılabilir ücret aktarmalarının kaydı olarak gerçekleştirilmesi zaman gecikmesini de engelleyecektir (125).

Yatırılabilir ücret politikası yoluyla mülkiyet ve servet dağılımında bağımlı çalışanların lehine değişim yapılması, öncelikle ücretliler yararına oluşan alacak haklarının tüketime yöneltip yöneltilmemesine bağlıdır. Bu nedenle yatırılabilir ücret politikasının temelini serbest kullanıma getiren yasaklama süresi oluşturmaktadır. Yasaklama süresi uzadıkça bağımlı çalışanların üretken servet edinme olasılıkları artacaktır. Çünkü bu sürede bağımlı çalışanların servet geliri elde etmeleri üretken serveti elde tutma alışkanlığı getirebilecektir.

Ne var ki bu yasaklama süresi mutlaka son bulacağına göre yatırılabilir ücret şeklinde biriken tasarruflar ücretlilere geri ödenecektir. Bu durumda pek çok ücretlinin birikmiş serveti, doyurulamamış (ya da ertelenmiş) gereksinimlerine harcayacağı belirtilmektedir (126). Bu ise söz konusu parasal servetin, yeniden işletme sahiplerine geçmesine neden olacaktır. Ayrıca yatırılabilir ücretlerle elde edilen fonlar için önemli tehlikelerden birisi ekonomilerde yaşanan enflasyonlardır. Enflasyonlar nedeniyle yatırılabilir ücret fonlarının reel değeri eriyecektir. Bu riziko, özellikle yatırılabilir ücret fonlarının işletmelere kredi

(125) Yatırılabilir ücretlerin ekonomik etkileri konusunda daha geniş bilgi için bkz. DİLİK. S., "Yatırılabilir Ücretler" agm., ss.193-200; AKSU.Ö., agç., ss.205-214.

(126) AKSU, Ö., agç., s. 212

şeklinde verilmesi durumunda geçerlidir. Enflasyon nedeniyle yatırılabilir ücret fonlarının erimesi durumunda bağımlı çalışanların mülkiyet ve servete kavuşturulması oldukça zorlaşacaktır.

Yatırılabilir ücret fonları ilk önce Almanya'da tartışılmakla birlikte uygulamaya geçişi İsveç'te olmuştur (127). İsveç'te ücretliler yatırım fonu uygulamasına yönelik ilk düşünce 1976 yılında İsveç İşçi Sendikası tarafından ortaya atılmıştır (128).

Bu plan, getirilen yoğun eleştiriler sonucu, ancak bazı değişikliklerden sonra uygulama şansı bulabilmiştir. Yapılan bu değişiklikler sonucu ücretliler yatırım fonu İsveç ekonomisinde marjinal bir yer alabilmiştir. Fonlar, bu günkü durumları ile borsadaki hisse senetlerinin % 1.5 lik bir kısmını elde tutmakta ve yasal olarak faaliyetlerinin sona ereceği 1991 yılı sonuna kadar da ancak % 3-4 lük bir kısmı kontrol edecekleri tahmin edilmektedir (129).

İsveç'te uygulanan ücretliler yatırım fonunun gelir kaynakları anonim şirketler, ekonomik kurumlar, mevduat bankaları ile kaza ve hasar sigortaları üzerinden alınan kâr paylaşım vergisi ve emeklilik primlerine ek olarak alınan % 0.2 lik ücret kesintisidir. Bu gelir ise özellikle sermaye piyasasındaki yatırım araçlarına yönelik kullanılmaktadır. 1984 yılında başlayan ücretliler fonu uygulaması çeşitli firmaların hisse senetlerinin çalışanların mülkiyetine geçmesine ve firma yönetiminde belli sınırlar içinde de olsa temsilcileri vasıtasıyla söz sahibi olmalarına yol açmıştır. İsveç ekonomisinde marjinal önemde olmasına karşın bu uygulamanın mülkiyet ve servet dağılımında ücretliler lehine değişikliğe yol açtığı söylenebilir.

Ülkemiz açısından yatırılabilir ücret fonu uygulaması söz konusu edildiğinde çalışanların tasarrufa teşvik edilmesi amacıyla çıkarılan yasa aklı gelmektedir. Ancak ülkemizde uygulanan zorunlu tasarruf kesintisi oranlarının düşük olması bağımlı çalışanların servet edinmesi açısından oluşturulan fonun önemini azaltmaktadır. Ayrıca fon kaynaklarının genellikle kamunun finansmanında kullanılması, uygulamanın bağımlı çalışanları servet sahibi kılmak yerine, kamunun finansmanı amacına hizmet ettiği şeklinde eleştirilere yol açmaktadır. Çalışmamızın sonraki bölümünde çalışanların tasarrufa teşvik edilmesi olayına yeniden değinilecektir.

(127) Almanya'daki tartışmalar açısından bkz. DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, age., ss. 38-57.

(128) İsveç'te ücretliler Yatırım Fonu uygulaması hakkında bkz, GÜRSEL, S., ve Diğerleri, Sosyal Demokrasi Açısından Sermayenin Mülkiyeti, TÜSES, 1989., ss, 47-55.

(129) GÜRSEL, S. ve Diğerleri, age., s. 53.

2.3. Kâra Katılma

Bağımlı çalışanların mülkiyet ve servet sahibi olmasını sağlamak amacıyla önerilen yöntemlerden bir diğeri, ücretlilerin çalıştıkları işyerlerinin kârlarından pay almasıdır. Ücretlilerin bu şekilde kâra katılması, yukarıda açıklamaya çalıştığımız yatırılabılır ücret fonlarına benzemektedir.

Ücretlilerin üretkif servet sahibi olmasını sağlamak amacıyla kâra katılması olayında, aynen yatırılabılır ücretlerde olduğu gibi elde edilen parasal servetin tüketimde kullanılmasını engellemek gerekmektedir. Bunun için ücretlilere kâr payının nakit olarak ödenmesi söz konusu olmayıp, oluşturulacak fondan alacağını temsil eden bir menkul değer verilecektir.

Bu yönüyle yatırılabılır ücretlere benzeyen kâra katılma aşağıdaki hususlar nedeniyle yatırılabılır ücretlerden ayrılmaktadır (130) :

-Yatırılabılır ücretler, işletmenin kâr-zarar durumuna bakılmaksızın sisteme katılan bütün işletmelerde uygulanırken, kâra katılma yalnız dönem kârı elde eden işletmeler için sözkonusudur.

-Ayrıca kâra katılma sisteminde işletmelerin mali yükü, yatırılabılır ücretlerde olduğu gibi üretimin emek yada sermaye yoğun oluşuna göre değişmeyecektir.

Bağımlı çalışanların mülkiyet ve servete kavuşturulması amacıyla öne sürülen kâra katılma modellerinde bazı ölçütler verilmektedir. Sisteme katılacak işletmelerin bu ölçütlere göre belirlenmesi gerekeceği gibi, katılımın yasal zorlama yada işletme düzeyinde gönüllü katılım şeklinde olabileceği belirtilmektedir (131). Bu ölçütlerin bir kısmı objektiflikten uzak ve tartışmaya açıktır. Ölçütler üzerinde tartışmayı çalışmamız kapsamında gereksiz bulmakla birlikte şunun da belirtilmesi gerektiği kanısındayız. İşletmelerin seçimi ve seçilen işletmelerden hangi ölçütlere göre ücretlilere kâr payı verileceği konusunda karar verirken, işletmelerin ekonomideki yeri ve önemi yanında ekonominin makro hedeflerine uygun ölçütlerin tespit edilip uygulanması gerekmektedir.

Kâra katılma sistemi, uygulama düzeyi açısından, işletme düzeyinde ve işletme üstü düzeyde olabilir. Her iki düzeyde uygulamanın kendine göre birtakım avantajları olmakla birlikte alt gelir ve servet grubunda bulunanların servete kavuşturulması açısından işletme üstü düzeyde uygulanacak kâra katılma sisteminin başarı şansı daha yüksektir.

Herşeyden önce işletme düzeyinde uygulanacak kâra katılma sisteminde, ortalama kârlılığın üzerinde kâr sağlayan işletme çalışanları, daha az kârlı işletmelerde çalışanlara göre bir avantaj elde edeceklerdir. Öte yandan genellikle daha kârlı sektörlerde çalışan işletmelerde çalışanlar, görece olarak daha yüksek ücret almaktadırlar. Dolayısıyla ücret gelirlerinin dağılımında görece bir üstünlüğe

(130) DİLİK, S., a.g.e., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, s.264.

(131) Kâra katılma sisteminde işletmelerin seçilmesi nde getirilen ölçütler için bkz. DİLİK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, ss.264-270.

sahiptirler. Oysa servet politikalarının en temel hedeflerinden biri, ücret geliri elde edenlerin üretken servet edinmeleri yanında ücret geliri piramidinin altlarında yer alanların bu politikalarından daha fazla yararlanmasıdır.

Bunun yanında sistemin işletme düzeyinde uygulanması durumunda kâr amacı gütmeyen sektör yada işletmelerde çalışanlar (örneğin KİT çalışanları, devlet memurları) sistemden yararlanamayacaklardır. Oysa işletme üstü düzeyde uygulanan sistemden bu sayılanlar da yararlanacaktır.

Sistemin işletme düzeyinde uygulanması işgücünün daha az kârlı sektör ve işletmelerden daha kârlı sektör ve işletmelere kaymasını gerçekleştirecektir. Bu ise işgücü faktörünün daha rasyonel kullanılmasını sağlayabilecektir. Ancak bu durumda (ceteris paribus) iki etki oluşur. Birincisi işgücünün kaydığı alanlarda ücretler, genel ücret düzeyine ulaşmaya kadar düşecek; ikincisi işgücünün ayrıldığı daha az kârlı alanlarda ücretler, genel ücret düzeyine ulaşmaya kadar yükselecektir.

Birinci etki sonucu kârlı alanlarda ücretlerin düşmesiyle maliyetler azalacak, bu maliyet azalması fiyatlara yansıtılmadığında (132) ise girişimin kârında artış olacaktır. Her ne kadar bu alanda çalışanların alacakları kâr payının artmasıyla kâr artışının bir kısmı ücretlilere gidecekse de zaten ücretlerde düşüş olduğundan, bundan daha çok zarar gören ücretliler olacak ve kâra katılma sisteminin getirdiği avantajların önemli bir kısmı yitirilecektir.

İkinci etki sonucu daha az kârlı alanlara işgücü arzı azalacağından bu alanlarda ücretler yükselecektir. Bu ise söz konusu alanlarda çalışan marjinal işletmelerin faaliyetlerine son vermesine yol açacaktır. Böylece söz konusu alanlarda üretilen mal ve hizmetlerin arzında daralma olacağından, bu mal ve hizmetlerin fiyatları yükselecektir. Ayrıca söz konusu marjinal işletmelerin kapanmasıyla bir kısım üretim faktörleri boşa kalacaktır.

Bu nedenle makro ekonomik dengeler açısından da (ekonomide makro dengelerin önceden sağlandığı varsayımıyla) kâra katılma sisteminin işletme üstü düzeyde uygulanmasında yarar vardır. Burada hemen şunun da eklenmesi gerekmektedir: Yukarıdaki sonuçların ortaya çıkma şiddeti, herşeyden önce ücretlilerin üretim maliyetindeki payına bağlıdır. Üretim maliyetinde ücretin önemli payı olan sektörlerde, ücret değişmelerinin etkisinin daha şiddetli olacağı açıktır (133).

Bağımlı çalışanların mülkiyet ve servete kavuşturulması amacıyla kâra katılma sisteminin ister işletme düzeyinde olsun ister işletme üstü düzeyde olsun başarısı için iki ön koşul vardır. Bunlardan birincisi daha önce belirtildiği gibi ücretlilere sağlanacak kâr payının tüketimde kullanılmaması, diğeri ise ücretlilere sağlanacak kâr payının girişimciler tarafından fiyatlara yansıtılmamasıdır. Kaldı ki kâra katılma sisteminde yansıtmanın, yatırılabılır ücretlerden daha güç olacağı

(132) Genellikle fiyatların düşme yönünde esnek olmadığı kabul edildiğinden bu yansıtmanın olmayacağı belirtilebilir.

(133) İşletme düzeyinde yada işletme üstü düzeyde kâra katılma sistemleri için bkz. AKSU, Ö., a.g., ss.214-233.

söylenbilir. Kâra katılma sisteminin farklı makro ekonomik etkiler göstermesine yol açan bir başka özellik de çalışanlara ödenecek kâr payı ile işgücü verimliliği arasındaki ilişkidir. Çalışanlara ödenecek kâr payının iş gücündeki verimlilik artışından az ya da çok olması, yatırılabılır ücretler uygulamasının etkilerine benzer olacaktır (134).

Bağımlı çalışanların mülkiyet ve servet sahibi kılınmasına yardımcı olacak kâra katılma sistemi, özellikle işletme düzeyinde oldukça eski tarihlerde denenmiştir. Ünlü ekonomistlerden Von Thünen'in kendi işletmesinde bu sistemi denediği günümüzün ders kitaplarında da belirtilmektedir.

Burada asıl ilginç olan daha önce bu sistemi hayal olarak nitelendiren liberaller ve işverenlerin bugün işletme seviyesinde kâra katılmaya dört elle sarılmasıdır. Sistemin ve kendilerinin geleceğinin işçilerin işletme seviyesinde kâra katılmalarına bağlı olduğunu bugün bizzat bu gruplar savunmaktadır. (135)

Buraya kadar bağımlı çalışanların mülkiyet ve servet edinmesinin gelir dağılımının ve gelirin kullanımının değiştirilmesi yoluyla ne ölçüde başarılacağını ana hatlarıyla ortaya koymaya çalıştık. Bu açıklamalarımızda gelirin kullanımının değiştirilmesi başlığı altında tasarruf teşvikleri, yatırılabılır ücretler, kâra katılma sistemleri üzerinde duruldu. Bizim bu başlık altında verdiğimiz yatırılabılır ücretler ve kâra katılma sistemleri, gelirin dağılımı ve kullanımının birlikte etkilenmesi olarak düşünülebilir. Ancak bizim düşüncemize göre yatırılabılır ücretler ve kâra katılma sistemlerinde ücretlilere sağlanacak parasal servetin tüketimde kullanımı belirli bir süre için engellendiğinden söz konusu yollarla oluşan parasal servet direkt olarak tasarrufa ayrılmaktadır. Bu nedenle ücretlilerin adeta tüketimleri değişmeden gelirlerinde ve dolayısıyla tasarruflarında artış olmaktadır. Bu düşüncemizden dolayı söz konusu sistemleri gelirin kullanımının değiştirilmesi başlığı altında koyduk .

Yukarıdan beri yapılan açıklamalara göre sonuçta karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Bağımlı çalışanların mülkiyet ve servet edinmesini sağlamak amacıyla, gelirin birincil dağılımına etki edilmesi olanakları son derece kısıtlıdır. Bu amaçla ücretlerin, fiyatların ve faizlerin belirlenmesi bizi, temel hedeflerimizden saptıran sonuçlara götürmektedir.

Gelirin yeniden dağılımının değiştirilmesi yoluyla hedefe ulaşılacak istenmesi durumunda, özellikle yansıma nedeniyle vergi politikalarının kullanılması pek olası görülmemektedir. Bunun dışında kamu harcamalarının etkisinin harcamaların hangi gelir grupları tarafından finanse edildiğine bağlı olarak daha güçlü olacağı belirtilebilir.

Gelirin kullanımının değiştirilmesine yönelik önlemlerde ise karşımıza önemli bir sorun çıkmaktadır. Zira yeterli gelirden yoksun kitleler için, bugün daha çok gelir elde etmek, yarın daha çok gelir elde etmek amacıyla servet edinme karşısında daima tercih edilen seçenektir. Bu nedenle kitleler kendilerine fazla gelir sağlayacağını bilse bile bugün tüketimlerini kısırarak servet edinmekte pek istekli

(134) Bu etkiler için bkz. Bu çalışma, ss. 66-67.

(135) AKSU, Ö., a.g.v., s. 214.

davranmamaktadır. Bu noktada hedefe ulaşmada etkili olabilecek çözüm yolu, kitlelerin tüketimlerinde kısıntı yapmadan prodüktif servet sahibi olmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu ise, söz konusu çözümün mali yükünün sosyal üçlü (işveren-devlet-işçi) tarafından karşılanması durumunda geçerlidir. Yatırılabilir ücretler ve kâra katılma sistemleri, belirli ölçülerde böyle bir çözümü olası kılmaktadır.

3. SERMAYE PİYASASININ DENGESİZLİK GİDERİCİ ARAÇ OLARAK KULLANILMASI

Sermaye piyasası ve bu piyasadan dengesizlik giderici araç olarak yararlanılması bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Bu nedenle burada konuyu ana hatlarıyla açıklamakla yetineceğiz.

Mülkiyet ve servet dağılımındaki dengesizliği gidermeye yönelik olarak kullanılacak yukarıdaki yöntemlerin hemen hepsinde istenmeyen etkilerin ortaya çıkma olasılığı vardır. Buna karşılık sermaye piyasası, dengesizliğin giderilmesinde gelirin dağılım ve kullanımını birlikte değiştirmek yoluyla geniş bir etki alanına sahiptir. Bu nedenle gelir, mülkiyet ve servet dağılımındaki dengesizliğin giderilmesinde sermaye piyasasının önemi oldukça büyüktür.

Sermaye piyasası, bilindiği gibi genellikle uzun vadeli fon taleplerinin uzun vadeli fon arzıyla karşılandığı piyasadır. Bunun yanında günümüzde oldukça gelişmiş bulunan menkul kıymetler borsası yoluyla fon arzedenden tasarruf sahiplerinin fonları, önemli ölçüde likidite kazanmıştır. Bu nedenle uzun vadeli fon talebi, orta ve bazen kısa vadeli fon arzıyla karşılanabilmektedir.

Sermaye piyasasına fon arzedendenlerin, mülkiyet ve servete kavuşturulmak istenen kitleden olması durumunda bu kitleler yararına gelir dağılımı değişecektir. Zira sermaye piyasasında fon talep edilebilmesi için, mülkiyet hakkı veren veya borçluluk belirten belgeler piyasaya sunulmaktadır. Söz konusu belgelerin tasarruf sahipleri tarafından satın alınması, şirketlerin mülkiyetine sahip olmaya ya da şirket karşısında alacaklı duruma geçmeye yol açmaktadır. Bu ise mülkiyet ve servetin tasarruf sahiplerine geçmesi anlamındadır. Bu nedenle tasarruflarını sermaye piyasasında kullanan tasarruf sahipleri, mülkiyet ve servet dağılımını kendi yararlarına değiştirmektedir.

Ayrıca tasarruf sahipleri, mülkiyet veya alacak hakları nedeniyle işletme karlarından pay almaktadır. Bu şekilde işletme karlarının paylaşımı gelirin dağılımını sağlamaktadır. Böylece sermaye piyasasına fon arzedendenlerin, bağımlı çalışanlar olmasına paralel olarak gelir, mülkiyet ve servet dağılımı bağımlı çalışanlar yararına değişecektir. Ancak böyle bir değişimin gerçekleşmesi, sermaye piyasasına sunulan tasarrufların, tüketimin kısılması ya da daha önce verimli alanlarda kullanılmayan kaynaklardan sağlanması durumunda söz konusudur. Daha önce verimli alanlarda kullanılan kaynakların sermaye piyasasına sunulması yalnızca mülkiyet ve servet türünün değişmesi anlamındadır.

BÖLÜM 3

SERMAYE PİYASASI VE MÜLKİYET VE SERVETİN YAYGINLAŞTIRILMASINDA SERMAYE PİYASASINDAN YARARLANILMASI

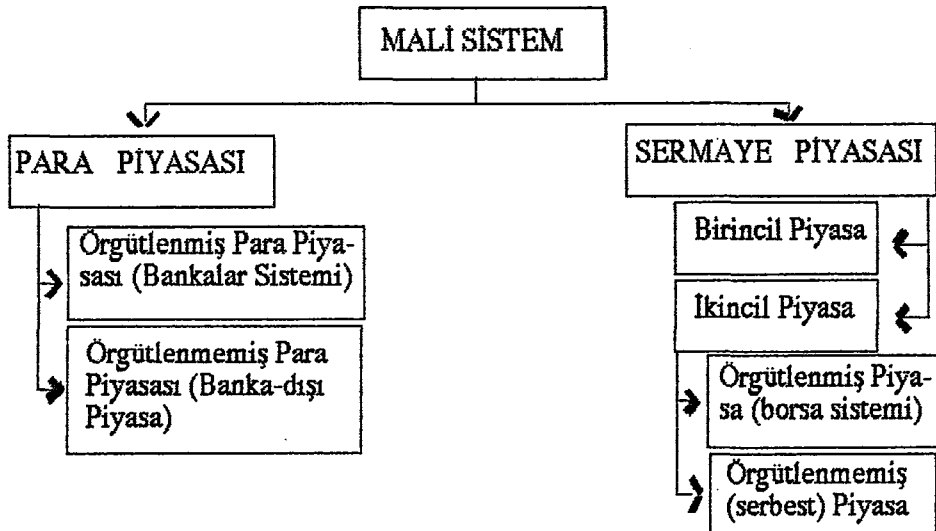
Sermaye piyasası, fon fazlası olan ekonomik birimlerden, uzun vadeli ve yatırım finansmanında kullanılmak üzere fon ihtiyacı olan ekonomik birimlere fon akımını gerçekleştirmektedir. Bunu sağlarken birçok ekonomik ve sosyal etkiler meydana getirmektedir. Bu etkilerin en önemlilerinden birisi de mülkiyet ve servet dağılımında denge sağlanmasına yardımcı olmasıdır. Kuşkusuz bu etkinin istenilen düzeyde sağlanması için, sermaye piyasasının belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşması gereklidir.

Sermaye piyasası, mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması amacıyla kullanılacak araçların en kapsamlısıdır. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında sermaye piyasasının bu amaçla kullanılması üzerinde durulacaktır. Ancak, sermaye piyasasının konumuz ile ilgili bu rolünü açık ve net bir şekilde ortaya koyabilmek için, sermaye piyasasının ekonomik ve mali sistem içindeki yeri, önemi ve işlevleri üzerinde kısaca durmak gerekecektir.

1. SERMAYE PİYASASI

Ekonomik yapının genel olarak iki sektörden oluştuğu kabul edilir. Bunlar; üretim faaliyetlerini gerçekleştiren "reel sektör" ve mali işlemleri kapsayan "mali sektör" veya yaygın kullanım şekliyle "mali sistem"dir. Aynı zamanda bu iki sektöre "reel altyapı" ve "mali altyapı" da denilmektedir. Mali değerlerin değişimi için karşılıklı ilişkilerin kurulduğu bir yer ve mekanizma olan mali sistem (136), genel olarak değişime konu olan mali değer veya fonların vadelerine göre para ve sermaye piyasalarından oluşur(137). Mali sistemin yapısı Şekil 1' deki gibi gösterilebilir.

Şekil 1: Mali Sistemin Yapısı

(136) KORUYAN, A., Türk Bankacılık Sisteminin Sermaye Piyasasına Entegrasyonu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir-1986, s.11

(137) Bazı yazarlar tarafından mali sistem içinde para ve sermaye piyasaları yanında, kambiyo

1.1. Sermaye Piyasasının Mali Sistemdeki Yeri

Mali sistem (138), gelirinin tamamını harcamayanlardan yani fon fazlası olanlardan, gelirlerinden fazlasını harcamak isteyenlere yani fon talep edenlere fon akışının gerçekleştiği pazarlardır (139). Mali sistem içinde genel kabul gören ayrıma göre kısa vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasa, para piyasası; orta ve uzun vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasa, sermaye piyasası olarak tanımlanmıştır.

Ancak para ve sermaye piyasalarının yalnız vade farklılığı gözönüne alınarak ayrılması yeterli değildir. Çünkü sermaye piyasasının konusuna giren uzun vadeli bir kredi, para piyasasına girebileceği gibi para piyasasının kısa vadeli bir kredisi de bazı hallerde sermaye piyasası alanına girebilmektedir (140). Bu nedenle para ve sermaye piyasaları ayrımında süre yanında kullanım, kaynak vb. ölçütlere de bakmak gereklidir. Para ve sermaye piyasaları arasındaki farklılıklar aşağıdaki tabloyla özetlenebilir (141).

Tablo 4: Para ve Sermaye Piyasası Ayrımı

<u>ÖLÇÜTLER</u>	<u>PARA PİYASASI</u>	<u>SERMAYE PİYASASI</u>
Süre	Kısa süreli	Uzun süreli
Kullanma	Dönen varlıkların finansmanı	Duran varlıkların finansmanı
Kaynak	Tasarruf sahipleri, vadesiz resmi, ticari ve tasarruf mevduatı	Tasarruf sahipleri, (1 yılı aşan) vadeli resmi, ticari ve tasarruf mevduatı, kurumsal tasarruflar
Araç	Ticari senetler	Menkul kıymetler
Faiz oranı	Düşük (nispi)	Yüksek (nispi)

piyasası, altın piyasası gibi yan piyasalardan da söz edilmektedir. Bunun için bkz. YÜKSEL, A.S. /RODOPLU, G., Sermaye Piyasası, Formül Matbaası, İstanbul-1980, s.2.

(138) Mali sistem kavramı, çeşitli yazarlar tarafından finansal sistem, finansal pazar olarak da kullanılmaktadır.

(139) SARIKAMIŞ, C., Sermaye Pazarları, İU.Yayımları No:2743, Fatih Matbaası, İstanbul-1980, s.5.

(140) MİRZA, S., Sermaye Piyasası, Türkiye'de Durumu ve Muhtemel Gelişmesi, Eskişehir. İTİA Yayın No:29-6, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul-1965, s.7.

(141) YÜKSEL, A.S. / RODOPLU, G., a.g.e., s.7; ayrıca karşılaştırma için bkz. KORUYAN, A., Sermaye Piyasaları, DEU- İİBF. Resmî Teksir Yayın No:207, İzmir-1986, s.7; MİRZA, S., a.g.e., s.8-9; YÜKSEL, A.S., Para Bulma ve Yatırım İşletmelerde Sermaye Yönetimi, AR Basım Yayım ve Dağıtım A.Ş., 3.baskı İstanbul -1982, s.245.

1.2. Sermaye Piyasasının Tanımı ve Yapısı

Sermaye piyasası veya piyasaları ile ilgili olarak birçok tanımlama yapılmaktadır. Yapılan tanımların genellikle bir çok ortak elemanı kapsamına karşılık belirli elemanları ön plana çıkardıkları görülmektedir. Ancak biz burada hemen hemen birbirinin aynı olan tanımları sıralamak yerine genel kabul gören bir tanımla ve ayrıca 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu (SPKa.) Gerekçesinde yer alan tanımla vermekle yetineceğiz(142).

Genelde kabul edilen tanıma göre sermaye piyasaları «Tasarruf edenlerin likiditeden vazgeçmeleri ve risk üstlenmeleri karşılığında faiz, kârpayı gibi gelirler elde etmek amacıyla yatırımcılara ve girişimcilere, yatırım faaliyetlerini gerçekleştirmek için uzun vadeli verdikleri birikmiş fonların kullanımını sağlayan, bunun için bu iki grubu bir araya getiren oluşum ve örgütlerdir.» (143).

Bu tanımda tasarruf sahiplerinin likiditeden uzun vadeli vazgeçmeleri söz konusu edilmiştir. Ancak son yıllarda Türk sermaye piyasası mevzuatında yeni düzenlemelerle tahvil vadesi 2 yıla kadar, hatta pratikte 1 yıla kadar inmiştir. Ayrıca finansman bonusu banka bonusu ve banka garantili bono gibi vadesi 1 yıldan kısa olabilen yeni menkul kıymetlerin ihracının olanaklı olduğu düşünüldüğünde sermaye piyasası orta ve hatta kısa vadeli fonların dolanımına sahne olabilmektedir.

2499 sayılı SPKa. Gerekçesinde yapılan tanım ise şöyledir: "Sermaye piyasası, orta ve uzun vadeli ödünç verilebilir fonların menkul kıymetlerin alım satımı suretiyle tasarruf sahiplerinden yatırımcılara aktarılmasını sağlayan ortamın, başka bir ifade ile yatırımcılar, tasarruf sahipleri ve bunlar arasındaki fon akımını sağlayan aracı kurum ve bankalar, yatırım ortakları ve yatırım fonları gibi aracı ve yardımcı kuruluşlardan oluşan modern finansman sisteminin adıdır." (144).

Yukarıdaki tanımlarda belirtilen tasarruf sahipleri yani "fon arz edenler", yatırımcılar ve girişimciler yani "fon talep edenler", fonların akımını sağlayan "menkul kıymetler" (145), oluşum ve örgütler yada ortam ifadeleri ile belirtilen "borsalar" ve "yardımcı veya aracı kuruluşlar" sermaye piyasasının beş ana unsurunu oluştururlar.

Sermaye piyasası genellikle birincil ve ikincil piyasa olarak sınıflandırılırlar. Bunun yanında üçüncül ve dördüncül piyasalardan da söz edilmektedir(146).

(142) Farklı tanımlar için bkz. KARSLI, M., Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler, Kural Matbaası, yer ve yıl yok, s.17; YUKSEL, A.S., age., s.244; YUKSEL, A.S./RODOPLU, O., age., s.4; AYTAÇ, Z., Sermaye Piyasası Hukuku ve Hisse Senetleri, BTHAE Yayın No: 225, Olgun Matbaası, Ankara -1988, s.1; AŞIKOĞLU, R., Sermaye Piyasası Aracı olarak Enflasyon Ortamında Tahvilleri Değerleme, Anadolu Ü. Yayınları No:35, Eskişehir-1983, s.9.

(143) DEMİRKAN, U., Sermaye Piyasaları ve Türkiye'deki Uygulamaları, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayın No: 1981/229, Ankara-1981, s.10.

(144) Sermaye Piyasası Mevzuatı, SPK Yayınları No:1, 2.baskı, Ankara-1988, s.21

(145) Menkul kıymetler kavramı yerine bazı eserlerde finansal varlık, finansal kıymet, mekul değer, taşınır değer gibi kavramlar kullanılmaktadır. Biz çalışmamızda yasa koyucunun kullanması nedeniyle menkul kıymet ifadesini yeğledik.

(146) Üçüncül piyasa, borsaya kote edilmiş menkul kıymetlerin borsa dışında alınıp satılması,

-Birincil Piyasa: Sermaye piyasasındaki alıcı ile menkul kıymeti çıkaran gerçek ya da tüzel kişinin doğrudan doğruya karşılaştığı piyasalardır (147). Buna göre birincil piyasalar yeni hisse senedi, tahvil ve uzun süreli kredi işlemini içerir (148).

Gereksinme duyduğu fonları birincil piyasaya menkul kıymet arzetme yoluyla sağlamayı planlayan birey, bu arzını ya doğrudan yada dolaylı olarak yapar. Doğrudan çıkarım olarak nitelendirilebilecek olan birincil arzda, tahvil veya hisse senedi çıkaran birey sermaye piyasasında yatırımcı bireylerle doğrudan doğruya ilişki kurmakta, dolaylı çıkarımda ise birey bir aracının hizmetinden yararlanmaktadır(149).

-İkincil Piyasa: İkincil piyasa, birincil piyasada işlem görmüş menkul kıymetlerin tekrar alınıp satıldıkları piyasalardır. Bu nedenle ikincil piyasalarda bir tür iskonto işlemi söz konusu olmaktadır (150). İkincil piyasalar örgütlenmelerine göre menkul kıymetler borsası ve borsa dışı piyasalar olarak ayrılır (151). Borsa ve borsa dışı piyasalar sermayeye mobilizasyon sağladıkları için ayrıca önem taşır. Bunun yanında sağlıklı bir biçimde işleyecek birincil piyasa ve ikincil piyasa mekanizmaları, ancak bir diğerinin kurumsal ve yasal olarak varolmasına bağlıdır (152).

dördüncül piyasa ise menkul kıymetlerin aracısız alınıp satılması ile oluşan piyasalardır. Ayrıca piyasanın yaygınlığına göre yöresel, ulusal, uluslararası sermaye piyasaları; piyasada işlem gören menkul kıymet türüne göre şirket tahvilleri, devlet tahvilleri, hisse senetleri, karma piyasalar aynı da yapılmaktadır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. SARIKAMIŞ, C. age., ss.71-72

(147) YÜKSEL, A.S./RODOPLU, G., age., s.5.

(148) ERTUNA, Ö., Finansal Kurumlar, DEÜ. İİBF., Yayın No:3, EÜ. Matbaası, Bornova, İzmir-1982, s.35.

(149) Menkul kıymet çıkaran kurum, amaçlarına göre dolaylı yada doğrudan çıkarımı tercih eder. Bu konuda ayrıntılı bilgi ve çıkarımların birbirine üstünlüğü konusunda bkz. SARIKAMIŞ, C., age., ss. 83-86; ERTUNA, Ö., age., s.36; KORUYAN, A., Sermaye Piyasaları, age., s.53.

(150) ERTUNA, Ö., age., s.35.

(151) Menkul kıymet borsası; önceden belirlenmiş kuralara göre seçilmiş menkul kıymetlere ilişkin alım satım taleplerinin, belirli esaslar dahilinde karşılaşmasını sağlayarak, arz ve talebe göre bir piyasa fiyatı oluşmasını ve alım satımların oluşan bu fiyat üzerinden yapılmasını gerçekleştiren organizasyon bütünlüğünün adıdır. SAĞLAM, K., "Türkiye'de Sermaye Piyasasının Dünü, Bugünü, Yarını ve Sermaye Piyasasının Gelişmesi İçin Öneriler, Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri, Türkiye Tütcüleri Bankası A.Ş., 24-25 Ekim 1983, Çeşme-İzmir, s.63.

(152) AKOĞLU, T., "Sermaye Piyasasında Banka-Banker İlişkileri ve Borsa Bankerlerinden Beklenen Fonksiyonlar ", Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri, Türkiye Tütcüleri Bankası, A.Ş., 24-25 Ekim 1983, Çeşme-İzmir, s.77.

1.3. Sermaye Piyasasının Oluşumu ve Gelişmesi

Bazı yazarlar sermaye piyasası ile ilgili faaliyetlerin ilk defa XVI.yüzyılda Ausborg Bankerleri tarafından, bazıları ise XVIII.yüzyılda İngiliz Bölgesel Ticaret ve Sanayi Organları, bazıları da Hollanda ve Belçika bankaları tarafından uygulandığını öne sürerler(153). Bugünkü anlamıyla hisse senetleri alım ve satımı ise 17.yüzyılın ilk yıllarında kurulmuş bulunan Doğu Hindistan Ticaret Kumpanyası ile başlamıştır. Hisse senedi ticareti önceleri uzunca bir süre sadece Amsterdam borsasında yürütülmüş, bilahare Londra ve Paris'e de yayılmıştır(154). Bunun yanında sermaye piyasasının sanayileşme ile beraber doğduğu ve geliştiği bir gerçektir. Sanayileşmeyen ülkelerde sermaye piyasası görülmektedir. Ancak sanayileşmenin başlaması ve belirli bir düzeye ulaşması ile sermaye piyasalarına ihtiyaç duyulmakta ve sermaye piyasaları meydana gelmektedir. Sermaye piyasaları sanayileşmeyi takip eden ve sanayileşmeye hız veren bir organizasyondur(155). Zira sanayileşmeyle artan yatırım finansmanı ihtiyacı para piyasası tarafından yeterince ve sürekli karşılanamaz. (156)

Ülkemizde de sermaye piyasasının ilk faaliyetleri Avrupa'da yaşanan sanayi devrimine koşut olarak başlamış ve bu faaliyetlere Galata Bankerleri önyak olmuşlardır(157). Aynı dönemde Osmanlı devleti savaş giderlerini ve hazine açıklarını karşılamak için borçlanma belgeleri çıkarmıştır. Böylelikle İstanbul'da menkul kıymet alım satımı canlanmıştır. Menkul kıymet alım satımını düzenlemek amacıyla 1873-1874 yıllarında İstanbul'da Dersaadet Tahvilat Borsası kurulmuştur (158).

İstanbul'da bulunan menkul kıymetler borsası 19.yüzyıl sonlarında Avrupa'nın sayılı borsaları arasına girmesine rağmen daha sonra çeşitli nedenlerle krize girmiş ve bazı yasal düzenlemelerle canlandırılmaya çalışıldıysa da son yıllara kadar önceki performansına ulaşamamıştır.

Cumhuriyet döneminde kurulan kalkınma ve yatırım bankalarıyla ihtisas bankaları sanayinin uzun süreli finansmanı karşılanmaya çalışılmış ve bu bankalar sermaye piyasalarına talep yaratmışlardır(159). Söz konusu bankalarla belirli ölçüde

(153) ÇATALOĞLU, O., Türkiye'de Sermaye Piyasası Sorunu, İstiklal Matbaası, İzmir-1971, s.9.

(154) TARLAN, S., Batı Almanya'da Sermaye Piyasası ve Kredi Kuruluşları, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı No:171-1976, Danga Matbaası, Ankara-1976, s.14.

(155) ÇATALOĞLU, O., Türkiye'de Sermaye Piyasası Sorunları a.g.e., s.10.

(156) KORUYAN, A., Türk Bankacılık Sisteminin Sermaye Piyasasına Entegrasyonu, a.g.e., s.16.

(157) KARSLI, M, a.g.e., s.31.

(158) Türkiye'de sermaye piyasası ve borsanın gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz. Borsa Rehberi (1928), Borsa Tarihi Araştırmaları, İMKB Yayınları, İstanbul yıl yok, ss.15-118; KARSLI, M., a.g.e., ss.217-221; DEMİRKAN, U., a.g.e., ss.16-17.

(159) Bu dönemde kurulan bankalar Türkiye Sınai Kredi Bankası, Sanayi ve Maden Bankası, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Devlet Yatırım Bankası, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası, Etibank, Sümerbank gibi bankalardır. Bu bankaların bir kısmı kısa bir süre sonra kapanmış, bir kısmı ise faaliyetlerini güntümüzde de başarıyla sürdürmektedir. Bu bankalar ve faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. KORUYAN, A., Türk Bankacılık Sisteminin Sermaye Piyasasına Entegrasyonu, a.g.e., ss.26-30; KORUYAN, A., Sermaye Piyasaları, a.g.e., ss.91-93; DEMİRKAN, U., a.g.e., s.16-19.

sermaye piyasası hareketleri artmış ancak çeşitli nedenlerle düzenli bir piyasa oluşturulamamıştır. Bunun yanında özel kesimde sanayileşmeye ilginin artmasıyla sermaye piyasasına gereksinim artmış ve piyasanın düzenlenmesi tartışmaları yoğunlaşmıştır. Bu tartışmaların sonucu piyasanın düzenlenmesi için bazı çalışmalar başlatılmıştır. Bu amaçla 1967 ve 1972 yıllarında iki kez yasa tasarısı meclise sunulduysa da bu tasarılar yasalasma olanağı bulamamıştır. Türk sermaye piyasasının düzenlenmesi 1981 yılında 2499 sayılı SPKa.'nın kabulünü beklemek zorunda kalmıştır(160).

1.4. Sermaye Piyasasının Etkileri

Yeterince gelişmiş bir sermaye piyasasına sahip ekonomilerde, fonların değişimi gerçekleşirken bazı ekonomik ve sosyal etkiler ortaya çıkar. Bu etkileri sermaye piyasasının ekonomik ve sosyal etkiler olarak incelemek olanaklıdır. Ancak bu etkiler ekonomik ve sosyal etkiler olarak ayrı ayrı incelenirken karşılıklı ilişkilerin varlığı gözden uzak tutulmamalıdır. Örneğin sermaye piyasasının tasarrufları arttırıcı etkisi sonuçta gelir, servet ve mülkiyet dağılımına olumlu katkıda bulunurken aynı şekilde gelir dağılımının düzeltilmesi de ekonomide verimliliğin arttırılmasına olumlu katkıda bulunmaktadır.

1.4.1. EKONOMİK ETKİLER

Daha önce değinildiği; sermaye piyasasının ilk ve en önemli etkisi, küçük ve dağınık tasarrufları bir araya getirerek doğrudan yatırımlara aktarılmasını sağlamasıdır(161). Bu nedenle sermaye piyasası öncelikle yatırımların artması sonucunu doğurur. Ayrıca tasarrufların artırılması, kaynak kullanımında etkinliğin artması, sermaye mobilizasyonu sağlanması, enflasyonist baskıların giderilmesi gibi ekonomik etkiler ortaya çıkar. Bunlara sırasıyla değineceğiz. Buradaki etkiler bir bütün olarak sermaye piyasasının etkileri şeklinde düşünülmüştür. Bazı eserlerde bu etkilerin bir kısmı menkul kıymet borsalarının işlevleri olarak incelenmektedir. Örneğin borsaların ekonomik işlevleri olarak şunlar belirtilmiştir:

- Likiditesağlama işlevi,
- Piyasada tek fiyat oluşturma işlevi,
- Güvence işlevi,
- Ekonomik barometre işlevi,
- Sermayeye mobilite sağlama işlevi,
- Mülkiyeti tabanayayma işlevi,
- Ekonomiye kaynak yaratma işlevi (162).

A) Yatırımların Arttırılması

Ekonomilerde üretim hacminin temel belirleyicisi, o dönemde yapılan yatırımlardır. Yatırımı gerçekleştirenler ise girişimci sınıf eliyle kurulan işletmelerdir. İşletmeler yatırımların finansmanında genellikle üç yonteme başvururlar: Otofinsanman, orta ve uzun vadeli krediler (bankalardan) ,hisse senedi

(160) Türk sermaye Piyasasının yasalasma ve yasa tasarıları hakkında geniş bilgi için bkz. AYTAÇ, Z., age., ss.11-13; YÜKSEL,AS./ RODOPLU, G.,age., ss.8-13 Sermaye Piyasası Semineri (2-5 Aralık 1964), Sermaye Piyasası Semineri Tertip Heyeti, Ankara-1965, ss.1-52.

(161) KORUYAN, A., Türk Bankacılık Sisteminin Sermaye Piyasasına Entegrasyonu, age., ss. 16.

(162) KARSLI., age., ss. 154-157.

ve tahvillerle sermaye piyasasından fon sağlamak (163). İşletmeler yeni yatırımlara gidebilmek için otofinansmanın yeterli olmadığı durumlarda banka kredilerine ve/veya sermaye piyasasına başvurmak zorundadırlar. Yani fon sağlamak açısından sermaye piyasasının en önemli alternatifi banka sistemidir.

Yatırımların finansmanı için bankalara başvurulması durumunda uzun vadeli finansman sağlanması olanakları oldukça sınırlıdır. Zira temelde para piyasasının kurumlarından olan ticari bankalar genelde kısa vadeli fonları toplamaktadır. Kısa vadeli fonlarla uzun vadeli fonların finansmanı ileride tarafların önemli sorunlarla karşılaşmasına neden olabilir. Gerçi bankaların orta ve uzun vadeli kredi vermeleri de mümkün olmakla birlikte düzey olarak yeterli olduğu söylenemez. Ayrıca ticari bankalardan sağlanan kredinin maliyeti yüksek olmaktadır.

Buna göre yatırımların uzun vadeli finansmanında başvurulabilecek en sağlam kaynak sermaye piyasası olmaktadır. Sermaye piyasasının yatırımların uzun vadeli finansmanında en önemli avantajı yukarıda değinildiği gibi para piyasasından sağlanan finansmanın kredi maliyetinin yüksek olması yanında sermaye piyasasının fon kaynaklarının uzun vadeli olmasıdır. Bunun yanında bankalardan sağlanan fonların kullanımı karşılığında faiz verilmektedir. Buna karşılık sermaye piyasasında hisse senedi ihracıyla fon karşılanması karşılığında faiz değil kazanılan gelirden pay verilecektir. Yani işletme ilgili dönemde hisse senetleriyle sağladığı fonları geri ödemeyecek, yalnızca kâr ettiği ölçüde kârdan pay verecektir. Oysa banka kredilerinde ilgili dönemde kâr olsun olmasın anapara, faiziyle birlikte geri ödenecektir.

Yatırım düzeyinin artırılmasında sermaye piyasasının etkisi açısından asıl önemli olay küçük tasarrufların birleşerek yatırıma dönüştürülmesidir. Sermaye piyasası sayesinde tek başlarına verimli yatırımlara yöneltilmesi hemen hemen olanaksız olan küçük tasarruflar bir araya gelebilmektedir.

Bu nedenle sermaye piyasasının alternatif biçimler olan banka sistemi ve tasarrufluların bizzat yatırıma gitmesi karşısında üstünlüğü bulunmaktadır. Zira banka sisteminden farklı olarak, tasarruflar herhangi bir aşınmaya uğramaksızın bütünüyle yatırıma gidebilmekte; bizzat müteşebbis niteliğine sahip kimseler elinde (164) yatırımlar gerçekleşmektedir. Aynı zamanda sermaye piyasası tasarruflarla yatırımlar arasındaki zaman farkını ortadan kaldırmakta ve tasarrufun atıl kalmasına engel olmaktadır. Oysa banka sistemindeki tasarrufun yatırımlara yöneltilmesi ancak gecikmeli mümkündür. Bunun yanında sermaye piyasasının kalkınmanın finansmanında hangi tür yatırımları finanse ettiği önemlidir. Ekonomik kalkınma açısından yatırımın değeri bunun parasal ifadesi değil, yapılan yatırımın ekonomiye katkı gücüyle ölçülür (165).

(163) ÇAKICI, L., "Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesinin Süratlendirilmesi İçin Sermaye Piyasasından ve Bankalardan Beklenen Fonksiyonlar" Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri, 24-25 Ekim 1983, Çeşme, Türkiye Tüccarlar Bankası A.Ş., s. 101

(164) EŞ, M., Kuruluş Döneminde (1961-1982) Türkiye Sermaye Piyasası (Gelişmeler, Sorunlar), TC, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 328, Kütahya-1989, ss.12-13.

(165) ÇAKICI, L., a.g.t., s. 105.

B) Tasarrufların Arttırılması

Düzenli çalışan bir sermaye piyasası her şeyden önce tasarrufçuya güven verecektir. Tasarruflarını sermaye piyasasında değerlendiren kişi alternatif tasarruf araçlarına göre genellikle daha yüksek getiri elde edecektir. Tasarrufçunun önem verdiği başlıca niteliklerden biri, tasarrufunun enflasyon karşısında korunmasıdır. Bunu en kolay sağlayacak mekanizma sermaye piyasasıdır. Zira sermaye piyasasında işlem gören menkul kıymetler, ülkenin güvenilir ve büyük işletmelerinin ortaklık ya da borçluluk belgeleridir. Enflasyon nedeniyle paranın değeri düşerken, bu işletmelerin duran varlıklarının değeri artmaktadır (166). Ayrıca bu işletmelerin verimliliğine paralel olarak bu belgelerin değerleri artacaktır. Sonuçta tasarruflar en yüksek seviyede nemalandırılmış olacaktır.

Tasarrufçunun önem verdiği niteliklerden bir diğeri de güven duygusudur ve sermaye piyasası bu güven duygusunu da sağlayacaktır. Çünkü sermaye piyasası güven açıklık, hızlık ve dürüstlük ilkeleri altında yürür. Bu ilkelerin hayata geçirilmesi kamu otoriteleri tarafından yakından takip edilmekte ve tarafların uğrayabilecekleri riskleri önlemek amacıyla düzenleyici kurumlar oluşturulmaktadır.

Tasarrufçunun önem verdiği niteliklerden bir başkası da tasarrufunu istediği anda alternatif kullanıma yöneltebilmesi yani likiditedir. Gelişmiş sermaye piyasalarının temel kurumlarından olan menkul kıymetler borsaları, istenildiği anda menkul kıymetlerin paraya çevrilmesini sağlar. Aynı şekilde istenildiğinde menkul kıymet alınması da mümkündür. Bu nedenle menkul kıymetler borsaları sayesinde tasarrufların likiditesi sağlanmış olur.

Tasarrufçunun önem verdiği yüksek gelir, tasarrufun enflasyona karşı korunması, güven, açıklık, likidite gibi niteliklerin sermaye piyasasında sağlanmış olması, mevcut tasarrufları sermaye piyasasına çekeceği gibi bu tasarrufların nemalandırılmasıyla bireyler tarafından daha fazla tasarruf yapılmasını sağlayacaktır. Böylece bireysel tasarruflar artacaktır.

Bireysel tasarrufların arttırılması yanında kurumsal tasarrufların arttırılması da sermaye piyasası aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Kurumsal düzenlemeler sonucunda sağlanan zorunlu tasarruflar da sermaye piyasasında enflasyona karşı korunacak ve en yüksek düzeyde nemalandırılacaktır. Ayrıca kurumsal tasarruflar sözleşmeye dayandığı ve kısa zamanda tüketimde kullanılmayacakları için sermaye piyasası yoluyla nemalandırılmaları daha kolay olacaktır.

C) Kaynak Kullanımında Etkinliğin Arttırılması

Gelişmiş bir sermaye piyasası, tasarrufçuya bir çok alternatif sunacaktır. Tasarrufçu ise tasarrufunu yönlendirirken gerek sermaye piyasasında gerekse

(166) Enflasyonun ekonomik varlıklar, alacaklar, borçlar üzerindeki etkileri için bkz. DİLİK, S., "Enflasyonun Doğurduğu Sosyal..." agm., ss.139-150.

sermaye piyasası dışında kendisine güven ile birlikte en yüksek getiriye sağlayan alternatifleri değerlendirecektir. Bu durumda sermaye piyasasından fon talep eden kurumlar, tasarrufçuya en yüksek getiriye sağlamak zorundadır.

Kuşkusuz fon talebinde bulunan işletmenin, tasarruflara sağlayabileceği getiri kendi verimliliği ile sınırlı olacaktır. Bu nedenle tasarruflara en yüksek getiriye sağlayacak işletmeler normal koşullarda en verimli işletmeler olacaktır. Dolayısıyla kıt bir faktör olan sermaye en verimli alanlarda kullanılacak ve bu da kaynak kullanımında etkinliği arttıracaktır.

Ayrıca bilgi akışının düzenli olduğu bir piyasada, menkul kıymetlerin değeri, işletmelerin verimliliklerine paralel olarak değişecektir. Menkul kıymetlerin değerinin düşmesi, işletme idaresinin verimliliğinin azaldığını göstereceğinden işletmeler daha etkin olma yolunda motive edilmiş olunacaktır (167).

D) Sermayeye Mobilizasyon Sağlanması

Bilindiği gibi ekonomik gelişme yatırımların miktarı ve niteliğine bağlıdır. Girişimcilerin hangi sektörlerde ne miktar yatırım yapacakları ise sermayenin marjinal etkinliği (MEC)'ne bağlıdır. MEC'nin cari faiz oranının üstünde bulunduğu sektörlerde ve zamanlarda yatırıma gidilir. MEC söz konusu sektörün ve ekonominin gelişmesine bağlı olarak dalgalanma gösterebilir. Bu nedenle girişimci marjinal etkinliğin düştüğü sektördeki yatırımını tasfiye edip başka bir sektöre yeni yatırım yapmak isteyebilir. Ancak bunu gerçekleştirilebilmesi için yeni yatırımların finansmanını sağlayacak fonlara ihtiyaç vardır. İşte bu durumda girişimci, mevcut yatırımına ait hisse senetlerini sermaye piyasasında satmak yoluyla finansman sağlayabilecektir.

Bunun yanında kurulu tesisini genişletmek isteyen ancak genişletme yatırımı için yeterli fonu bulunmayan girişimci de yine sermaye piyasasına başvurabilir. Tesisin tamamlanmış bölümünü hisse senedi satışı yoluyla devreden girişimci, genişletme yatırımı için finansman sağlayacaktır.

Böylece varolan yatırımların devri yoluyla sermayenin mobilitesi (hareketliliği) artırılmış olacaktır. Sermayenin yeteri kadar mobiliteye sahip olması ise yeni yatırımların gerçekleşmesi yoluyla ekonomik büyümeyi arttıracaktır.

1.4.2. SOSYAL ETKİLER

Sermaye piyasası yukarıda kısaca açıklanan ekonomik etkiler yanında, bazı sosyal etkilere de yol açar. Bunlar, gelir dağılımının dengeli kılınması, mülkiyetin tabana yayılması, servetin yaygınlaşması, şeklinde özetlenebilir. Daha önce değinildiği gibi sermaye piyasasının ekonomik ve sosyal etkilerinde birbirleriyle karşılıklı etkileşim söz konusudur. Gelir dağılımının orta ve düşük gelirli gruplar lehine değişmesi küçük tasarrufları arttırabileceği gibi, küçük tasarrufların artması da artan tasarrufun sermaye piyasasında kullanılması sonucu

gelir artışı sağlayacak; orta ve düşük gelir grupları sermaye gelirleri yanında yeni oluşan mülkiyet ve servetten daha fazla pay alacaktır. Bunun yanında gelir dağılımı toplumdaki adalet, güven, toplumsal barış gibi değerler açısından olumlu sonuçlar doğuracağı için bir sosyal etki olarak düşünülebileceği gibi direk üretim hasılasının paylaşılmasını ifade ettiğinden ve yatırım tasarruf dengesiyle verimliliği ilgilendirdiği için ekonomik etki olarak da düşünülebilir.

Biz çalışmamızda gelir dağılımı ile mülkiyet ve servet dağılımı konularının sosyal açıdan önemini dikkate alarak bunları sermaye piyasasının sosyal etkileri içerisinde değerlendirmeyi daha uygun bulduk.

A) Gelir Dağılımının Etkilenmesi

Sermaye piyasası, tasarrufların işletme sermayesine katılması ya da işletmelere borç verilmesi yoluyla işletme kârlarının dağılımını sağlar. Tasarrufların hisse senetlerine yatırılması durumunda kâr payı; borçlanma belgelerine yatırılması durumunda da faiz adı altında ödeme yapılmasını gerektirir. Her iki durumda da işletme kârlarının bir kısmı tasarruflara aktarılacaktır. Böylece tasarruf sahiplerinin gelirleri dolayısıyla tasarruf yapma olanakları artacaktır.

İşletmelerin özkaynak kullanarak yeni yatırımlara gitmesi durumunda yatırımlardan elde edilecek gelir işletme sahiplerine yani genelde sayıları oldukça az olan bir gruba gidecektir. Sermaye piyasası küçük tasarrufların işletmeler tarafından kullanılmasını sağlayarak işletme kârlarının daha geniş bir kitleye yayılmasına yol açmaktadır. Sermaye piyasasında değerlendirilen tasarrufların ücret ve maaş geliri elde edenlerin tasarrufu olması durumunda bağımlı çalışanlar da kâr geliri elde edecek ve dolayısıyla gelir dağılımı bu kesim yararına değişecektir(168).

B) Mülkiyet ve Servet Dağılımının Etkilenmesi

Sermaye piyasasında fon talep edenler, talep ettikleri fon karşılığında işletmelere ortaklık hakkı veren ya da işletmelerin borcunu temsil eden belgeler çıkarmaktadır. Ortaklık hakkı veren hisse senetleriyle işletmenin mülkiyeti el değiştirmekte; işletmelerin borcunu temsil eden tahvil vb. menkul kıymetlerle servet el değiştirmektedir. Dolayısıyla sermaye piyasasında hisse senedi, tahvil vb. nin alım-satımı ekonomide var olan mülkiyet ve servetin dağılımını değiştirmektedir.

Burada fon talebinde bulunan girişimcinin servet ve mülkiyetinde azalma olmamakta yalnızca türü değiştirmektedir. İşletmesinin hisse senedini sattığında girişimcinin mülkiyeti azalırken parasal serveti artmakta; tahvil vb. menkul kıymeti sattığında ise menkul serveti azalırken parasal serveti artmaktadır. Ancak burada asıl önemli olan üretken yatırımında kullanılmayan tasarrufların elindeki parasal servetin, üretken servete dönüşmesidir. Çünkü genellikle kendisi girişimci

(168) Çalışmamızın daha önceki kısımlarında ücret ve maaş geliri elde edenler yani bağımlı çalışanların tasarruflarının artmasıyla gelir, mülkiyet ve servet dağılımının bağımlı çalışanlar lehine değişeceğini göstermiştik. Bkz. bu çalışma, ss.35-39.

olmayan bireyin elindeki fon atıl durmakta ya da banka mevduatı vb. şekilde beklemektedir. Buna karşılık sermaye piyasasından fon temin eden girişimci, elde ettiği fonlarla yeni yatırımlara gitmekte ve sonuçta ekonomideki üretken servette artış gerçekleşmektedir.

Boylece sermaye piyasası aracılığıyla mülkiyet ve servet dağılımı değişmektedir. Ücret ve maaş geliri elde edenlerin tasarruflarını sermaye piyasasına yönlendirmeleri ölçüsünde, mülkiyet ve servet dağılımından pay almaları mümkün olmaktadır. Elde edilen mülkiyet ve servet, tüketiminde kullanılmadığı ölçüde mülkiyet ve servet dağılımı, ücret ve maaş geliri elde edenler lehine değişmektedir. Zira elde edilen mülkiyet ve servet nedeniyle dönem sonlarında kâr payı, faiz ödemeleri alınması yoluyla daha fazla tasarruf yapma imkanı elde edilmektedir.

Ancak, sermaye piyasasında beklenen olumlu etkilerin mutlak olmayıp, belli şartlara bağlı olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Özellikle az gelişmiş ekonomilerde mevcut yapısal bozukluklar nedeniyle gelişmiş bir sermaye piyasasının gelir ve kaynak dağılımı üzerinde olumsuz etkiler yapması da mümkündür(169).

Bu arada sermaye piyasasından kapitalizme karşıt düşüncelerin etkilerinin azaltılması amacıyla yararlanıldığını da belirtelim. Özellikle ABD'nde mülkiyetin tabana yayılmasını sağlamak amacıyla sermaye piyasasından yararlanılması düşüncesinin altında kapitalizme karşıt görüşlerin gelişmesini engellemek isteği bulunmaktadır. Nitekim Ronald Reagan'ın "Karl Marx'ın yanlısına, kendi emeği ile ürettiğinin sahibi olabilen milyonlarca KAPİTALİST EMEKÇİ'nin varlığından daha anlamlı bir kanıt olabilir mi? " (170) sözü bu isteği doğrulamaktadır. Bu amaçla ABD'de ve gelişmiş kapitalist ülkelerde "halk kapitalizmi"nin hayata geçirilmesine özel bir önem verilmektedir.

(169) EŞ.M., agm., s. 17.

(170) GÜRSEL, S. ve Diğerleri, agç., s. 35.

2. SERMAYE PİYASASI YOLUYLA MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMININ ETKİLENMESİ

Sermaye piyasasının en önemli etkisinin tasarrufların, uzun vadeli yatırım finansmanında doğrudan kullanılmasını sağlamak olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bilindiği gibi ekonomilerde üretim sonucu elde edilen hasıla, üretim faktörleri arasında paylaşılmaktadır. Ekonomilerde yeni yatırımlar yapılması, üretimin ve dolayısıyla hasılanın artmasını sağlayacaktır. Bu nedenle tasarrufların sermaye piyasası kanalıyla yatırımlara aktarılması tasarruf sahiplerinin bu artan hasıladan daha fazla pay almasını sağlayacaktır. Bu şekilde tasarrufçular, sermaye piyasasına fon arz etmeleri sonucu öncelikle gelirlerini artırmış olacaklardır. Artan gelirin yeniden sermaye piyasasına yatırılmasıyla da yeni oluşan mülkiyet ve servetten giderek daha fazla pay alacaklardır.

Piyasa ekonomilerinde hiçbir müdahale olmaksızın doğal işleyiş yukarıda özetlediğimiz sonucu oluşturur. Ancak biz burada bu mekanizmayı orta ve düşük gelirli gruplar lehinde nasıl hızlandırılabilceği sorusunu yanıtlamaya çalışacağız.

2.1. Dengeli Dağılımda Sermaye Piyasasından Yararlanma Olanakları

Mülkiyet ve servet dağılımının çok dengesiz olması durumunda ortaya çıkabilecek sosyal ve ekonomik sorunlara çalışmamızın önceki bölümlerinde değinmiştik. Bu sorunların ortaya çıkması olasılığı, bizi daha dengeli dağılımın nasıl sağlanabileceğinin yollarını aramaya yöneltmektedir.

Yeni oluşan mülkiyet ve servetin daha dengeli dağılımının sağlanması amacıyla izlenebilecek temel politikalar, gelir dağılımının ve gelirin kullanımının değiştirilmesi hedeflerine yönelik olacaktır.

Gelirin birincil dağılımının değiştirilmesi amacıyla ücretlerin, fiyatların ve faizlerin belirlenmesi kısa dönemde, dengeli dağılım yönünden olumlu sonuçlar göstermesine karşılık uzun dönemde fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi, yatırımların duraklaması, iç dengenin bozulması (enflasyon ve işsizliğin artması) gibi bazı olumsuz ekonomik etkilere yol açmaktaydı. Bunun yanında yukarıdaki politikaların uygulanması ekonomiyi giderek piyasa ekonomisinden uzaklaştırma tehlikesini de taşımaktaydı.

Kamu gelir ve harcamaları yoluyla yada sosyal güvenlik sistemiyle gelirin ikincil dağılımının orta ve düşük gelir grupları lehinde değiştirilmeye çalışılması ise vergilerin yansıtılmasının önlenmesi, mal piyasalarında rekabete işlerlik kazandırılması gibi koşulların sağlanması durumunda olanaklı görünmektedir. Ancak bu koşulların sağlanması özellikle piyasa mekanizmasının yeterince işlemediği ekonomilerde zor olacağı gibi bu yolla dengesiz dağılımda sağlanacak iyileşme de yeterli olmayacaktır.

Gelirlerin kullanımının değiştirilmesine yönelik tasarruf teşvikleri, yatırılabılır ücretler, kâra katılma gibi önlemlerin gelir dağılımına, dolayısıyla

mülkiyet ve servet dağılımına yapacağı dengesizliği giderici etkiler çeşitli düzeylerde gerçekleşmektedir. Ancak yine bunlar için de belirli koşulların sağlanması gerekmekte ve ayrıca bu yöntemlerin finansmanı önemli bir sorun olmaktadır (171).

Buraya kadar kısaca özetlemeye çalıştığımız yöntemlerin tümü ancak belirli koşullarda kendilerinden beklenen olumlu sonuçlara yol açabilmekte hatta bir kısmı uzun dönemde olumlu sonuçları yok edecek bazı sakıncalar taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu yöntemlerin ayrı ayrı uygulanması yerine birbirleriyle uyumlu olabilecek bir yöntemler bütünü şeklinde uygulanması çok daha olumlu sonuçlara yol açabilecektir.

Bu yöntemler bütünüünün uygulanması, büyük ölçüde sermaye piyasasının gelişmişliğiyle bağlantılıdır. Hatta sermaye piyasasının normal gelişimi bu sonuçların ortaya çıkmasını sağlayabilecektir. Zira sermaye piyasasının mali araçları ile gelir dağılımı üzerinde yaratılan etki, dolaylı olarak servet ve mülkiyet dağılımını da olumlu yönde etkileyecektir (172). Ancak biz burada sermaye piyasasının doğal işleyişiyle mülkiyet ve servet dağılımını nasıl etkileyeceğinden çok bu etkileşimin nasıl hızlandırılacağı ve bunun için hangi katalizörlerin kullanılacağı üzerinde durmak istiyoruz. Yine de bunun ortaya konabilmesi için, sermaye piyasasının doğal işleyişinin mülkiyet ve servet dağılımını nasıl etkileyebileceğinin bilinmesi gerekmektedir.

Bilindiği gibi ekonomik faaliyetlerin başlangıcı, tarım ve ticaret sektörlerinde olmuştur. Ekonomide paranın kullanılmasıyla birlikte ekonomik faaliyetlerin finansmanı ihtiyacı doğmuş ve mali sistemin ilk kuruluşları ortaya çıkmıştır. Mali sistemin gelişme sürecinin ilk aşaması, para piyasası ve kurumlarının oluştuğu dönemdir. Bu aşamada fon arz ve talebi kısa sürelidir. Ekonominin finansman ihtiyacı da bu alanda yoğunlaşmış bulunmaktadır. Sanayileşme ile birlikte, yatırım finansmanına yönelik uzun süreli fon ihtiyacının ortaya çıkması sonucu mali sistemde ikinci aşamaya ulaşılır. Bu aşama, sermaye piyasasına geçiş dönemidir (173). Bu aşamada ortaya çıkan uzun süreli fon ihtiyacı kısa süreli fonların toplandığı para piyasası kuruluşları ile karşılanamaz hale gelmiştir. Uzun süreli fon ihtiyacının ortaya çıkmasında en önemli etken, sanayileşme ile birlikte büyük ölçekli yatırımların gerekli olması ve girişimcilerin kendi gelirleriyle bu yatırımları finanse edememeleri olmuştur. Bu nedenle girişimciler yatırımlar sonucu elde edilecek hasılanın bir bölümünü ve/veya doğrudan yatırımların bir bölümünün mülkiyetini vermek karşılığında ek sermaye bulma yoluna gitmiştir. Sermaye piyasası bu gereksinim sonucu kurulduktan sonra ekonomik gelişmeyi hızlandırmıştır. Zira fon ihtiyacının karşılanabilme olasılığı arttığında girişimciler kendi gelirlerinden fazla yatırım yapmaya motive olmuşlar, buna karşılık fon talebinin olması ve tasarrufların sermaye piyasası yoluyla verimli yatırımlara tahsisinin olanaklı olması bireylerin tasarruf eğilimini arttırmıştır (174).

Burada konumuz açısından asıl önemli olgu, daha önce yatırımlarını kendisi finanse eden ve dolayısıyla üretim araçlarının mülkiyetini ve yeni oluşan serveti

(171) Dengeli mülkiyet ve servet dağılımının sağlanmasında kullanılacak bu yöntemler çalışmamızın ikinci bölümünde geniş olarak açıklanmıştır.

(172) KORUYAN, A., Türk Bankacılık Sisteminin Sermaye Piyasasına Entegrasyonu, agç., s.138.

(173) KORUYAN, A., Türk Bankacılık Sisteminin Sermaye Piyasasına Entegrasyonu, agç., s. 21.

(174) SARIKAMIŞ, C., agç., s. 11.

paylaşmak zorunda olmayan girişimci yerine, kendi gelirini ve servetini arttırmak için başkalarının tasarruflarını kullanan, karşılığında da yatırımların gelirini ve/veya mülkiyetini paylaşmayı kabul eden girişimcinin ortaya çıkmasıdır.

Gelirini, servetini ve mülkiyetini yeni yatırımlar gerçekleştirmek amacıyla paylaşan girişimcilerin ortaya çıkması ve bu paylaşımın sermaye piyasasının mali kurum ve araçlarıyla gerçekleşmesi sonucunda, mülkiyet ve servet dağılımında dengeye yaklaşılabileceği yada en azından dengesizliğin artmayacağı açıktır. Nitekim sermaye piyasasının gelişmiş olduğu Batı ülkelerinde, mülkiyet ve servet dağılımında yüzyılın başında görülen uçurumların bulunmamasının önemli bir nedeni olarak bu mekanizma gösterilebilir. Bunun yanında bu mekanizmanın daha etkili sonuçlar doğurması amacıyla uygulanan politikalar, mülkiyet ve servet dağılımındaki dengesizliğin giderilmesini kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır.

Mülkiyet ve servet dağılımının daha dengeli kılınması amacıyla uygulanabilecek ve yukarıda kısaca yeniden değindiğimiz politikaların hemen tamamı, sermaye piyasasının etki alanına girmektedir. Bu nedenle sermaye piyasası, dengesizliğin giderilmesi amacıyla uygulanabilecek araçların en kapsamlı olanıdır (175). Sermaye piyasasının bu etkisinin güçlendirilmesi ve hızlandırılması için bazı uygulamalar yararlı olacaktır. Zira kendi işleyişine bırakıldığında sermaye piyasası dengesiz dağılımı azaltıcı sonuçlar doğurmakla birlikte bu sonuçların ortaya çıkması çok yavaş ve yetersiz düzeyde olmaktadır. Oysa bu sorunun daha kısa sürede çözülmesi kitlelerin bu nedenle daha az fedakârlıkta bulunmasını söz konusu edebileceği gibi dengeli dağılımın ekonomik gelişmeyle olan ilişkisi çerçevesinde gelişmeyi hızlandıracaktır.

Bu nedenle çalışmamızın bu kısmında dengeli mülkiyet ve servet dağılımının sermaye piyasası yoluyla sağlanmasında etkili olabilecek yöntemler ve bu etkilerin güçlendirilmesini sağlayacak yan tedbirler ve ön koşullar üzerinde duracağız.

2.2. Sermaye Piyasası Yoluyla Dengeli Dağılımın Sağlanmasında Kullanılabilecek Yöntemler

Kapitalist üretim biçimi öncesinde başlayan ve kapitalizmin özellikle ilk dönemlerinde çok hızlanan mülkiyet ve servet toplulaşması süreci, ekonomideki toplam mülkiyet ve servetin önemli bir bölümünün, az sayıda bireylerin elinde toplanmasına yol açmıştır. Bunun yanında, devletin ekonomideki rolünün artması ve yaşanan krizlerden çıkılması için devletin ağırlıklı olarak piyasaya müdahalesi sonucu devlet elinde de önemli ölçüde mülkiyet ve servet birikmiştir (176). Dolayısıyla denilebilirki mevcut mülkiyet ve servet, az sayıda bireylerle devletin elinde toplanmıştır. Bu nedenle mevcut mülkiyet ve servetin dağıtılması için kamu

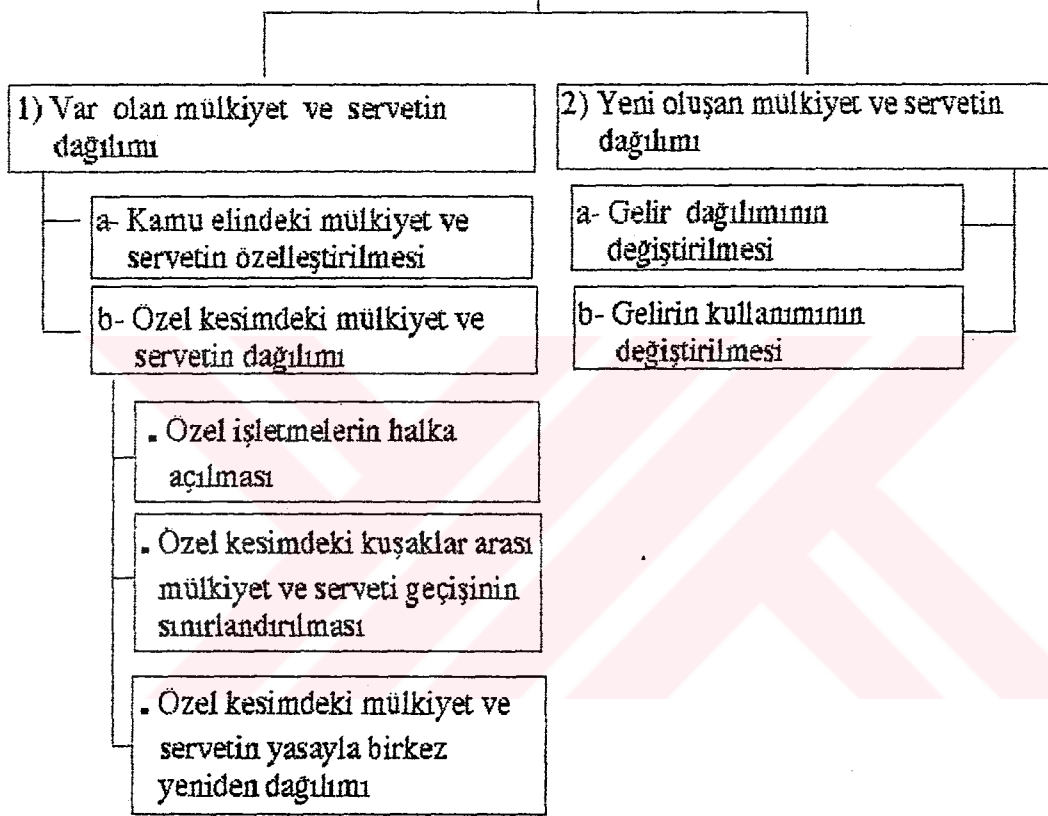
(175) KORUYAN, A., *Türk Bankacılık Sisteminin Sermaye Piyasasına Entegrasyonu*, a.gç, s.138.

(176) Mülkiyet ve servetin toplulaşması süreci çalışmamızın birinci bölümünde geniş olarak anlatılmıştır. Bkz. bu çalışma, ss. 13-21

elindeki mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması ile özel kesim elindeki mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Mülkiyet ve servet dağılımının sağlanması amacıyla uygulanacak yöntemleri topluca şöyle gösterebiliriz.

Şekil 2: Dengeli Dağılım Yöntemleri

Şekil 2'de topluca gösterilen mülkiyet ve servet dağılımı yöntemlerinden yeni oluşan mülkiyet ve servetin dağılımı amacıyla gelir dağılımının ve gelirin kullanımının değiştirilmesi çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak verilmiştir (177). Mevcut mülkiyet ve servetin dağılımı amacıyla varasetin sınırlandırılması ile özel kesimdeki mülkiyet ve servetin yasa yoluyla yeniden dağılımı, piyasa ekonomisi kurallarıyla bağdaşmayacak yöntemlerdir. Bununla birlikte mülkiyet ve servetin kuşaklar arası geçişi hemen her ülkede vergilendirilmektedir. Ancak bu vergilemede amaç, mülkiyet ve servet dağılımının sağlanması değil devlete gelir sağlanmasıdır (178). Özel kesim elindeki mülkiyet ve servetin yasa yoluyla yeniden dağılımının ise toprak reformu çerçevesinde, demokratik kurallarla toprak mülkiyetinin yaygınlaştırılması dışında uygulanma şansı yoktur. Konumuz açısından sınıai mülkiyet ve üretkif servetin dağılımı

(177) Bkz., bu çalışma, ss.124-178.

(178) DLIK, S., age., s.150.

önem taşıdığı için bu konu üzerinde durmuyoruz (179).

Yukarıda belirtilen iki yöntem dışında uygulanabilecek diğer yöntemlerin tamamı sermaye piyasasının işleyişi içinde gerçekleştirilebilecek yöntemlerdir. Söz konusu yöntemlerden gelir dağılımının değiştirilmesi, gelirin kullanımının değiştirilmesi direkt olarak sermaye piyasasıyla olanaklı olduğu gibi, gelişmiş bir sermaye piyasasının varlığı, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve özel kesim işletmelerinin halka açılmasında ön koşul niteliğindedir.

Çalışmamızın bu kısmında kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve özel işletmelerin halka açılması ile bu yöntemlerin sermaye piyasasıyla ilişkileri üzerinde duracağız.

2.2.1. ÖZELLEŞTİRME

Kamu kesiminde var olan mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması özelleştirme uygulamalarının bizzat kendisidir. Özelleştirme konusunda da diğer birçok sosyal bilimlerle ilgili kavramlarda olduğu gibi tanım ve kavram tartışması vardır (180). Buna karşılık genel kabul gören tanımıyla özelleştirme "kamu mülkiyeti olan KİT'leri özel sermayeye bedeli karşılığında satmaktır (181)."

Konu ile ilgili Türk mevzuatına göre bir değerlendirme yapıldığında "KİT ve İDT ve bunlara ait müessese, işletme, bağlı ortaklık ve benzerlerinin mevcut ve çıkarılacak hisse senetlerinin, varlıkların tamamının veya bir kısmının satılması, kiralanması, işletme hakkı verilmesi ve devredilmesi konularındaki tüm çalışmaların ve uygulamaların özelleştirme kavramı ile eş anlamlı olarak ele alındığı anlaşılmaktadır (182)." Görüldüğü gibi ilgili mevzuatta özelleştirme yalnız mülkiyet devri olarak değil aynı zamanda kiralama, işletme hakkının devri gibi yöntemleri de kapsayacak şekilde ifade edilmiştir.

Kapitalizmin 1929 yılında yaşadığı kriz sonrası devlet, Keynezyen görüşe uygun olarak ekonomiye geniş olarak müdahalelerde bulunmuş ve sonuçta devlet eliyle KİT'ler kurularak geniş ölçüde servet ve mülkiyetin devlet elinde toplanmasına yol açmıştır. Bu nedenle mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanmasında devlet elindeki mülkiyet ve servetin geniş halk kitlelerine yaygınlaştırılması söz konusu edilebilir.

Burada özelleştirmenin hangi koşullar ve arayışlar sonucu ortaya çıktığının

(179) Özellikle kapitalizm öncesinde en önemli üretim aracı ve servet türü toprak olduğundan toprak mülkiyeti üzerinde çokça durulan bir konudur. Hemen her ülkede toprak mülkiyetinin yaygınlaştırılması gündeme gelmiştir. Ülkemizde de oldukça eski zamandan beri toprak mülkiyeti konusuna önem verilmiş ve toprak reformuyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar hakkında bkz. BERKİ, Ş., Türkiye'de Toprak Davası ve Mevzuat Karşısında Toprak Rejimi, Yayın No: DPT-880, Başbakanlık Basımevi, Ankara-1971, ss. 53-256.

(180) Literatürdeki tanımlar için bkz. AKTAN, C.C., Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, İzmir 1987, ss. 79-82; ÖZMEN, S., Türkiye'de ve Dünya'da KİT'lerin Özelleştirilmesi, Met/er Matbaası, İstanbul 1987, ss. 7-11.

(181) ÖZMEN, S., *age.*, s.7.

(182) AKAT, İ. ve Diğerleri, KİT'lerin Özelleştirilmesi, (İzmir Ticaret Odası için hazırlanan rapor), İzmir-1986, s.30.

kısaca belirtilmesi de gerekmektedir. Özelleştirme, 1970'li yılların ortalarında baş gösteren ekonomik bunalımdan çıkış amacıyla ortaya atılmıştır. Yani 1929 bunalımı devletin ekonomiye müdahalesini gerektirirken, 1970'li yılların bunalımı devletin ekonomiden el çekmesi gerektiği düşüncelerini doğurmuştur. Bir başka ifadeyle birinci bunalım "millileştirme", ikinci bunalım ise bunun tam tersi olan "özelleştirme" çabalarını gündeme getirmiştir. Millileştirme ve özelleştirmenin amaçları ve gerekçeleri arasındaki benzerlikler ilginçtir. Örneğin hem millileştirme hem de özelleştirme düşünceleri kaynak kullanımında etkinlik, ekonomik istikrar, büyüme gibi argümanlara dayanmaktadır. Nitekim, 1982 yılında önemli ölçüde millileştirme gerçekleştiren Fransız Sosyalist Parti, millileştirmenin hedeflerini

- sermayenin belli ellerde birikmesini önlemek,
- sanayide verimliliği artırmak,
- sosyal alanda örnek olmak şeklinde sıralamıştı (183).

A) Özelleştirmenin Amaçları

Özelleştirmenin amaçları kısaca şöyle sıralanabilir:

- Serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak,
- Devlet bütçesindeki mali yükün azaltılması ve devlete ek finansman olanakları sağlanması,
- Sermaye piyasasının geliştirilmesi,
- Dengeli gelir dağılımının sağlanması,
- Mülkiyet ve servetin geniş kitlelere yaygınlaştırılması,
- Mülkiyet fikrinin topluma yerleştirilerek arzulanmayan politik tercihlerden uzaklaşmasını sağlamak,
- Teknolojinin geliştirilmesi,
- Tasarrufların daha büyük oranda hisse senetlerine yönelmesini teşvik etmek,
- Döviz gelirlerini artırmak (184).

Özelleştirme uygulamasına giden ülkelerin herbiri ekonomisinin yapılanmasına ve kamunun ekonomideki yerine göre yukarıda sıralanan amaçlardan bir veya birkaçına ağırlık verecektir (185). Bu amaçlardan dengeli gelir dağılımının sağlanması; mülkiyet ve servetin geniş kitlelere yaygınlaştırılması ile sermaye

(183) Para ve Sermaye Piyasası, Haziran 1986, s.50; devletin ekonomiye müdahale nedenleri için bkz. AKTAN, C.C. age., ss. 7-24; AKAT, I. ve Diğerleri, agr., ss. 3-5.

(184) Özelleştirmenin amaçları hakkında geniş bilgi için bkz. AKAT, I. ve Diğerleri, agr., ss. 33-39; TUSIAD, Özelleştirme (KIT'lerin Halka Satışında Esaslı Koşulları), İstanbul-1986, ss. 14-18; AKTAN, C.C., age., ss. 93-102.

(185) Nitekim ülkemizde özelleştirme çalışmalarına hazırlık amacıyla Morgan Guaranty Trust Co.'ya hazırlatılan plana göre Türk Hükümetinin gerçekleştirmesini beklediği başlıca 14 amaçtan anket sonucu öncelik

piyasaşının geliştirilmesi amaçları çalışmamız açısından asıl üzerinde durulması gerekenlerdir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi ise özelleştirmenin hisse senetleri çıkarılmasıyla yapılması durumunda söz konusu edilebilir.

Ancak özelleştirme, belirli bir amacın gerçekleştirilmesi değil, daha çok bir amaçlar dizisinin gerçekleştirilmesi için uygulanmaktadır. Bu nedenle hedef alınan amaçlar özelleştirmenin yöntemini etkileyebileceği gibi amaçlar arasında çelişkilerde ortaya çıkabilmektedir. Zira özelleştirmeden beklenen çeşitli amaçlardan herbiri doğrudan veya dolaylı olarak diğer amaçlarla etkilenmekte ve zaman zaman çatışmaktadır(186). Nitekim özelleştirmeden mülkiyet ve servet dağılımı amacıyla yararlanılması belirlenen diğer amaçlarla çatışma içinde olabilmektedir (187). Örneğin özelleştirmenin temel amacı mülkiyet ve servet dağılımının sağlanması ise devlete gelir sağlamanın en son amaç olması gerekir (188).

B) Özelleştirme Yöntemleri

Daha önce değinildiği gibi özelleştirme uygulamalarını başlatan ülkeler, benimsedikleri özelleştirme amaçlarına, ekonomik ve sosyal düzenlerine, özelleştirilen işletmelerin özelliklerine ve büyüklüklerine göre farklı yöntemler dizisi uygulamaktadır. Aynı ülkede uygulanan yöntem dahi zamana ve özelleştirilen işletmeye göre farklılık göstermektedir. Ancak benzer koşul ve amaçlar söz konusu olduğunda, uygulanan yönteminde benzer olacağı açıktır.

Ülkemizde de uygulanabilirliği olan özelleştirme yöntemleri Şekil 3' de gösterilmiştir (189).

sıralamasına göre ilk 7 amaç şöyledir: 1-Piyasa güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmelerine olanak verilmesi; 2-Verimlilik ve üretkenliğin artırılması; 3-Mal ve hizmetlerin nitelik, nicelik ve çeşitliliklerinin artırılması; 4-Mülkiyetin tabana yayılması; 5-Sermaye piyasasının gelişiminin hızlandırılması; 6-KİT'lere hazine tarafından sağlanan finansal desteğin minimize edilmesi; 7-KİT'lerin tekelci fiyatlarının ve (sübvansiyonlar, maliyet ve fiyat artışları nedeniyle oluşan) dolaylı vergilerin azaltılması; ALTINTAŞ, M.E., Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri, SPK Yayınları No:8, Ankara-1988, ss.56-57.

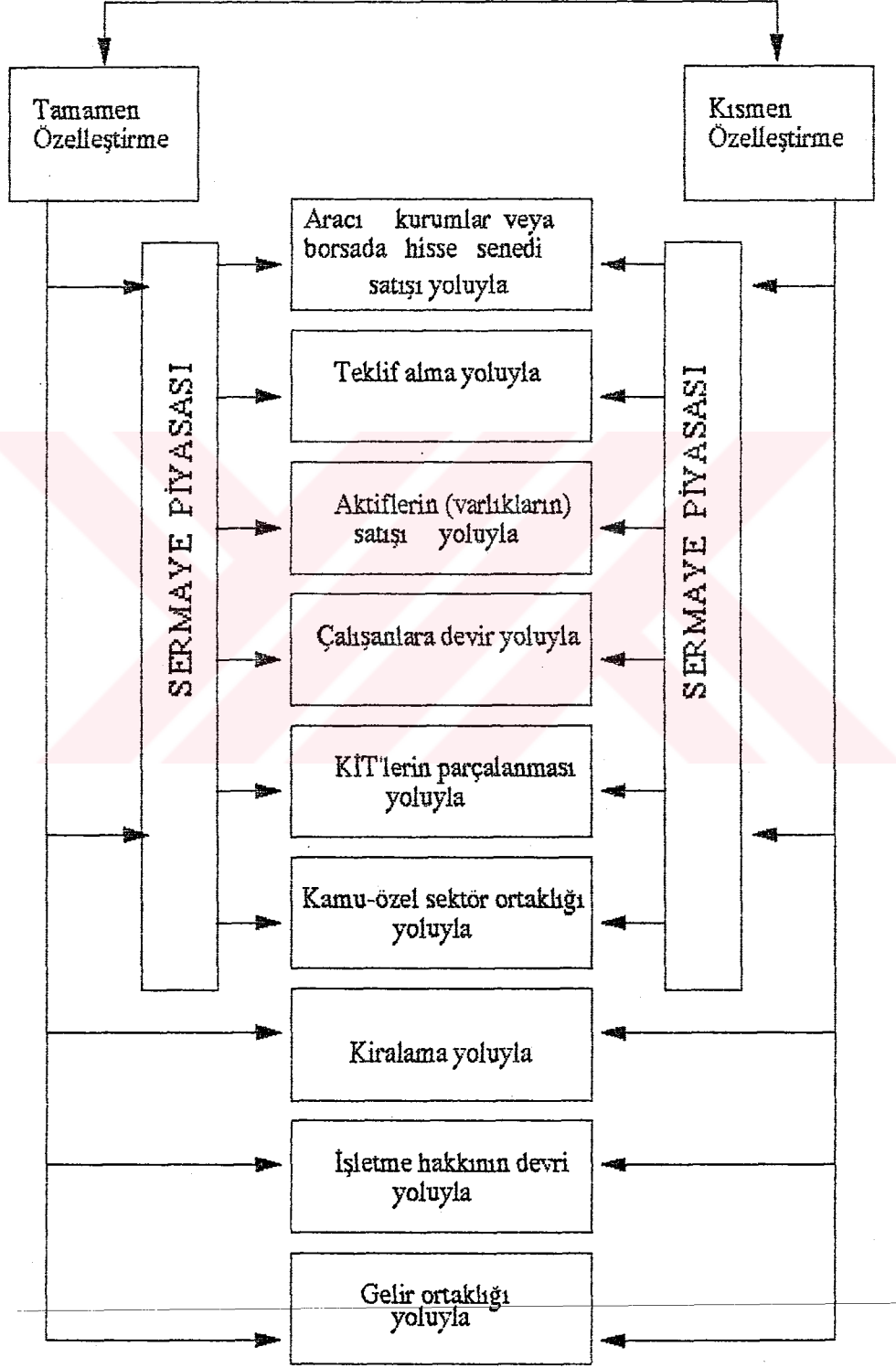
(186) AKAT, İ., ve Diğerleri, agr., s.33.

(187) PEKİN, T./KORUYAN, A., "Türkiye İçin Özelleştirme Stratejisi ve Özelleştirmede Uygulanabilecek Yöntemler", KİT'lerin Özelleştirilmesi Sempozyumu, 21 Nisan 1987, EBSO, s.9.

(188) "Özelleştirmenin Temel Amacı Nedir?" B.E.Y., Yıl.: 25, Sayı:6, Haziran 1988, s.52.

(189) Özelleştirme yöntemleri hakkında geniş bilgi için bkz.AKAT, İ. ve Diğerleri, agr., ss.44-55; TÜSLAD, agr., ss. 18-22.

Şekil 3: Özelleştirme Yöntemleri

Şekil 3' de görüldüğü gibi özelleştirilecek kuruluş ister kısmen ister tamamen özelleştirilsin, sermaye piyasasında ya da sermaye piyasasına başvurmadan değişik yöntemlerle özelleştirilebilir. Sermaye piyasasında gerçekleştirilecek özelleştirmelerde değişik ölçülerde mülkiyet devri söz konusu iken sermaye piyasası dışında gerçekleştirilen kiralama, işletme hakkının devri ve gelir ortaklığı yoluyla özelleştirmelerde mülkiyet devri söz konusu olmamaktadır. Yukarıdaki özelleştirme yöntemlerinin, özelleştirme amaç ve hedeflerindeki farklılıklardan dolayı birbirine göre avantaj ve dezavantajları söz konusudur. Ayrıca özelleştirilecek işletmenin nitelilerine göre bu yöntemlerden birkaçı birlikte uygulanabilir. Örneğin işletmenin hisse senetlerinden bir kısmı sermaye piyasası kanalıyla satılırken, bir kısmı çalışanlara devredilebilir yada teklif alma yoluyla satılabilir. Aslında bu yöntemlerden bir kaçının birlikte kullanılması bazı avantajlar sağlamaktadır. Örneğin kısmen özelleştirmede işletmenin verimliliğinin artırılması ve yönetimde boşluk yaratılmaması amacıyla ihraç edilen hisse senetlerinin yaklaşık %30-35'inin bir sermaye grubuna teklif alma suretiyle satılması, kalanının gerçek kişilere satılması önerilmektedir (190).

Çalışmamızın kapsamı açısından yukarıdaki yöntemlerden, sermaye piyasası kanalıyla yani halka arz şeklinde yapılan ve çalışanlara devir yoluyla yapılan özelleştirme önem taşımaktadır. Kamu servetinin geniş kitleye yaygınlaştırılması bu iki yöntemle söz konusudur. Ayrıca teklif alma yoluyla gerçekleştirilen blok satışta kademeli olarak halka arz koşulu konabilmektedir. Bu durumda da kamusal servetin gecikmeli olarak yaygınlaşması söz konusudur.

(190) AKAT, I., ve Diğerleri, agr., s.71.

C. Özelleştirmenin Dengeli Dağılıma Katkısı

Özelleştirmenin mülkiyet ve servetin yaygınlaşmasına katkıda bulunması için, herşeyden önce devlet elindeki mülkiyet ve servetin özelleştirme sonrasında az sayıda gerçek ya da tüzel kişinin eline geçmemesi gerekir. Özelleştirilen bir işletmenin tümüyle bir şirkete satılmasıyla mülkiyet ve servet dağılımında farklılık olmayacağı açıktır. Özelleştirme, hisse senetlerinin halka arzı yöntemiyle yapıldığında ve hisse senetleri geniş kitlelere yaygınlaştırılabilirdiği ölçüde mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Bunun gerçekleşmesi iki yoldan söz konusudur. Hisse senetlerinin yaygınlaşması direkt olarak mülkiyet ve servetin dağılımını gerçekleştirecektir. Ayrıca kârlı işletmelerin, dağıtacakları kâr payı nedeniyle hisse senetleri sahiplerinin gelirleri artacak ve böylece tasarruf güçlerinin artması sonucu yeniden menkul kıymet alabileceklerdir. Kısaca kârlı işletmelerin hisse senetlerinin yaygın kitleye satışıyla gerçekleşecek özelleştirme gelir, mülkiyet ve servet dağılımında iyileşmeler sağlayabilecektir.

Özelleştirmenin çalışanlara devir yoluyla gerçekleşmesi durumunda da, yine halka arz yöntemiyle özelleştirmede olduğu gibi gelir, mülkiyet ve servet dağılımına olumlu katkı söz konusu olacaktır. Kuşkusuz bu olumlu katkının uzun süreli olması herşeyden önce mülkiyet ve servete kavuşturulmak istenen kitlenin özelleştirilen kuruluşun hisse senedine gerçekten sahip olmasına ve kısa zamanda elinden çıkarmamasına bağlıdır.

Özelleştirmeden beklenen bu amacın gerçekleşmesi için orta ve düşük gelirli kitlelere bazı kolaylıklar sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla sağlanabilecek kolaylıklar; hisse senedi satışının vadeli ve/veya kredili yapılması, özelleştirilecek kuruluşta çalışanlara bedelsiz hisse verilmesi ve/veya ücretlerden yapılacak düşük miktarda kesintilerle hisse senedinin bedelinin tahsili, düşük gelirli gruplara yapılacak satışlarda düşük fiyat belirlenmesi şeklinde sıralanabilir. Ayrıca yapılacak tahsisatın belirlenmesinde alıcının sosyal durumu dikkate alınabilir (191).

Yukarıda sayılan avantajların tanınmasıyla, özelleştirilen kuruluşların hisse senetlerine sahip kılınan bağımlı çalışanlar, hisse senetlerinin piyasa değerindeki dalgalanmalardan kolaylıkla etkilenip ellerindeki hisse senetlerini satabilirler. Özelleştirilen kuruluşların hisse senetlerinin borsadaki değerinin düşmesi kitleleri paniğe sürükleyebilir. Hisse senetlerinin borsada çok aşırı değerlenmesi durumunda da sermaye geliri elde etmek amacıyla bağımlı çalışanlar ellerindeki senetleri satabilirler. Her iki durumda da başlangıçta sağlanan yaygın ortaklık uzun sürmeyecek ve hisse senetleri belirli ellerde toplanacaktır.

Bu sakıncaların ortadan kalkması için öncelikle satışa çıkarılan hisse senetlerinin fiyatlarının doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Ne varki daha önce piyasası olmayan şirketlerin hisse senetlerinin ihraç fiyatının tespit edilmesi oldukça

(191) Örneğin Almanya'da 1960 yılında çıkarılan kanunla Volkswagen'in özelleştirilmesinde sosyal tenzilatlı satış yöntemi uygulanarak alıcının sosyal konumuna göre %20'ye kadar tenzilat yapılmıştır. Almanya'da 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen özelleştirmeler için bkz. Halka Açık Şirketler, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara-1969.

güçtür. Özellikle enflasyonun olduğu ekonomilerde, ihrac fiyatının tespiti önemli sorunlara ve eleştirilere yol açabilmektedir. Özelleştirmenin başarısını etkileyecek bu önemli sorunun çözümünde uzmanlaşmış kuruluşlardan yararlanılmalıdır (192).

Hisse senetlerinin borsa fiyatının, özelleştirmenin hemen peşinden aşırı dalgalanmalar göstermesiyle, hisse senetleri bir süre sonra belirli ellerde toplanabilecektir. Bunun önlenmesi için özelleştirmeden sonra fiyat istikrarını sağlamak amacıyla kamunun elinde belirli bir payın kalması ya da özelleştirmeye aracılık yapan mali kurumlara bir süre için bu hizmetin gördürülmesi düşünülebilir. Hisse senetlerinin bir süre sonra belirli ellerde toplanmasını önlemek için baş vurulacak yöntemlerden biri de özelleştirmeden bir süre sonra elindeki hisse senedini satmayan tasarrufçuya belirli bir ödemenin yapılması ya da karşılıksız hisse senedi verilmesidir (193).

Yukarıdan beri açıklanan noktalara dikkat edilmesi durumunda özelleştirme, sermaye mülkiyetini yaygınlaştırmak amacını gerçekleştirebilir. Ancak yine de hükümetlerin özelleştirme konusunda farklı amaçlarının olabileceği ve bu nedenle her özelleştirme uygulamasından bu sonucun beklenmemesi gerektiği unutulmamalıdır (194).

Toparlayacak olursak, satışta dar gelirliyle kolaylıkların sağlanması, satış sonrası bir süre için piyasanın dengelenmesi ve gerekli önlemlerin alınması durumunda hisse senedi satışı şeklinde halka arz yoluyla yapılacak özelleştirme, sermayenin tabanını yaygınlaştıracak, gelir, mülkiyet ve servet dağılımında denge sağlanmasına olumlu katkıda bulunacaktır.

Burada bir şeyi daha vurgulamak gerekmektedir. Mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanması amacıyla özelleştirmeden yararlanılması, esas olarak sermaye piyasasının gelişmişliğiyle yakından ilgilidir. Gelişmiş bir sermaye piyasasının varlığı halka arz yoluyla özelleştirmeyi kolaylaştıracağı gibi, bu yolla yapılacak özelleştirme de sermaye piyasasının gelişmesine katkıda bulunacaktır.

2.2.2. HALKA AÇILMA

Anonim ortaklıklar, hak taşıyıcı belgeler aracılığıyla geniş halk yığınlarının küçük tasarruflarını toplayıp 19.yüzyılda sanayi devriminin gerçekleşmesinde önemli rol oynamışlardır(195). Çok sayıda ortağı ve küçük tasarrufları bir araya getirme misyonuyla başlayan anonim ortaklıklar, ortaklarının koydukları sermayeyle sınırlı sorumluluk taşıması gibi nedenlerle diğer şirket tiplerinden üstün

(192) Özelleştirilecek kuruluşların ve hisse senetlerinin değerlemesi sorunu hakkında geniş bilgi için bkz. ÖZMEN, S., age. ss.27-34; AKTAN, C. C, ss. 137-140.

(193) Bu uygulama British Telecom (BT)'un özelleştirilmesinde gerçekleştirilmiştir. BT 'un özelleştirilmesinden 3 yıl sonra elde tutulacak her hisse senedi için, ihrac bedelinin yaklaşık 1,4 katı, telefon faturalarını ödemede kullanılacak posta çeki ya da her 10 hisse senedi için 1 adet karşılıksız hisse senedi almaya hak kazanılmıştır. UZUNOĞLU, S., "Özelleştirme ve Gelir Ortaklığı Senetleri", BEY Eylül-1987, s. 54.

(194) Örneğin ülkemizde mülkiyetin yaygınlaştırılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi 4.,5. öncelikte amaçlardır

(195) ULUSOY, Y., Sermaye Piyasası Kanunu Yorumu ve Açıklaması, Olguç Matbaası, Ankara-1981, s. 5.

olmuşlar ve giderek yaygınlaşmışlardır (196).

Anonim ortaklığın bu üstünlüğünden yararlanmak isteyen girişimciler, şahıs şirketleri yerine anonim şirket kurmayı yeğlemişler ve yakınlarını şirket ortağı yaparak kendileri yönetimi üstlenmişlerdir. Bu şekilde gerçekte bir-iki kişinin egemen olduğu, ancak görünürde daha fazla ortağı bulunan ve "aile şirketleri" de denilen kapalı anonim ortaklıkların sayısı giderek artmıştır. Genellikle dışarıdan ortak alınmayan bu tür anonim ortaklıklar, ekonomide önemli miktarlarda sermayeyi ellerinde tutmaktadır.

Dolayısıyla özel kesimin elindeki mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılmasında kapalı anonim ortaklıkların halka açılması önemli olmaktadır. Öte yandan, sermaye piyasasında hisse senedi ihraç eden şirket tipi de anonim ortaklıklardır. Örneğin TTK engel olmamakla birlikte SPKa. m4 de sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerin hisse senetlerinin halka arz yoluyla satışının yasaklanmış olması Türk sermaye piyasasında halka açılmanın yalnızca anonim ortaklıklar için söz konusu olmasını sağlamıştır. Bu nedenle çalışmamız da halka açılma, anonim ortaklıklar kapsamında ele alınmıştır.

Daha önce değinildiği gibi özel kesimin elindeki mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması, anonim ortaklıkların gönüllü halka açılmasıyla gerçekleştirilebilir. İlk bakışta bu yaygınlaşmanın sağlanması için özel şirket sahibi ya da ortaklarının mülkiyet ve servetlerinden vazgeçmesi gerektiği düşünülebilir. Ancak böyle bir uygulamada şirket sahibi ya da ortakları mülkiyet ve servetinden vazgeçmemekte, yalnızca işletmedeki mülkiyet ve servetlerini parasal servet haline dönüştürmektedirler.

Örneğin piyasa değeri 100 birim olan bir şirketin %50 oranında halka açılması durumunda, şirketin 50 birimlik hissesi yeni ortaklara geçmekte ve karşılığında hissesini satan ortaklara 50 birimlik para geçmektedir. Burada asıl önemli olan daha önce alternatif alanlarda kullanılmakta olan 50 birim para karşılığında halkın bir sanayi mülkiyete ortak olması nedeniyle dönem kârından pay alması ve hissesinden vazgeçen girişimcinin 50 birimlik para ile yeni bir yatırıma gidebileceğidir.

Böylece girişimcinin sahip olduğu hisse senetlerinin bir kısmını satmasıyla hem sanayi mülkiyeti tabana yayılmış, hem de yeni yatırımlar için kaynak sağlanmış olmaktadır. Zira küçük tasarruf sahibinin elindeki parayla verimli yatırımlar gerçekleştirilmesibeklenemez.

(196) Anonim Ortaklıkların öneminin artması ve yaygınlaşmasının nedenleri şöyle sıralanabilir :

- 1- Sorumluluğun sınırlandırılması,
- 2- Küçük sermayelerin birleşebilmesi,
- 3- Kolay kredi bulabilme,
- 4- İşletmelerde süreklilik sağlanması,
- 5- Firma hukuku ile ilgili üstünlük,
- 6- Yönetimde süreklilik,
- 7- Şirket yapısının esnek olması,

Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ANSAY, T., Çağdas Anonim Şirketlerin Sorunları ve Türk Anonim Şirketleri, BTHAE Yayınları No:90, Ankara-1971, ss. 11-14.

Yukarıdaki örnekte şirket sahibi girişimcinin ya da genel deyiimiyle "şirket ortağının halka açılması" olayına yer verdik. Özel kesimin elinde bulunan mülkiyet ve servetin halka açılması, temelde şirketin mevcut hissedarının elindeki hisse senetlerini halka açmasıyla gerçekleşir. Ancak sanayi mülkiyetinin tabana yayılması amacına yönelik "halka açılma" dendiğinde ortakların halka açılması yanında ortaklığın halka açık olarak kurulması veya sermaye artırımını yoluyla yeni ortak alınması da söz konusudur. Buna göre halka açılma üç yöntemle gerçekleşir:

- Şirketin halka açık kurulması veya kuruluşta halka açılma,
- Sermaye arttırımıyla halka açılma,
- Ortakların halka açılması.

A. Kuruluşta Halka Açılma

Anonim ortaklığın halka açık olarak kurulması, başlangıçta küçük sermayelerin bir araya gelerek yatırıma yönlendirilmesini sağlar. Böylece kurulacak şirketin mülkiyeti, daha başlangıçta ortak sayısına bağlı olarak tabana yayılacaktır. Ancak küçük tasarrufların bu şekilde şirketleşmesi pek kolay gerçekleşmemektedir. Zira küçük tasarruf sahipleri geleceği belirsiz olan bir işletmeye para yatırmak istemeyeceklerdir. Ayrıca asıl işi girişimcilik olmayan insanların böyle bir şirket kurup yaşatabilmeleri oldukça zordur ve bir çok sorunu çözümlenmek zorunda kalacaklardır. Bununla birlikte ülkemizde yaşanan işçi şirketleri örneği bunun olanaksız olmadığını kanıtlamıştır (197).

B. Sermaye Arttırımıyla Halka Açılma

Anonim ortaklığın belirli bir çekirdek sermaye ile kurulup rantabl çalışmasından sonra sermaye artırımını yoluyla yeni ortak alınması, en sık rastlanan halka açılma olayıdır. Anonim ortaklığın kurulup belirli bir süre sonra sermaye artırımına gitmesi, enflasyonlar nedeniyle sermayenin erimesine (198) çözüm olduğu gibi taze özkaynak girişi sağlandığından ortaklığın gelişmesine olanak sağlamaktadır.

Ancak anonim ortaklığın sermaye artırımına gitmesinin mülkiyet ve servetin yaygınlaşmasına katkı sağlayabilmesi için eski ortakların rüçhan haklarının sınırlandırılması ve yeni çıkarılacak hisse senetlerinin geniş kitleye pazarlanabilmesi gerekmektedir. Bu ise anonim ortaklığa belirli bir maliyet getireceğinden herhangi bir özendirme olmadığı takdirde pek gerçekleşmeyecektir. Ayrıca rüçhan haklarının kullanılmaması, önceki ortakların paylarının azalmasına neden olacaktır.

(197) Daha sonra ortaya çıkan bazı sorunlar nedeniyle işlerliğini yitiren bu olaya ileride değinilecektir.

(198) Enflasyonun yaşandığı ekonomilerde, sermayenin nominal değeri aynı kalırken reel değeri sürekli gerilemekte ve bu nedenle işletme faaliyetlerinin finansmanında yetersiz kalmaktadır. Yeniden değerlendirme uygulaması sermayenin erimesine bir ölçüde engel oluyorsa da bunun kesin çözümü sağladığını söylemek güçtür. Yeniden değerlendirme ve işletme sermayesiyle ilgisi konusunda bkz. KARAYALÇIN, Y., Yeniden Değerleme, BTHAE Yayın No:146, Sevinç Matbaası, Ankara-1983.

Rüçhan haklarını kullanamayan eski ortakların küçük pay sahibi olması ve yeni çıkarılan hisse senetlerinin az sayıda kişi tarafından satın alınması, anonim ortaklığın halka açıklığını azaltacaktır. Buna karşılık yeni çıkarılan hisse senetlerinin geniş bir kitle tarafından satın alınması, anonim ortaklığın halka açıklığını arttıracaktır.

C. Ortakların Halka Açılması

Mevcut ortakların ellerindeki hisse senetlerini satması olayı, sanayi mülkiyetin tabana yayılması yönünde önemli bir etki oluşturacaktır. Kuşkusuz burada sözü edilen hissedar sözkonusu şirkette önemli bir paya sahip büyük ortaktır. Bu ortak gerçek veya tüzel kişi olabilir (199). Portföyünü boşaltan ortağın gerçek kişi olması durumunda aktarılan fonun nerede kullanılacağını belirlemek güçtür. Buna karşılık ortağın özel hukuk tüzel kişisi yani bir yatırım şirketi veya holding olması durumunda aktarılan fon büyük olasılıkla yine sermaye piyasası alanında kalacaktır.

Elindeki hisse senetlerini satan hissedarın gerçek kişi olması durumunda, bu hisse senetlerini geniş bir kitleye pazarlaması genellikle beklenemez. Esasen gerçek kişinin bunu sağlama olanakları da sınırlıdır. Buna karşılık tüzel kişiler, ellerindeki hisse senetlerini daha geniş bir kitleye pazarlama olanakları bulabilirler. Ortağın kamu tüzel kişisi (200) olması durumunda bu olanak daha fazla olabilecektir.

2.2.3. DİĞER YÖNTEMLER

Mevcut mülkiyet ve servetin dağılımının sağlanmasında özelleştirme ve anonim ortaklıklarının halka açılması temel yöntemlerdir. Bunun yanında yeni oluşan mülkiyet ve servetin dağılımının sağlanması da dengeli dağılım açısından önem taşımaktadır.

Yeni oluşan mülkiyet ve servetin dengeli dağılımına yönelik izlenebilecek gelir dağılımı ve gelirin kullanımını değiştirmeyi amaçlayan politikaları ikinci bölümde incelemiştik. Burada ise gelirin dağılımı ve kullanımını değiştirmeyi amaçlayan ve doğrudan sermaye piyasası ile ilgili yöntemlere satır başlarıyla değinmek istiyoruz. Bu yöntemler mülkiyet ve servet dağılımını direkt olarak değil dolaylı olarak etkileyebilecek uygulamalardır.

- Ücretlilerin hisse senedi ve tahvil alımı için yaptıkları harcamaların gelir vergisinden düşürülmesi,

- Dar ve sabit gelirlielerin belirli bir süre elden çıkarmamaları koşuluyla hisse senedi tahvil alımı için kredilendirilmesi,

- Miras yoluyla intikal eden servetlerin vergilendirilerek vergi gelirlerinin

(199) ULUSOY, Y., "Şirket Ortaklarının Halka Açılmasının Sermaye Piyasasına Etkileri ve Bazı Avantajları", *Peşkim-Mevzuat*, Sayı:10, Eylül 1990, s.6.

(200) Kamu tüzel kişilerin ellerinde bulunan hisse senetlerini satmaları özelleştirme kapsamında düşünülmeyle birlikte hisse senetlerinin ait olduğu anonim ortaklığın özel hukuk kişisi olduğu ve kamu tüzel kişisinin bu ortaklıkta hakim paya sahip olmadığı varsayıldığında bu olayın halka açılma kapsamında yorumlanması daha gerçekçi olabilir. Ancak bizde çalışmamızda genel kabule uygun bir yöntem izlemek amacıyla bu olayı özelleştirme kapsamında değerlendirdik.

mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması politikalarının finansmanında kullanılması,

- Anonim ortaklıklarda küçük pay sahiplerinin korunmasına yönelik önlemlerin uygulanması,

- Hisse senedi ve tahvil alımında kullanılacak küçük tasarruflara prim ödenmesi,

- Tüketim harcamalarında uygulanan vergi iadesinin hisse senedi ve tahvil alımlarında da uygulanması.

Yukarıda satırbaşıları olarak verdiğimiz uygulamalar kuşkusuz çoğaltılabilir. Bu uygulamalar gelirin dağılımı ve/veya kullanımını değiştirerek ya da dolaylı olarak mülkiyet ve servet dağılımının, sermaye piyasasının kullanımını yoluyla yaygınlaşmasına hizmet edebilir. Ancak uygulanan yöntem ne olursa olsun suistimale yol açılmaması ve gerçekten dengeli dağılıma hizmet etmesi açısından belirli koşullarda destek sağlanmalı ve bu destek sürekli olmamalıdır. Zira bu yöntemlerle sağlanacak gelir artışlarının tüketimde kullanılması mülkiyet ve servet dağılımında istenilen sonucun alınmasını engelleyeceği gibi kişilere bu yollarla haksız kazanç sağlanması bazı sosyal, ekonomik sakıncalar doğuracaktır. Ayrıca unutulmamalıdır ki mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması amacıyla belirli bir kitlenin (teşvikler vb. yöntemlerle) yeterince çalışmadan rahat yaşama alıştırılması ekonomik kalkınma hedeflerine ters sonuçlar verecektir.

Mülkiyet ve servet dağılımının yaygınlaştırılmasında amaç başlangıç koşullarında eşitlik sağlanması, toplumsal barışın sağlanması ve/veya korunması, insanların geleceğe daha güvenle bakabilmesi ve böylece ekonomik kalkınmanın insan unsurunun motive edilerek refahın toplumda yaygınlaştırılmasıdır. Ekonomik kalkınma ve refahın yaygınlaştırılmasına ters düşecek uygulamalar kısa vadede kazancı ne olursa olsun uzun dönemde yine toplumun zararına olacaktır.

Mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanmasında sermaye piyasasından yararlanma yollarını böylece belirttikten sonra ülkemizdeki uygulamalara değinmek yerinde olacaktır.

3. TÜRKİYE'DE SERMAYE PİYASASI YOLUYLA MÜLKİYET VE SERVET DAĞILIMININ ETKİLENMESİNE YÖNELİK UYGULAMALAR

Ülkemizde sermaye piyasasının organize bir yapıya kavuşturulması 28.7.1981 tarih ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun kabulünden sonra gerçekleştirilmiştir. Daha önce hisse senedi ve tahvil alım satımı söz konusu olsa bile bu alım-satımın organize bir piyasa da gerçekleştiği söylenemez.

Bu nedenle ülkemizde sermaye piyasasından yararlanılarak mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanması amacına yönelik uygulamalar oldukça yenidir. Bunun yanında ülkemizde özellikle planlı dönemde bazı hedefler belirtilmiş ve gelir dağılımının düzeltilmesi yolunda çabalar harcanmıştır. Bu hedef ve çabaların belirtilmesi amacıyla çalışmamızın bu kısmında mülkiyet ve servet dağılımına dolaylı da olsa etki eden genel politikalara değinecek daha sonra özelleştirme ve halka açılma uygulamalarına değineceğiz.

3.1. Genel Politikalar

Oldukça zor koşullarda gerçekleştirilen Ulusal Bağımsızlık Savaşı ertesinde kurulan Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde "ekonomik bağımsızlık" ve "çağdaş uygarlıklar seviyesine ulaşma" temel ilke ve hedefler arasında düşünülmüştür. Bu ilke ve hedeflere uygun olarak ekonomik öncelik kalkınma-büyüme olgusuna ve dolayısıyla sermaye birikimine verilmiştir.

Bilindiği gibi sermaye birikiminin iç kaynaklarından biri de kişilerin tasarruflarıdır. Belirli koşullar sağlandığında gelir, mülkiyet ve servet dağılımının daha dengeli kılınması bireysel tasarrufları arttırabilecektir. Ancak dengeli dağılım sermaye birikimine engel kabul edilmiş ve bu nedenle dengeli dağılıma yönelik bilinçli ve aktif politikalar izlenememiştir. Nitekim III. BYKP'ında yer alan şu ifade sözünü ettiğimiz kabulü ortaya koymaktadır (201):

«Belirli bir gelir düzeyinde, sadece gelirin bölüşümünü iyileştirici tedbirlerle bugün için bazı gelir gruplarının yaşama düzeyini yükseltmek mümkün olsa bile, bu yaklaşım, sermaye birikimini yavaşlatarak ülkenin gelişme potansiyelini sınırlayacak, böylece gelecekte daha yüksek bir yaşama düzeyine ulaşılmasını geciktirecektir. Bu nedenle çeşitli gruplar ve yöreler arasında gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin tüm toplumu kapsayacak biçimde yaygınlaştırılması, uzun dönemde gerçekleştirilecek bir amaç olarak benimsenmiştir.»

Yukarıda belirtildiği gibi gelir dağılımının iyileştirilmesi ile sermaye birikiminin çelişen amaçlar olarak kabul edilmesine karşılık gelir dağılımının bozuk olduğu ve düzeltilmesi gerektiğine ilişkin ifadeler Birinci Plan dahil bütün planlarda yer almıştır. Gelir dağılımının iyileştirilmesi amacıyla vergi ve fiyat politikalarının kullanılması öngörülmüşse de beklenen iyileşme sağlanamamıştır.

Gelir dağılımına ilişkin politikalar kalkınma planlarımızda yer almasına karşın mülkiyet ve servet dağılımına ilişkin, Toprak ve Tarım Reformu dışında bir politika Beşinci plana kadar yer almamıştır. Aynı şekilde sermaye piyasasının organizasyonu ve yasayla düzenlenmesi gereği, bütün planlarda yer almış; ancak sermaye piyasası ile mülkiyetin yaygınlaşması arasındaki ilişki ilk kez Beşinci Plan'da yer almıştır (202).

Bunun yanında I. Plan döneminde başlatılan çalışmalar sonucu sermaye

(201) III BYKP, s.122.

(202) "Tasarruflar bankalar yanında, hisse senedi, tahvil ve kâr ortaklığı senedi gibi menkul değerlere kaydırlarak sermaye piyasasının gelişmesi ve sanai mülkiyetin yaygınlaştırılması temin edilecektir." V. BYKP, s.2; "Sermaye piyasasının sanai mülkiyeti geniş kitlelere yayarak gelir dağılımını daha adil hale getirme ve işletmelerin mali bütçelerini güçlendirme fonksiyonlarından etkin şekilde yararlanılacaktır." V. BYKP, s.34.

piyasaasının organizasyonu ve teşviki amacıyla iki kez yasa tasarısı hazırlanmıştır. Ancak bu tasarılar 1967 ve 1972 yıllarında meclise sunulduysa da yasalaşma olanağı bulamamışlardır(203). Söz konusu iki tasarıda halka açık anonim şirketlere önem verilmiş ve şirketlerin halka açılması teşvik edilmiştir(204).

Sermaye Piyasasının yasallaşması ile ilgili çalışmaların yapıldığı dönemin bir başka önemli olgusu yurt dışına giden Türk işçilerinin tasarruflarıyla kurulan çok ortaklı işçi şirketleridir. Çok ortaklı işçi şirketleri yurt dışına giden işçilerin tasarruflarını değerlendirmek ve dönüşlerinde çalışacakları iş yerlerine sahip olma istekleriyle doğmuştur(205).

V. Plan dönemine kadar Devlet'in ekonomiye müdahalesinde özel öneme sahip olan KİT politikaları, bu planla önemli bir değişikliğe uğramıştır. "KİT'ne bağlı bazı işletmeler anonim şirket haline getirilerek hisse senetlerinin satışı sağlanacaktır." (206) ifadesiyle KİT'lerin özelleştirilmesi gündeme getirilmiştir. Bu dönemde çıkarılan 2983 sayılı yasa ile özelleştirmenin hukuksal çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Aynı şekilde KİT'lerin özelleştirilme çalışmalarının hızlandırılması "VI. Beş Yıllık Planın Temel Amaçları ve Politikaları" arasında yerini almıştır. Ayrıca sermayenin tabana yayılması amacıyla özelleştirmenin hızlandırılması ve sermaye piyasasının geliştirilmesi hedefleri planda birçok kez tekrarlanmıştır.

Dengeli dağılım konusunda genel politikaları böylece belirttikten sonra, aşağıda önce özelleştirme, daha sonra halka açılma uygulamalarına değinilecektir.

3.2. Türkiye'de Özelleştirme

Ülkemizde oldukça yeni sayılabilecek özelleştirme uygulamalarının mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanmasına ne şekilde etki yaptığını belirlemek için, öncelikle özelleştirmenin yasal çerçevesine değinecek daha sonra uygulamaları vererek konumuz açısından değerlendirmesini yapacağız.

3.2.1. ÖZELLEŞTİRMENİN YASAL ÇERÇEVESİ

Ülkemizde özelleştirme konusu ilk kez yukarıda değinildiği gibi 1985-1989 dönemini kapsayan 5. BYKP ve 29.2.1984 tarihinde kabul edilen 2983 sayılı

(203) Bu konuda geniş bilgi için bkz. AYTAÇ, Z., age. ss.11-13; YÜKSEL, A. S./ RODOPLU, G., age. ss. 8-13; Sermaye Piyasası Semineri (2-5 Aralık 1964), ss. 1-52.

(204) Bu çalışmaların yapıldığı dönemde konuyla ilgili konferanslar, seminerler düzenlenmiş ve tartışmalar kamuoyunda ilgiyle izlenmiştir. Bunun için bkz. Sermaye Piyasası Semineri (2-5 Aralık 1964), age., ss.53-87; Halka Açık Anonim Ortaklıklar ve Halk Sektörü, BTHAE Yayın No:116, Sevinç Matbaası, Ankara-1975.

(205) Bu konuda ülkemizde halka açılma olayı incelenirken daha geniş bilgi verilecektir.

(206) V. BYKP, s. 191.

"Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun" (207) ile gündeme gelmiştir (208). Bunu takiben, 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (209) ve 84/8495 Sayılı Kamu Ortaklığı Fonu Yönetmeliği'nde (210) konu ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. İlgili mevzuat, KİT'ler ile bunların bağlı ortaklık, müessese, işletme, işletme birimi ve iştiraklerine, gerçek ve tüzel kişilerin ortak edilebilmesi amacıyla hisse senedi çıkarımının yanı sıra, bu tesislerin belirli süre ve koşullar ile işletme hakkının devrine olanak sağlamaktadır.

Daha sonra çalışmaların hızlandırılması amacıyla 28.5.1986 tarihinde kabul edilen 3291 sayılı Kanun (211) yürürlüğe konulmuştur. Bu Kanun'a göre kamuya ait veya kamu iştiraki olan yarım kalmış tesisler ve halen faaliyette bulunan tesislerin mülkiyet ve işletme hakları ile, bu tesislerdeki kamu paylarının, özelleştirme uygulaması çerçevesinde devrine ilişkin çalışmalar TKKOİ (212) tarafından yürütülmektedir.

3291 sayılı Kanunla ayrıca, özelleştirme uygulamasına yönelik temel hükümler belirlenmiştir. KİT'lerin özelleştirilmesine Bakanlar Kurulu; bağlı ortaklık, müessese, işletme, işletme birimleri ile iştiraklerin özelleştirilmesine de Yüksek Planlama Kurulu karar vermektedir. YPK aynı zamanda özelleştirilecek kuruluşların finansman yapıları, ana sözleşme organizasyonları ve personel statüleri hakkında düzenleme yapma yetkisine de sahiptir. Ancak 10 Nisan 1990 tarihli değişikliklerle YPK'nun bağlı ortaklık, müessese, işletme ve işletme birimleri ile iştiraklerin özelleştirilmesine karar verme yetkisi KOİB'na bırakılmıştır.

İlgili mevzuat hükümlerine göre özelleştirme uygulaması aşağıdaki aşama larla gerçekleştirilir:

- Özelleştirilmesine karar verilen KİT ve bağlı ortaklıklar doğrudan doğruya; müessese, işletme ve işletme birimleri ise önce anonim ortaklık haline getirildikten sonra hiçbir işleme gerek kalmaksızın bağlı bulunduğu Bakanlık ile ilişkisi kesilerek Başbakanlık'a bağlanmış sayılır.

- Doğrudan veya dolaylı olarak Devlete ait hisselerin tamamı bedel alınmadan TKKOİ (KOİB)'ne devredilir.

(207) 17.3.1984 tarih ve 18344 sayılı R. G.

(208) Türkiye Sanayi ve Maden Bankası, ile Sümerbank kuruluş kanunlarında özelleştirmeye ilişkin hükümler bulunmakla birlikte bunların hem uygulamaya konulmaması hem de belirli bir sistem içinde olmaması nedeniyle özelleştirmenin yasal çerçevesiyle ilgili ilk düzenleme 2983 sayılı Kanun kabul edilebilir. Daha önceki münferit düzenlemeler için bkz. AKTAN, C. C., age., ss. 171-175.

(209) 18.6.1984 tarih ve 18435 sayılı R. G.

(210) 13.9.1984 tarih ve 18514 sayılı R. G.

(211) 3.6.1986 tarih ve 19126 sayılı R. G.

(212) 412 ve 414 sayılı KHK'ler ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TKİB) ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı (KOİB) olarak iki ayrı idare biçiminde teşkilatlandırılmıştır. Ayrıca Yüksek Planlama Kurulu'nun bir kısım yetkileri Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'na devredilmiştir.

- Özelleştirilecek şirket KOİB tarafından görevlendirilen bir bağımsız denetim firmasınınca denetlenir; daha sonra tespit edilen mali teknik danışmanlık kuruluşlarınınca şirketin mali ve teknik açıdan değerlemesi yapılarak gerekirse şirket rehabilitasyona tabi tutulur.

- Danışman firmalarca şirketin hisse senedi değeri saptanır ve satış stratejisine en uygun değerler ortaya çıkarılarak uluslararası düzeyde test edilir.

- Bu çalışmalardan sonra satış stratejisi belirlenir. Ülkemizde ağırlıklı olarak tamamen özelleştirme yöntemi tercih edilmekte ve özelleştirme halka arz, gecikmeli halka arz (veya halka arzı içeren blok satış) ile blok satış biçiminde yapılmaktadır.

- Eğer şirket halka arz yoluyla özelleştirilecekse YPK'dan çerçeve kararı alınır ve danışman firmalarca pazar koşullarına göre fiyatlandırma yapılır. Durum yayın organları aracılığı ile yurt içi ve/veya yurt dışında kamuoyuna duyurulur. Müracaatlar, halka arza aracılık eden satış acentalarından birine yapılır ve satış işlemi gerçekleştirilir.

- Şirket blok ve/veya halka arzı içeren blok satış şeklinde özelleştirilecekse, durum yine yayın organları aracılığıyla yurt içi ve/veya yurtdışında kamuoyuna duyurulur. Başvurular KOİB tarafından görevlendirilen ve mali danışmanlık hizmetlerini yürüten yatırım bankasına ve/veya KOİB'na yapılır. İlk teklifler alınıp ön pazarlıklar yapıldıktan sonra belirlenen alıcı firma YPK'nın onayına sunulur. Alınan karar sonucunda satış işlemi gerçekleştirilir.

3.2.2. ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

Özelleştirme uygulamalarının başlangıcında öncelikle bir Özelleştirme Ana Planı hazırlanmasına karar verilmiş ve 1985 yılında Başbakanlık DPT Müsteşarlığı koordinatörlüğünde çalışmalar başlatılmıştır. Özelleştirme Ana Planı hazırlanması işi, uluslararası bir ihale sonucu Morgan Guaranty Trust Co. 'ya verilmiştir. Morgan Guaranty Trust Co. öncülüğünde Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman AŞ. ve Price Waterhouse/ Muhaş AŞ tarafından yürütülen Özelleştirme Ana Plan Çalışmaları Mayıs 1986'da sonuçlandırılmıştır (213).

Özelleştirme hazırlık çalışmaları yürütülürken, 1985 yılında kamuya ait yarım kalmış bazı tesislerin mülkiyet veya işletme haklarının devri ile özelleştirme uygulamaları başlatılmıştır. Daha sonra özelleştirilmesine karar verilen kuruluşlar TKKOİ (KOİB) ne devredilmiş ve halka arz yoluyla ilk özelleştirme uygulaması Şubat 1988'de TELETAŞ Telekomünikasyon Endüstri Ticaret A. Ş. 'deki kamu hisselerinin bir bölümünün halka satışı ile gerçekleştirilmiştir.

Aralık 1990 itibariyle özelleştirilen kuruluşların dokümü aşağıda Tablo5: 6: 7 ve 8'de gösterilmiştir.

(213) Özelleştirme hazırlık çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. AKTAN, C. C., age., ss. 185-199; ALTINTAŞ, M. B., age., ss. 125-128.

Tablo 5: Yarım Kalrnuş Tesislerden Mülkiyeti Devredilenler

TESİS ADI	SATIN ALAN KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ FİYATI (milyon TL)
EBK KEMAH ET KOMBİNASI	KEMAH GIDA A.Ş.	9.9.87	275.0
MKEK KESKİN KALIP FABRİKASI	KOYTEKS	8.7.88	370.0
SEK SIIRT PEYNİR FABRİKASI	KOYTEKS	8.7.88	90.0
SUMERBANK DUMLU İPLİK TESİSİ	ERYÜN A.Ş.	9.9.87	1.500.0
SUMERBANK G.ANTEP TEKSTİL MAK.FAB.	G.ANTEP BELEDİYESİ	2.7.86	152.3
SUMERBANK İĞDIR PAMUK DOK.TES.	ARAS TEKSTİL A.Ş.	3.1.85	3.000.0
SUMERBANK İSPİR AYAKKABI FAB.	ALTAY KOLL.ŞTİ.	2.7.86	750.0
SUMERBANK TORTUM YÜNLU SAN.MÜES.	OSKAR A.Ş.	30.5.86	3.000.0
SUMERBANK YALVAÇ HAZIR GIYIM TES.	YALVAÇ BELEDİYESİ	21.11.86	13.0
TAKSAN YERKÖY TESİSİNİN BİR BÖLÜMÜ	KOYTEKS	8.7.88	36.6
TEKEL PASINLER SİGARA FABRİKASI	ERVİZON A.Ş.	25.7.87	8.500.0
SEK K.MARAŞ SÜT MAMÜLLERİ İŞLETMESİ	YAŞAR DONDURMA	9.10.89	1.600.0

Toplam= 19.286.9

Kaynak: KOİ

Tablo 6 : Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar

ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞ	DEVREDİLEN KAMU PAYI (%)	SATIN ALAN KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ FİYATI (Milyon TL)
MANISA YEM	15.00	HALİL YURTSEVEN	23/7/86	50.0
ISPARTA YEM	15.00	DR. TURHAN ÖZGÜL	23/7/86	65.0
BİGA YEM	40.00	SİLVİRİ YEM A.Ş.	21/11/86	112.0
ORDUSOYA	100.00	TARIM KREDİ KOOP.	2/7/86	-(*)
BURSA SOĞUK DEPO.	52.00	BURSA BELEDİYESİ	21/11/86	80.1
SAMAŞ	32.65	TOKAT İL ÖZEL DAİRESİ	23/1/87	98.0
BİNAŞ	47.50	T.KALKINMA VAKFI	2/7/86	479.5
YEMTA	20.00	TARIŞ GN. MDL.	21/11/86	60.0
ANSAN-MEDA	88.33	ATLANTIC IND.LTD.	28/10/88	22.850.0
AKSARAY YEM	40.00	H.ÖZOT-M.DEMİRAY	1/5/89	950.0
ÇORUM YEM	30.00	PANKO BİRLİK	1/5/89	250.0
ESKİŞEHİR YEM	45.00	ZEYTİNOĞLU HOLDİNG	1/5/89	2.250.0
KAYSERİ YEM	13.30	KAYSERİ YEM FAB.ORT.	1/5/89	175.0
Toplam=				27.419.6

Not: Bukuruluşlardaki kamu payının tümü devredilmiştir.

(*): 10 yıl süre ile net karın % 80'i tahsil edilmektedir.

Kaynak: KOİ

Tablo 7: Halka Arzı İçeren Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar

ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞ	KAMU PAYI (%)	SATILAN KAMU PAYI (%)	SATIN ALAN KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ FİYATI (Milyon TL)
USAŞ	100.00	70.00	SASSER VICEPARTNER	9/2/89	32.014,8 (*)
AFYON ÇİMENTO	98.50	51.00	SCF	9/5/89	34.557,6
ANKARA ÇİMENTO	99.30	99.30	SCF	9/5/89	70.817,6 (**)
BALIKESİR ÇİMENTO	98.30	98.30	SCF	9/5/89	52.687,6 (**)
PINARHISAR ÇİMENTO	99.90	99.90	SCF	9/5/89	56.313,6 (**)
SÖKE ÇİMENTO	96.60	96.60	SCF	9/5/89	30.631,6 (**)

Toplam = 277.022,8

(*): 32.014,8 milyon lira peşin tahsil edilmiştir. Ayrıca 10 yıl süre ile vergi sonrası karın %21'i alınacaktır.
(**): Ankara, Balıkesir, Pınarhisar ve Söke Çimento Fabrikaları hisselerinin en az %40'ü, 5 yıl içinde halka satılacaktır.

Kaynak: KOİ

Tablo 8: Hisse Senetleri Halka Arz Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar

	HALKA ARZ ONCESI KAMU PAYI (%)	HALKA ARZ SONRASI KAMU PAYI (%)	BEHER HİSSE SATIŞ FİYATI(*) (%)	HALKA ARZ TARİHİ	TOPLAM SATIŞ TUTARI (000 TL)	HALKA ARZ EDİLEN HİSSE SAYISI
TELETAS	40.00	18.00	5.000	29.2.1988-4.3.1988	15.399.900	3.079.980
ERDEMİR	51.50	46.33	11.750	9.4.1990-10.4.1990	132.392.537	11.267.450
KEPEZ ELEKTRİK	25.40	13.18	14.400	16.4.1990-17.4.1990	23.457.024	1.628.960
ÇUKUROVA ELK.	43.70	33.79	23.750	16.4.1990-17.4.1990	96.995.475	4.084.020
ARÇELİK	15.00	7.48	21.500	30.4.1990-1.5.1990	50.162.080	2.333.120
BOLU ÇİMENTO	35.30	23.85	12.750	30.4.1990-1.5.1990	20.851.860	1.635.440
ÇELİK HALAT	29.20	4.62	13.750	30.4.1990-1.5.1990	19.545.563	1.421.495
PETKİM	99.96	91.90	2.500	18.6.1990-29.6.1990	397.177.512	158.871.005
KONYA ÇİMENTO	39.90	8.75	25.000	24.10.1990-25.10.1990	48.619.750	1.944.790
UNYE ÇİMENTO	49.21	46.36	5.000	1.11.1990-2.11.1990	2.564.500	512.900
MARDİN ÇİMENTO	46.23	20.80	50.000	22.11.1990-23.11.1990	25.463.750	509.275
T HY	100.00	98.46	3.000	29.11.1990-7.12.1990	12.307.950	4.102.650
					Toplam= 844.937.901	191.391.085

(*): Bu rakamlar, 1000TL nominal değerde hisse senedi fiyatlarını göstermektedir.

Kaynak: KOİ

Tablo 5, 6, 7 ve 8'de görüldüğü gibi ülkemizde özelleştirme yöntemleri dört grupta toplanabilir, Bunlar:

- Yarım kalmış tesislerin mülkiyetinin devri,
- Blok satış,
- Halka arzı içeren blok satış (gecikmeli halka arz),
- Halka arz.

Söz konusu uygulamaların boyutlarını bütün olarak görebilmek amacı ile özelleştirme gelirlerinin özelleştirme şekline ve yıllara göre dağılımını içeren Tablo 9 ve 10 düzenlenmiştir.

Tablo 9: Özelleştirme Gelirlerinin Özelleştirme Şekline ve Yıllara Göre Dağılımı (Milyon TL)

Yöntem \ Yıllar	1985	1986	1987	1988	1989	1990	TOPLAM
Yarım Kalmış Tesislerin Mülkiyet Devri	3.000.0	3.915.3	10.275.0	499.6	1.600.0	----	19.286.9
Blok Satış	----	8.46.6	98.0	22.850.0	3.625.0	----	27.419.6
Halka Arzı İçeren Blok Satış	----	----	----	----	277.022.8	----	277.022.8
Halka Arz	----	----	----	15.399.9	----	829.538.0	844.937.9
TOPLAM	3.000.0	4.761.9	10.373.0	38.746.5	282.247.8	829.538.0	1.168.667.2

NOT: Buradaki rakamlar sözleşme bedelleri olup, tahsilat miktarlarından farklılıklar gösterebilmektedir.

KAYNAK: Tablo : 5, 6, 7 ve 8' den yararlanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo:10
Özelleştirme Gelirlerinin Özelleştirme Şekline ve Yıllara Göre % Dağılımı

Özelleştirme Şekli	Yıllar							Toplam
		1985	1986	1987	1988	1989	1990	
Yarım kalmış Tesislerin Mülkiyet Devri	A	100,00	82,22	99,05	1,28	0,57	-	100,00 1,65
	B	15,56	20,30	53,27	2,58	8,29	-	
	C	0,26	0,33	0,88	0,04	0,14	-	
Blok Satış	A	-	17,78	0,95	58,97	1,28	-	100,00 2,36
	B	-	3,09	0,36	83,33	13,22	-	
	C	-	0,07	0,01	1,95	0,31	-	
Halka Arzı İçeren Blok Satış	A	-	-	-	-	98,15	-	100,00 23,70
	B	-	-	-	-	100,00	-	
	C	-	-	-	-	23,70	-	
Halka Arz	A	-	-	-	39,75	-	100,00	100,00 72,30
	B	-	-	-	1,82	-	98,18	
	C	-	-	-	1,32	-	70,98	
Toplam	A	100,00	100,00	100,00	100,00	-	100,00	100,00
	B							
	C	0,26	0,40	0,84	3,31	24,15	70,98	

A: Yıl içinde gerçekleştirilen özelleştirmede % pay

B: Aynı yöntemle gerçekleştirilen özelleştirmede % pay

C: 1985-1990 döneminde gerçekleştirilen özelleştirmede % pay

Not: Yuvarlamalar nedeniyle toplamlar 100 olmayabilir.

KAYNAK: Tablo 9' dan tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 9 ve 10'in incelenmesinde görüleceği gibi ülkemizde uygulanan özelleştirmelerde yöntem çeşitliliği söz konusu değildir. Örneğin 1985 ve 1990 yılında gerçekleştirilen özelleştirme yalnızca bir yöntemle yapılmışken, 1986, 1987 ve 1989 yıllarında gerçekleştirilen özelleştirmelerde bir yöntemin payı sırasıyla % 82,22; % 99,05 ve % 98,15 tir. Aynı yöntemle gerçekleştirilen özelleştirmelere (B satırlarına) baktığımızda da bir yöntemin 1

veya 2 yılda ağırlıklı olarak kullanıldığı, diğer yıllarda hemen hiç kullanılmadığını görüyoruz.

Ülkemizde uygulanan özelleştirmelerde, belirli bir yöntemin belirli yıllarda yoğun olarak kullanılmasının hukuksal, ekonomik ve özelleştirilecek kuruluşların yapısından kaynaklanan nedenleri bulunduğu söylenebilir. Örneğin Türkiye Çimento Sanayi T.A.Ş. (ÇİTOSAN)'nın bağlı ortaklarından olan Afyon, Ankara, Balıkesir, Pınarhisar ve Söke çimento fabrikalarının Soci te Des  iments Fran ais (SCF) firmasına blok yöntemiyle satışı hukuksal sorun yaratmıştı.

Daha önce değinildiği gibi özelleştirmenin mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanmasında etkili olacak yöntem hisse senedi satışı yoluyla özelleştirmenin gerçekleştirilmesidir. Tablo:10 ve 11'e baktığımızda halka arz yöntemiyle yapılan özelleştirmenin 844.937.900.000 TL. olduğu ve bunun 1985-1990 döneminde gerçekleştirilen toplam özelleştirme içinde %72,3'lük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Halka arz yöntemiyle yapılan özelleştirmenin asıl yoğunluğu ise 1990 yılında bulunmaktadır. 1990 yılı içinde, 1985-1990 döneminde gerçekleştirilen toplam özelleştirmenin %70,98'i bulunmaktadır. Söz konusu yılda 11 kuruluşun toplam 191.391.085 adet hisse senedi halka satılmıştır. İlk halka arz yoluyla özelleştirmenin yapıldığı yıl olan 1988 yılında ise Teletaş'ın %22'lik payı 15.399.900.000 TL. karşılığında halka satılmıştır.

Bu şekilde gerçekleştirilen özelleştirmelerin mülkiyet ve servet dağılımına nasıl etki yaptıklarını belirlemek için halka arzın sonuçlarını değerlendirmek gerekmektedir. Ancak bu değerlendirmenin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi herşeyden önce güvenilir istatistiklerin tutulmasına bağlıdır. Elde edilen veriler ışığında önce Teletaş uygulaması ve sonra 1990 yılında gerçekleştirilen özelleştirmelere değineceğiz.

29 Şubat-4 Mart tarihlerinde önceden müracat formu doldurulmak suretiyle halka arzedilen TELETAS hisse senetleri toplam 42.000 kişiye satılmıştır (213). Nisan 1988'de tam tesadüfi örnekleme ile 1024 TELETAS Hissedarıyla yapılan anket çalışmasına göre, ilk kez hisse sahibi olan TELETAS hissedarlarının meslek ve uğraşlarına göre dağılımı şöyledir(214).

%21 Memur

%18 Ev kadını

%13 Emekli

%9 Öğrenci

%39 Diğer

Hisse senedi adedi ve tutarına göre talepler, tahsisat ve arzlar Tablo 11'de verilmiştir.

(213) ISRAFİL, C., "Türkiye'de Özelleştirme", Yeniden Yapılanma, 1-Eylül-1988, s.3.

(214) Yeniden Yapılanma, 1-Eylül-1988, s.4.

Tablo 11 : HisseSenedi Adedi ve Tutarına Göre Teletaş'ın Halka Arzı

Tercihler			Talepler			Arzlar			Tahsisat		
Hisse Adedi	Tutarı (BinTL)	Hisse Adedi	Tutarı (MilyonTL)	%	Müracat Adedi	%	Hisse Adedi	Tutarı (MilyonTL)	Hisse Adedi	Tutarı (BinTL)	%
20	100	346.960	1.734,8	7	17.348	45	346.960	1.734,0	20	100	100,0
50	250	366.200	1.831,0	7	7324	19	366.200	1.831,0	50	250	100,0
100	500	656.700	3.283,5	13	6567	17	361.185	1.805,9	55	275	55,0
200	1.000	972.000	4.860,0	19	4860	13	315.900	1.579,5	65	325	32,5
500	2.500	783.000	3.915,0	16	1556	4	109.620	548,1	70	350	14,0
1.000	5.000	808.000	4.040,0	16	808	2	80.800	404,0	100	500	10,0
2.000	10.000	520.000	2.600,0	10	260	1	36.400	182,0	140	700	7,0
5.000	25.000	290.000	1.450,0	6	58	0	14.500	72,5	250	1250	5,0
10.000	50.000	180.000	900,0	4	18	0	9.000	45,0	500	2500	5,0
20.000	100.000	60.000	300,0	1	3	0	3.000	15,0	1000	5000	5,0
50.000	250.000	50.000	250,0	1	1	0	2500	12,5	2500	12500	5,0
1000000	500.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halk Arz Toplamı :			5.032.860	25.164,3	100	38.803	100	1.646.065	8.230,3		
Teletaş Çalışanları :			1.206.340	6.031,7		2.286		1.136.140	5.680,7		
PTT Çalışanları :			42.640	213,2		587		42.640	213,2		
Sos. Güv. Kur. Yat. Fon: 261				1.305,0		9		55.135	275,7		
Yurtiçi TOPLAM :			6.542.840	32.714,2		41.695		2.879.980	14.399,9		
Yurtdışı Satışı :								200.000	1.000,0		
								3.079.980	15.399,9		
								Halka Arz Genel Top.:			

KAYNAK : KOİ

Tablo 14'in incelenmesinden görüleceği gibi, Teletaş hisse senetlerinin halka arzında küçük taleplerin karşılanmasına dikkat edilmiş ve 100.000 ile 200.000 TL tutarındaki taleplere %100 oranında tahsisat yapılmıştır. Talep edilen hisse miktarı arttıkça yapılan tahsilat düşmüştür.

Tahsisatlarda küçük taleplere öncelik verilmesi, hisse senetlerinin olabildiğince yaygın bir kitleye satılmasını sağlamıştır. Ancak bu öncelik tek başına mülkiyet ve servet dağılımına katkıda bulunamayabilir. Teletaş hisselerini alan kişilerin gelir, sosyo-ekonomik durumları, bağımlı ya da bağımsız çalışmaları gibi kriterlere göre dağılımı bu konuda bize ışık tutabilirdi. Ancak söz konusu istatistikler olmadığından bu noktanın açıklığa kavuşması oldukça zor olmaktadır. Bunun yanında hisse senetlerinin talep edildiği ve satışın gerçekleştiği bölgelere ve bu bölgelerin gelir dağılımı verilerine bakmak belirli bir yaklaşım sağlayabilir. Bu nedenle aşağıda Teletaş hisse senetlerinin bölgesel dağılımı ve bu bölgelerin 1987 yılı gelir dağılımı anket sonuçlarına göre aldıkları gelir ve tasarruf payları Tablo 12'de; 1990 yılı içinde hisse senetleri halka arz edilen Petkim ve 6 şirketin satışlarının bölgesel dağılımı ile bölgelerin toplam gelir ve tasarruf içindeki payları Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 12: TELETAS Hisselerinin Halka Arzının Bölge Geliri ve Tasarrufu ile Karşılaştırılması

BÖLGELER	Toplam Müracat		% Pay		Toplam Talep		% Pay		Toplam Arz		Tahsisat Oranı	
	Müracat	% Pay	Hisse Adeti	Tutarı (Bin TL)	% Pay	Hisse Adeti	Tutarı (Bin TL)	% Pay	Hisse Adeti	Tutarı (Bin TL)	% Pay	Tahsisat Oranı
Ege-Marmara	24.677	63,58	3.648.050	18.240.250	72,49	1.095.835	5.479.175	66,57	0,30			
Akdeniz	3.995	10,29	423.180	2.115.900	8,41	161.835	809.175	9,83	0,38			
İç Anadolu	7.313	18,84	712.860	3.564.300	14,16	282.925	1.414.625	17,19	0,40			
Karadeniz	1.567	4,04	135.400	677.000	2,69	59.320	296.600	3,61	0,46			
Doğu-G.D.Arad	1.261	3,25	113.370	566.850	2,25	46.150	230.750	2,80	0,41			
TOPLAM	38.813	100	5.032.800	25.164.300	100	1.646.065	8.230.325	100	0,33			

BÖLGELER	Bölge Geliri (BinTL)		% Pay		Bölge Tasarrufu (BinTL)		% Pay		Bölgenin Ort. Tasarruf Or.	
	Bölge Geliri (BinTL)	% Pay	Bölge Tasarrufu (BinTL)	% Pay	Bölgenin Ort. Tasarruf Or.					
Ege-Marmara	18.295.317,732	44,99	2.942.744,292	33,56	16,08					
Akdeniz	4.334.198,460	10,56	1.050.903,900	11,98	24,24					
İç Anadolu	8.748.844,548	21,52	2.197.340,478	25,06	25,11					
Karadeniz	3.626.003,208	8,92	826.536,747	0,43	22,79					
Doğu-G.D.Arad	5.656.717,620	13,91	1.751.519,199	19,97	30,96					
TOPLAM	40.661.08.1568	100	8.769.044,616	100	21,56					

KAYNAK: Koi ve 1987 Gelir Dağılımı (DİE) verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir.

Tablo 13:Peckim+Altı Şirketin Halka.Arzının Bölge Geliri
Ve Tasarrufu İleKarşılaştırılması

Bölgeler	SatışTutarı (Bin TL)	% Pay	BölgeGeliri (Bin TL)	% Pay	BölgeTasarrufu (BinTL)	% Pay
Ege-Marmara	474.560.156	66,14	18.295.317.732	44,99	2.942.744.292	33,56
Akdeniz	75.601.292	10,54	4.334.198.460	10,66	1.050.903.900	11,98
İç Anadolu	123.539.365	17,22	8.748.844.548	21,52	2.197.340.478	25,06
Karadeniz	23.220.022	3,24	3.626.003.208	8,92	826.536.747	9,43
Doğu-G. Doğu Anadolu	20.595.792	2,87	5.656.717.620	13,91	1.751.519.199	19,97
TOPLAM	717.516.627	100,00	40.661.081.568	100,00	8.769.044.616	100,00

NOT: Altı şirket 1990 yılı içinde hisse senetleri halka arzedilen Açelik, Bolu Çimento, Çelik Halat ve Tel Sanayi, Çukurova Elektrik, Ereğli D.Ç. ve Kepez Elektrik T.A.Ş.'dir.

KAYNAK : KOİ ve 1987 Gelir Dağılımı (DİE) verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir.

Tablo 12'nin incelenmesinden görüleceği gibi Teletaş hisselerinin halka arzında gerek talep olarak gerek arz olarak Ege-Marmara Bölgesi oldukça büyük paya sahiptir. Buna karşılık bölge gelir ve tasarrufun toplam içindeki payı daha düşüktür. Ayrıca Karadeniz ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin toplam gelir içindeki payları 8,92 ve 13,91; toplam tasarruf içindeki payları 9,43 ve 19,97 iken Teletaş hisselerinin arzındaki payları ise 3,61 ve 2,80 olmuştur. Bu durum bize Teletaş hisselerinin bölgesel dağılımında gelir ve tasarruflarının dağılımından daha fazla dengesizlik olduğunu göstermektedir.

Tablo 13'un incelenmesinde de benzer sonuç ortaya çıkmaktadır. Nitekim Petkim+6 şirketin halka arzında birinci sırada toplam gelir ve tasarruf içindeki payı sırasıyla %44,99 ve %33,56 olan Ege-Marmara Bölgesi yer almaktadır.

Bu sonuçlar bize mevcut özelleştirme uygulamasının, bölgeler arası gelir dağılımında mevcut dengesizliği azaltma yönünden olumlu katkının söz konusu olmadığını göstermektedir. Gelir ve dolayısıyla tasarrufların dağılımının mülkiyet ve servet dağılımında bir göstergesi olduğu düşünüldüğünde gelir ve tasarrufların bölgeler arası dengesiz dağılımı mülkiyet ve servetin dağılımının da dengesiz olduğunu göstermektedir. Bu nedenle yapılmış olan özelleştirmelerin bölgeler arası mülkiyet ve servet dağılımında dengesizliği azaltıcı bir etkisinin olmadığı belirtilebilir.

Daha önce değinildiği gibi özelleştirmenin dengeli dağılıma katkısını net bir şekilde ortaya koyabilmek için özelleştirme ile hisse senedi sahibi olanların gelir, servet, meslek gibi kriterler açısından konumlarının bilinmesi gerekmektedir. Elbette yaklaşık 850 milyar TL tutarındaki halka arz yoluyla özelleştirmenin toplumdaki gelir, servet ve mülkiyet dağılımı düzeltmesi beklenemez. Ancak halka arz edilen hisse senetlerinin dağılımında, mülkiyet ve servet dağılımının piramidinin altlarında olanlara bazı ayrıcalıklar tanınması dengesizliğin iyileştirilmesine olumlu katkılarda bulunacaktır. Öte yandan özelleştirmeden böyle bir sonuç beklemek için herşeyden önce özelleştirmenin amacının öncelikli olarak mülkiyet ve serveti yaygınlaştırmak olması gerekmektedir.

Kuşkusuz yaklaşık 40 bin kişinin Teletaş hissedarı yapılması olumlu bir sonuçtur. Aynı şekilde diğer özelleştirmelerde olduğu gibi hisse senetlerinin ülke çapında yaygın olarak satılması, bu yolla mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanmasına hizmet edecektir. Ancak burada satılan hisse senetlerinin ne kadar süreyle elde tutulduğu önemli olmaktadır.

Özelleştirme yoluyla hisse senetlerinin geniş kitleye yayılması, bir süre sonra hisse senetlerinin belirli ellerde toplanması durumunda anlamını yitirecektir. Örneğin oldukça başarılı özelleştirilmelerin yapıldığı İngiltere'de bile bir süre sonra hisselerin belirli ellerde toplanması olayı yaşanmıştır. Şubat 1981'de özelleştirme ile 156.000'e çıkan British Aerospace hissedar sayısı bir yıl sonra

27.000 olmuştur. Aynı şekilde Şubat 1982'de özelleştirilen Amersham International 'in ortak sayısı bir yıl içinde 65.000'den 10.00'e düşmüştür(215).

Sözü edilen olumsuzluğun yaşanmaması için diğer ülke uygulamaları örnek alınabilir. Bu uygulamalarının başlıcaları şöyle sıralanabilir:

-Özelleştirme sırasında küçük tasarruf sahibine öncelik ve avantaj tanınabilir.

-Hisse senetlerini elinde tutacak küçük tasarruf sahiplerine belli bir süre sonunda bedelsiz hisse verilmesi ya da ihraç fiyatı üzerinden belirlenecek bir bedelin geri ödenmesi gibi yöntemler uygulanabilir.

-Çalışanların mülkiyete ortak edilmesi amacıyla bedelsiz hisse vermek, taksitli satış gibi kolaylıklar sağlanabilir. (Örneğin 1990 yılında özelleştirilmesine karar verilmiş bir KİT'in Genel Müdürlüğü personeli üzerinde gerçekleştirilen bir anket çalışmasında çalışanların %51,3'ü bedelsiz hisse verilmesi, %29'u ise satış kolaylıkları sağlanması durumunda kurumlarının mülkiyetine katılabileceklerini belirtmişlerdir (216). Nitekim Teletaş, Petkim ve THY'nin özelleştirilmesinde kurum çalışanlarına ve emeklilerine satış kolaylıkları tanınmıştır.

-Bazı avantajlarla küçük tasarruf sahiplerine verilecek hisse senetleri devrinin zorlaştırılması amacıyla nama yazılı verilebilir. Ancak Özelleştirme yoluyla halka satılacak hisselerin nama yazılı olması mülkiyet ve servetin tabana yayılmasını kolaylaştırmakla birlikte nama yazılı hisse senetlerinin ikincil piyasada dolaşımının güç olması önemli bir dezavantajdır. Bu nedenle özelleştirilecek kuruluşun bütün hisselerinin nama yazılı olması düşünülemez.

-Bazı avantajlarla küçük tasarruf sahiplerine verilen nama yazılı hisse senetlerine bir süre için diğer hisselerine göre daha fazla kâr payı verilebilir. Bu şekilde hisse senedini elden çıkarmakla pay sahibinin katlanacağı gelir kaybı fazla olacağı için, hisse senetlerinin belirli ellerde toplanması güçleşecektir.

Yukarıda sıralanan veya benzeri önlemlerin uygulanmasıyla özelleştirilecek kuruluşların hisse senetleri geniş bir kitleye yaygınlaştırılabilecektir. Örneğin İngiltere'de yapılan bir araştırmaya göre 1983 yılında İngilizlerin %5'i hisse sahibi iken özelleştirmeler sonucunda bu oran %17'ye çıkmıştır (217). Ancak bu uygulamaların dozunun iyi ayarlanması gerekmektedir. Söz konusu önlemlerin aşırı ölçülerde olması ikincil piyasada dolaşıma girmeyen likiditesi düşük hisse senetleri ortaya çıkarabilir. Mülkiyet ve servet dağılımının iyileştirilmesi açısından özelleştirmeden beklenen, kitlelerin tasarruflarını menkul kıymetlere yatırma

(215) TUSLAD, agr., s.44.

(216) TINAR, M.Y./ GURÇAY, C., "Çalışanlar açısından özelleştirme", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Temmuz 1990, ss. 24-25.

(217) "Avrupa'da Özelleştirme", KİPLAS İşveren, Yıl:3, Sayı:9, Nisan 1987, s.21.

alışkanlığını kazanması ve bu yolla tasarruflarını arttırma yolunda motive edilmesidir. Bu şekilde kitleler sermaye geliri elde edecek ve tasarruf yapabilme kapasiteleri arttığı gibi artan tasarrufların sermaye piyasasında kullanılması, ekonominin yatırım gücünü arttıracaktır.

Söz konusu olumlu sonuçları ortaya koyacak başarılı bir özelleştirmenin uygulanabilmesi için ülkede yeterli düzeyde gelişmiş bir sermaye piyasasının bulunması ve halkın menkul kıymetleri tanıyıp güven duyması gerekmektedir. Ülkemiz açısından düşünüldüğünde 1981 yılı sonlarında kamu oyunda "Bankerler Krizi" olarak tanınan kriz nedeniyle halkın sermaye piyasasına ve genel olarak mali sisteme güveni sarsılmıştır. Ancak daha sonra sermaye piyasasının devlet denetimiyle geliştirilmeye çalışılması yitirilen güveni belirli ölçülerde yeniden kazandırmıştır. Bu ortamda başlatılan özelleştirme uygulamalarının, özellikle güven unsurunun dikkate alınması ve uygun aralıklarla yapılması durumunda mülkiyet ve servet dağılımında iyileşmeyi sağlama şansı yüksektir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi bugüne kadar yapılan özelleştirmelerin mülkiyet ve servet dağılımına olumlu katkıda bulunduğunu söylemek güçtür. Bunun yanında ülkemizde gerçekleştirilen özelleştirmelerin yeni olması nedeniyle kesin yargıya varılması bugün için doğru olmayabilir. Özelleştirilmesine karar verilen kamu mülkiyetinin büyüklüğü gözönüne alındığında, Türkiye'de özelleştirme uygulamalarının, mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanmasında önemli bir potansiyele sahip olduğu ortadadır.

3.3. Türkiye'de Halka Açılma

Ülkemizde halka açılma olayının boyutlarını değerlendirebilmek ve halka açılmanın özel kesim elinde bulunan mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması amacıyla nasıl potansiyel olduğunu ortaya koymak bu bölümün amacıdır. Bunun yapılabilmesi için öncelikle özel kesim anonim ortaklıklarının halka açılmasında uymak zorunda oldukları yasal çerçeve verilecek; daha sonra 2499 sayılı SPKa. öncesi uygulamalar ile SPKa'nın kabulünden sonraki uygulamalara değinilecektir.

3.3.1. HALKA AÇILMANIN YASAL ÇERÇEVESİ

Daha önce değinildiği gibi SPKa. tarafından sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerin hisse senetlerinin halka arz yoluyla satılması yasaklanmıştır (m.4). Bu nedenle halka açılma yalnızca anonim şirketleri için söz konusu olmaktadır.

Anonim şirketlerin hisse senedi satışı için halka başvuruları önce TİK, daha sonra SPKa. tarafından düzenlenmiştir. TTK, Anonim Şirketlerin halka açılmalarında iki yöntemi düzenlemiştir. Bunlardan birincisi kuruluş sırasında halka

başvurulması, diğeri sermaye arttırımı yoluyla halka başvurulmasıdır (218).

TTK. m.276'da A.O.'lar için ani ve tedrici olarak iki kuruluş şekli görülmüştür. Ani kuruluş "şirket paylarının tamamının kurucular tarafından taahhüt edilmesi" şeklinde (TTK.m.276/2); tedrici kuruluş ise "bir kısım payların kurucular tarafından taahhüt olunması ve geri kalan kısım için halka başvurulması" şeklinde (TTK.m.276/3) tanımlanmıştır. Bu tanımlardan açıkça görüldüğü gibi TTK Anonim ortaklıkların halka açık olarak kurulmasını tedrici kuruluş şeklinde düzenlemektedir. Ancak TTK.nda tedrici kuruluş uzun bir prosedüre bağlanmıştır (219). Bu uzun ve külfetli prosedür nedeniyle anonim ortaklıkların yüzde yüze yakın kısmı ani şekilde kurulmakta, tedrici kuruluşlara ise çok ender rastlanmaktadır (220).

TTK. A.O.ların sermaye artırımına gitmelerini de oldukça uzun bir prosedüre bağlanmıştır (221). Anonim ortaklıklar tüzel kişiliğin kazanılmasından sonra, genel kurul kararıyla sermaye artırımına gidebilecektir. Ancak sermaye artırımında ihraç edilecek hisse senetlerinde emisyon primi (222) elde edilmesi halinde elde edilen prim vergilendirilecektir (223). Bu ise anonim ortaklıkların hisse senedi ihracına yönelmelerini engellemiştir. Zira daha önce kurulmuş bulunan bir şirketin piyasa değerinin nominal sermayesinin üstünde ve dolayısıyla çıkaracağı hisse senedinin ihraç fiyatının, nominal değer üzerinde olacağı açıktır. Daha sonra 3239 sayılı kanunla bu durum düzeltilmiştir. Emisyon primi kazançları, dağıtılmadığı ve çıkarılan hisse senetleri borsaya kayıtlı olduğu takdirde kurumlar vergisinden istisna edilmiştir (224).

2499 sayılı SPKa. "Kayıtlı Sermaye" sistemini getirecek anonim ortaklıklarının sermaye artırımına gitmesini kolaylaştırmıştır. Kayıtlı sermaye "anonim ortaklıkların, esas sözleşmelerinde hüküm bulunmak kaydıyla, yönetim

(218) Esasen TTK sisteminde kural olarak bir anonim ortaklığın kendi hisse senetlerini satması ne kuruluş safhasında ne de sermaye artırımında mümkün değildir. Her iki halde de ortaklığın sermayesi taahhüt edilir ve bu taahhüdün en az dörtte biri ödenir. Bir anonim ortaklık ancak TTK m.329 da sözü edilen istisna durumunda kendi hisse senedini satabilir. REİSOĞLU, Ş., Sermaye Piyasası Kanunu Açısından Anonim Ortaklıklar, TBB. Yayın No:120, Ankara-1983, s.12.

(219) TTK.nda tedrici kuruluşta öngörülen prosedür için bkz:İMREGÜN, O., Anonim Ortaklıklar, İÜHF. Yayınları no:445,3.baskı, Gün Matbaası, İstanbul-1974, ss.49-67.

(220) ULUSOY, Y., Sermaye Şirketleri Ana Sözleşme Örnekleri, Oğaç Matbaası, Ankara, s.1

(221) TTK.na göre A.O.ın sermaye artırımını için izlemesi gereken prosedür hakkında bkz.:İMREGÜN, O., a.g.e., ss.332-341.

(222) Emisyon primi hisse senedinin ihraç fiyatıyla nominal değeri arasındaki farktır.

(223) GÖKYOKUŞ, S., "Vergilerin Menkul Kıymetlerini Halka Arz Edebilecek Kuruluşlara Etkileri", Vergi Dünyası, Sayı:61, Eylül-1986, s.20.

(224) GÖKYOKUŞ, S., a.g.m., s.21

kurulu kararıyla TTK'nın sermayenin artırılmasına dair hükümlerine tabi olmaksızın hisse senedi çıkarabilecekleri azami miktarı gösteren, Ticaret Sicilinde tescil edilmiş sermayeleridir" şeklinde tanımlanmıştır (SPK, m.3).

"Hisse senetlerini halka arz etmek üzere kurulan anonim ortaklıklar ile kurulmuş olupta sermaye arttırmak suretiyle hisse senetlerini halka arzedecek olan anonim ortaklıklar, kuruldan izin almak şartı ile kayıtlı sermaye sistemini kabul edebilirler. Bu halde ortaklığın esas sermayesi çıkarılmış sermaye olur ve sözleşmede tespit edilen kayıtlı sermaye miktarına kadar yeni hisse senetleri çıkarmak suretiyle yönetim kurulu tarafından TTK.'nın esas sermayenin artırılmasına ilişkin hükümlerine bağlı kalınsızın sermaye artırılabilir" (SPK, m.12) şeklindeki hükmü ile SPKa. anonim ortaklıkların gerek kuruluşta, gerekse kurulduktan sonra yeni hisse senetleri ihraç etmesini yalnız yönetim kurulunun kararıyla olanaklı kılmıştır. Bunun yanında menkul kıymetlerini halka arzedecek şirketler yönünden kayıtlı sermaye sisteminin kabulü şirketlerin istegine bırakılmıştır (225). Böylece SPKa., TTK.'nın sermaye artırımına ilişkin hükümlerini anonim ortaklığın bu sistemi kabul etmesi durumunda geçersiz kılmıştır. Bu ise anonim ortaklıkların halka açılmasını önemli ölçüde kolaylaştırmıştır (226). Anonim ortaklıkların halka açılmasında üçüncü bir yol ise ortakların ellerindeki hisse senetlerini halka arzetmeleridir. "Menkul kıymetlerin halka arzı için kuruldan bu kanun uyarınca izin alınması zorunludur" (SPK, m.4/1) ifadesi ile her türlü halka arz SPK. iznine bağlanmıştır. Bu nedenle ortakların halka açılmasında SPK.'ndan izin alınıp SPKa. ve SPK Tebliğlerine uygun olarak izahname ve sirküler hazırlanması gerekmektedir.

Anonim ortaklıkların halka açılmasında vergi düzenlemeleriyle özendirilmelere de gidilmiştir. Gerek ortakların halka açılmasında, gerekse ortaklıkların halka açılmasında gelir ve kurumlar vergilerinde bazı istisnalar, indirimler uygulanmaktadır. Örneğin şirket ortağı gerçek kişilerin halka açılmasında, menkul kıymet satışlarının bankalar veya aracı kurumlar yoluyla yapılması durumunda sağlanan kazançlar 31/12/1993 tarihine kadar gelir vergisinden istisna edilmiştir. Şirket ortağının tüzel kişi olması durumunda ise kurumların aktiflerinde bulunan hisse senetlerinin satışından elde olunan kazanç 1990 yılı sonuna kadar K. V. ve G. V. nden istisna edilmişlerdir.

Bunun yanında anonim ortaklıkların bizzat halka açılmaları da K. V. oranlarıyla özendirilmişlerdir. 14/7/1987 tarihinde kabul edilen 87/11985 sayılı Bakanlar

(225) TTK ve SPKa. açısından SPKa. ya tabi A.O.larda kuruluş ve sermaye artırımına hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., REİSOĞLU, S., age., ss.10-27; ve ayrıntılı prosedür için bkz., GÜNAL, V., age., ss.81-93.

(226) Kayıtlı sermaye sisteminin getirdiği yenilik ve kolaylıklar hakkında daha geniş bilgi için bkz. OKTAY, Ö., "Sermaye Piyasası Kanunu Açısından Kayıtlı Sermaye Sistemi" "Dünya Gazetesi, 5/10/1983.

Kurulu Kararı (227) ile Kurumlar Vergisi oranı halka açık anonim şirketler için %30'a kadar indirilmiştir (228).

Buna göre anonim ortaklıkların halka açılmasında kayıtlı sermaye sistemini kabul etmeleri durumunda prosedürün kolaylaştırılmış; ayrıca kurumlar vergisindeki indirimlerle ve yeniden değerlendirme yoluyla özendirme getirilmiştir.

Bu üç yöntemin her birinde zaman içinde mülkiyetin yaygınlaştırılmasını dolaylı etki sağlayan bir araç olarak "yeniden değerlendirme" uygulamasını da sayabiliriz. Vergi Usul Kanunu'na 205 sayılı kanunla eklenen ve 21/1/1983 gün ve 2791 sayılı kanunla değişik 11'inci madde çerçevesinde yapılan yeniden değerlemede şirketler, amortisman tabi varlıklarının satın alma bedelleri ile piyasa değerleri arasındaki farkı sermayelerine ekleme olanağına kavuşmuştur.

Satın alınan amortisman tabi varlıkların, defter değeri sabit kalmasına karşın enflasyon nedeniyle piyasa fiyatı, defter fiyatının çok üzerinde olmaktadır. Bu durumda varlıklar piyasa değerinin çok altında muhasebe kayıtlarında yer almaktadır. Bu ise işletmelerin sermayesinin zamanla erimesine yol açmaktadır.

Yeniden değerlendirme, her yıl sonunda Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen deflatör ile amortisman tabi varlıkların defter değerinin çarpılmasıyla ortaya çıkacak farkın "Yeniden Değerleme Değer Artış Fonu (Y.D.D.A.F.)"nda toplanması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Yeniden değerlendirme ile işletmeye yeni kaynak girişi olmamakla birlikte, var olan sabit varlıkların değerinin artması yoluyla artış meydana gelmektedir. Mevcut yasal uygulamaya göre özkaynakların içinde Y.D.D.A.F. var ise, şirket sermaye artırımına gittiği zaman pasifindeki Y.D.D.A.F. kadar mevcut ortaklarına bedelsiz hisse senedi verme zorunluluğundadır. Yeniden değerlendirme yoluyla sermaye artışı vergilendirilmediği gibi SPK dan tabi ortaklıklarda SPK.ndan izin alınması gerekmekte SPK.na bilgi verilmesi yeterli olmaktadır.

(227) 28/Ağustos/1987 tarih ve 19558 sayılı R6

(228) Söz konusu Bakanlar Kurulu Kararına göre: Hisse senetlerinin tamamı borsaya kayıtlı ve %80'i; nama yazılı olan ve aynı zamanda sermaye yapısı ortaklar pay defterinden tespit edilen halka açık anonim ortaklıklarda K.V. oranları aşağıdaki gibidir.

-Ödenmiş sermayenin en az %25'inin 200'den fazla gerçek veya tüzel kişiye ait olması durumunda %40,

-Ödenmiş sermayenin en az %51'inin 200'den fazla gerçek ve tüzel kişiye ait olması durumunda %35,

-Ödenmiş sermayenin en az %80'inin 200'den fazla gerçek veya tüzel kişiye ait olması durumunda %30 oranında K.V. alınır.

Buradaki 200'den fazla gerçek veya tüzel kişi ortağın sermayedeki payları her biri için %1'i geçmemelidir. Yukarıda belirtilen anonim ortaklıkların sermayesinin %80'inden fazlasına sahip olduğu iştirakleri içinde yukarıdaki oranlar uygulanır.

Yeniden değerleme değer artış fonunun oluşturulmasıyla şirketin tahvil ihraç tavanı gibi ödenmiş sermayeye göre hesaplanan değerlerin yükselmesini sağlamaktadır. Halka açılma açısından asıl önemlisi yeniden değerlemeyle sermaye artırımına gidilmesi ve ortaklara bedelsiz hisse dağıtılmasıdır. Bedelsiz hisse sahibi olan girişimci ortak, elde ettiği hisse senetlerini ikincil piyasada satışa çıkararak fon sağlayabilecektir. Bu şekilde elde ettiği fon ile yeni yatırıma gitmesi mümkündür. Böylece girişimci ortak, daha önce yaptığı yatırımını yeniden değerleme sonucu piyasa fiyatıyla elinden çıkarma ve elde edeceği fonlarla yeni yatırıma gidebilme olanağı elde etmiştir. Dolayısıyla küçük tasarruf sahipleri yeniden değerlemeyle oluşan yeni hisse senetlerini satınalmak ve sanayi mülkiyete ortak olmak şansını elde edeceklerdir.

Halka açılma konusundaki yasal çerçeveden sonra ülkemizdeki halka açılma uygulamalarına değineceğiz. Öncelikle 1960'lı yılların sonunda başlayan "çok ortaklı şirketler" uygulamasının bilinmesi günümüzdeki uygulamanın değerlendirilmesinde yardımcı olacağı kamsındayız.

3.3.2. ÇOK ORTAKLI ŞİRKETLER

1960'lı yıllarda, F. Almanya başta olmak üzere bir çok Batı Avrupa ülkesine Türkiye'den işçi göçü başlamıştır. Genellikle Türkiye'de herhangi bir iş sahası bulamamış bu Türk işçileri, bir süre sonra Türkiye'ye yaptıkları döviz transferleri nedeniyle önemli bir kaynak yaratmışlardır. İşte böyle bir ortamda Türk işçileri hem Türkiye'ye dönüşlerinde çalışabilecekleri iş sahasına kavuşmaları, hem de yörelerinin kalkınmasına destek olmak amacıyla, yurda gönderdikleri tasarruflarını belirli alanlarda kurulan şirketlere yatırmışlardır. Bu şirketler çok ortaklı şirket adıyla anılmaktadır (230).

Söz şirketlerin bir kısmı yalnızca yurt dışındaki işçilerin tasarruflarından oluşan sermaye ile işe başlamış; bir kısmı ise yöre halkının tasarruflarının birleşmesi ile kurulmuştur. Bu işçi ve/veya halk şirketleri 1970'li yıllarda "halk sektörü" ya da "üçüncü sektör" olarak isimlendirilmiş ve ülke kalkınmasında önemli bir potansiyel olarak değerlendirilmiştir.

Küçük tasarrufları sermayeye dönüştürecek bir mekanizma (231) olarak tanımlanan Ç.O.Ş.'lerin temel özelliği, tabana yaygın olarak kurulması yani kuruluşta halka açık anonim ortaklık niteliğini kazanmış olmalarıdır. Nitekim 80 Ç.O.Ş. üzerinde yapılan bir araştırmada, araştırma kapsamına giren şirketlerin ortalama ortak sayısı 1676 olarak bulunmuştur (232). Yine aynı araştırmaya göre çok ortaklı şirketlerin ortak sayılarına göre dağılımı Tablo 14'de görüldüğü gibidir.

Tablo 14 :Ç.O.Ş. 'lerin Ortak Sayılarına Göre Dağılımı

Ortak Sayısı	Ç.O.Ş. Sayısı	%
100'den az ortaklı	-	-
101-500 "	21	26,25
501-1000 "	17	21,25
1001-1500 "	15	18,75
1501-2000 "	7	8,75
2001-3000 "	7	8,75
3001'den çok "	13	16,25
TOPLAM	80	100,00

Kaynak : TAŞLICA, A. O. , Çok Ortaklı Şirketler, agm. , Tablo:2.

Başlangıçta finans kurumları, kamu kurumları ve tüzel kişilerden bir veya ikisi genellikle %10 civarında pay sahibi iken, daha sonraları çeşitli nedenlerle sermaye dengesi halk ve işçi ortaklığı aleyhine gelişmiş ve hatta şirketlerden bir

(230) Çok Ortaklı Şirketler (ÇOŞ) ifadesi Türkiye'ye özgü işçi şirketleri, halk (veya hemşehri) şirketlerini kapsamaktadır.

(231) ERTUNA, Ö. ve Diğerleri, Çok Ortaklı Şirketler, DPT Yayın No:1463, Ankara 1975, s.4.

(232) TAŞLICA, A. Oa, "Çok Ortaklı Şirketler", Eskişehir Anadolu Ü. İİBF. Dergisi, Cilt:II, Sayı:2, Haziran-1984, s.44.

kısmı tamamen el değiştirmiştir (233).Günümüzde ise bu Ç.O.Ş.'lerin hemen tamamı işletme sermayesi yetersizliği, yönetim bozukluğu, kuruluş yeri hataları, kalifiye yönetici ve işçi noksanlığı, kur garantisinin olmaması, kredi teminindeki güçlükler gibi nedenlerle haczedilmiş ve/veya kapanmışlardır (234). Bunun yanında az sayıda da olsa güçlü ortak bulabilen bazı şirketler sorunlarından kurtulmayı başarabilmişlerdir.

1960'lı yılların sonunda kurulmaya başlanan ve günümüzde yukarıda değinilen sorunlar nedeniyle işlerliğini önemli ölçüde yitiren Ç.O.Ş. özellikle 1970'li yıllarda heyecan yaratan ve küçük tasarruflar ile sanayileşme çabalarını yansıtan önemli bir örnektir. Ç.O.Ş. örneğinin iyi incelenmesi ve bazı sonuçlar çıkarılması gerektiği kanısındayız (235).

Kanımızca Ç.O.Ş. uygulamasının sorunlarının temelinde mülkiyet yaygınlaşırken profesyonel yöneticilerin yetişmemesi yatmaktadır. Bunun yanında söz konusu dönemde sermaye piyasasının gelişmemiş olması nedeniyle birinci soruna bağlı olarak, finansman sorunlarına etkili çözümler getirilememesi ağırlığını hissettirmiştir.

3.3.3. GÜNÜMÜZDE HALKA AÇILMA

Halka açılmanın yasal çerçevesini belirtirken halka açılmanın temelde üç yöntemle olacağını ifade etmiştik. Bu yöntemlerden kuruluşta halka açılma ve sermaye artırımını genellikle birincil piyasalarda gerçekleştirmekte; ortakların halka açılması ise ortağın konumuna göre borsada veya borsa dışında olabilmektedir.

2499 sayılı SPKa. "Menkul kıymetlerin halka arzı ve bu yolla satışı..... bu kanun hükümlerine tabidir" (m.2) ifadesi nedeniyle esasen ilk iki yöntemle halka açılmayı düzenlemekte; ortaklar, ellerindeki hisse senetlerini halka arz yöntemiyle satmak istemeleri durumunda bu kanuna tabi olmaktadır. 2499 sayılı SPKa. tabi olmanın getirdiği ilk yükümlülük ise her türlü menkul kıymet ihracında SPK.'nin izninin alınması gerekliliğidir. Bizde çalışmamızda günümüzde halka açılmayı ortaya koyarken temelde SPK. tarafından verilen izinlere dayanmaktayız.

1983-89 döneminde sermaye piyasasına menkul kıymet arzettiği veya arz etmiş sayıldığı için SPK kaydında bulunan şirket sayıları Tablo 15'de gösterilmiştir.

(233) BERBEROĞLU, N./GİRİTLİGİL, S., "Türkiye Ekonomisinde Çok Ortaklı Şirketlerin İşlevleri", Türkiye Ekonomisi ve Türk Ekonomi İlimi, Yıl:2, Haziran-1986, s.173.

(234) KAYTMAZ, M. F., "İflas Eden İşçi Şirketleri", BEY, Ağustos-1983, s.44.

(235) ÇOŞ'ler hakkında daha geniş bilgi için bkz. ERTUNA. Ö. ve Diğerleri, a.g.e.; Halka Açık Anonim Ortaklıklar ve Halk Sektörü a.g.e.; ÇATALOĞLU, O., Türkiye'de Halk Girişimleri ve Sorunları, EÜ. İTBF Yayınları No:64/46, İzmir-1975, ss.7-32; BERBEROĞLU, N./GİRİTLİGİL, S., a.g.m., ss.165-199; KAYTMAZ, M. F., a.g.m., ss.43-46; TAŞLICA, A. O., a.g.m., ss.33-54.

Tablo 15 :SPK Denetimine Tabi A. O.lar

Yıllar	Hisse Senedi	% Pay	Diğer M.K.	Halka Arz Edilmeyen Tahsil İhrc.	TOPLAM
1983	557	70,4	234	-	791
1984	564	69,5	247	-	811
1985	605	71,4	242	-	847
1986	631	72,4	223	17	871
1987	652	72,2	231	20	903
1988	673	67,1	285	45	1003
1989	698	63,2	310	97	1105

KAYNAK : SPK 1989 Yıllık Rapor, Tablo III.4'den alınmış , % paylar tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablodan görüldüğü gibi hisse senedini halka arzettiği yada ortak sayısı 100'ü geçtiği için halka arzetmiş sayılan A.O.ların SPK. denetimine tabi olan A.O.ların içinde payı küçük dalgalanmalara rağmen 1989 yılı hariç %65'in üzerindedir.

1989 yılı itibariyle toplam SPK. denetimine tabi A.O.ların %63,2'sini oluşturan 698 halka açık şirketin (H.A.Ş.) sermaye büyüklüğüne göre dağılımı Tablo 16'deki gibidir.

TABLO 16 : Sermaye Büyüklüklerine Göre H.A.Ş. (1989)

Sermaye Grupları (Milyon TL)	Şirket Sayısı	Toplamda % Pay
500'den az	351	50,3
500-2000	163	23,3
2000-4000	55	7,9
4000-6000	34	4,9
6000-10000	32	4,6
10000 ve fazlası	63	90,0
TOPLAM	698	100,0

KAYNAK : SPK 1989 Yıllık Rapor, Tablo 60.

Tablodan görüldüğü gibi SPK kaydında bulunan A.O.ların yarıdan az fazlasının nominal sermayeleri 500 milyon TL. den azdır. Buna karşılık %23,3'ü 500 milyon ile 2 milyar TL. arasında sermayeye sahiptir. Sermayesi 2 milyar TL'den az olan şirket sayısı 514, H.A.Ş. toplamındaki oranı ise %73,6'dır. Bu göstermektedir ki aslında Türkiye'nin büyük firmalarından bir çoğunun bulunduğu H.A.Ş. ler sermaye büyüklüğü açısından zayıftır. Bu durum sermaye artırımını yoluyla, şirketlerin halka açıklıklarını artırma olanağı sağlamaktadır.

1989 yılı itibariyle kayıtlı sermaye sistemine geçen şirketlerin sayısı 136 (236) olduğu düşünüldüğünde aynı yıl SPK. denetimine tabi anonim ortaklıkların ancak %12,3'ü SPKa.nun sermaye artırımında getirdiği kolaylıklardan yararlanabilecek konumdadır. Bunun yanında hisse senedi ihracı için mutlaka kayıtlı sermaye sistemine geçmek gerekmektedir. SPK'nın verdiği izinlere göre hisse senetleri ihracı 1982-1990 döneminde Tablo 17'de görülen seyri izlemiştir.

Tablo 17 : SPK Tarafından Verilen Hisse Senedi ve Diğer Menkul Kıymet İhraç İzinleri

Yıllar	Hisse Senedi (Milyar TL) (1)	Toplam MK İhracında % Pay	Diğer MK İhracı (Milyar TL)	ToplamMK İhracı (Milyar TL)
1982	9,0	42,06	12,4	21,4
1983	34,7	66,47	17,5	52,2
1984	63,8	84,39	11,8	75,6
1985	96,4	72,43	36,7	133,1
1986	102,0	37,20	172,2	274,2
1987	187,2	27,43	495,3	682,5
1988	364,5	32,04	773,1	1137,6
1989	966,7	42,07	1331,3	2298,0
1990(2)	1702,3	46,07	1992,6	3694,9

(1) Nakit artırımları içermektedir.

(2) İlk onbir ayı kapsamaktadır.

KAYNAK : -SPK, 1989 Yıllık Rapor, Tablo:36 - 37

-SPK Kasım-1990, Aylık Bülten, Tablo:I-3 verilerinden düzenlenmiştir.

Tablo 17'de görüldüğü gibi nominal değerle hisse senedi ihracının toplam menkul kıymet ihracındaki payı 1984 de %84,39 dan 1987 de %27,43 e kadar düşmüş; daha sonra artarak 1990'ın ilk 11 aylık döneminde %46,07 ye çıkmıştır.

1986-1990 dönemi hisse senedi ihraç izinlerinde nominal ve piyasa değerlerini karşılaştırdığımızda ise ilginç bir sonuç çıkmaktadır.

Tablo 18: Hisse Senedi İzinlerinin Nominal ve Piyasa Değerleri (1986-1990) (milyon TL)

Yıllar	(I) Nominal H.S. İhraç İzinleri	(II) Piyasa Değerleriyle H.S. İhraç İzinleri	Fark (II-I)
1986	101.978,6	101.978,6	0
1987	187.202,2	187.202,2	0
1988	364.478,0	364.478,0	0
1989	966.758,4	971.543,4	4.785,0 (2)
1990(1)	1.702.287,3	3.988.131,2	2.285.843,9

(1) Ocak-Kasım dönemi

(2) Fark 1989 yılı Aralık ayına aittir. Aralık ayı ihraç izinlerinin nominal ve piyasa değeri sırasıyla 18.917,5 ve 23.702,5'dir.

KAYNAK : SPK, Aylık Bülten, Kasım/1990, Tablo I.3

Tablo 18'e göre hisse senedi ihraç izni alan anonim ortaklıklar 1986,1987, 1988 yıllarında hiç emisyon primi elde etmemişler; 1989 yılında ise yalnız Aralık ayında 4.785.000.000 TL emisyon primi elde etmişlerdir. Bu da gösteriyor ki hisse senedi ihraç etmek amacıyla 1986,1987,1988 yılları ve 1989 yılı ilk onbir ayında izin alan anonim ortaklıklarının tamamı çıkardıkları hisse senetlerini mevcut ortaklarına satmışlardır (237). Bu sonuç ilgili dönemlerde gerçek anlamda halka açılmanın söz konusu olmadığını göstermektedir (238).

Burada ifade ettiğimize benzer bir sonuç 1983 ve 1984 yıllarında imalat sanayi firmaları hakkında yapılan bir çalışmada da elde edilmiştir (239). Söz konusu çalışma ilgili yıllarda sermaye artırımına giden 49 imalat sanayi firmasını kapsamaktadır. Çalışmanın bulguları Tablo 19' da gösterilmiştir.

Tablo 19 : İmalat Sanayi Firmalarının Sermaye Artırımı Kaynakları (1983-1984)

Yıl	Toplam Sermaye Artırımı	HA	% Pay (1)	% Pay (2)	RH	% Pay (1)	ÖK	%Pay (1)
1983	28.336,0	352,8	1,24	2,20	15.685,0	55,35	12.298,2	43,41
1984	34.332,2	473,0	1,37	3,31	13.809,2	40,22	20.050,0	58,47

KAYNAK : SAK, G./ERSEL, H., 1983 ve 1984 Yıllarında İmalat Sanayi Firmalarının Sermaye Artırımlarının Karşılama Biçimi Üzerine Bir Deneme, SPK/AGD Araştırma Rapor No: AGD/8613, Ankara-1986, Tablo: 1'den yararlanılarak düzenlenmiştir.

HA:Halka arz yoluyla sermaye artırımı

RH:Rüçhan hakkı yoluyla sermaye artırımı

ÖK:Özkaynak kullanımıyla sermaye artırımı

(1) Toplam sermaye artırımında içinde % pay

(2) Yabancı kaynakla sermaye artırımı içinde % pay

Tablo 19'da görüldüğü gibi 1983 ve 1984 yıllarında halka arz yoluyla sermaye artırımının toplam sermaye artırımında içindeki payı sırasıyla %1,24 ve %1,37; yabancı kaynakla sermaye artırımında içindeki payı ise %2,20 ve %3,31 olmuştur. Bu oranların düşüklüğü sözkonusu araştırma kapsamındaki firmalarda yok denecek kadar az yeni ortak alındığını göstermektedir.

(237) Bilindiği gibi TTK m.394'e göre genel kurulda aksine bir şart olmadıkça sermaye artırımlarında şirket ortakları, paylarıyla orantılı olarak yeni pay alma hakkına sahiptirler. Rüçhan hakkı denilen ve önceki ortakların, sermayedeki payların azalmasını önlemeye yönelik bu hakkın kullanılması durumunda ortaklar nominal değeriyle hisse senedi alabilmektedir. Bu ise hisse senedi ihraçında emisyon primi elde edilememesi sonucunu doğurmaktadır.

(238) Rüçhan hakkını kullanan ortakların sermaye artırımında elde ettiği hisse senetlerini borsada elinden çıkarması durumunda şirkete yeni ortak alınması söz konusu olabilecektir. Ancak bu durumda hisse senedinin nominal değeriyle piyasa değeri arasındaki fark doğrudan borsada hisse senedini satan ortağa gideceği gibi esasen bu şekilde bir olayın gerçekleştiğini saptamakta hemen hemen olanaksızdır.

(239) bkz. SAK, G./ERSEL, H., 1983 ve 1984 Yıllarında İmalat Sanayi Firmalarının Sermaye Artırımlarının Karşılama Biçimi Üzerine Bir Deneme, SPK/AGD. Araştırma Raporu Rapor Sayısı:AGD/8613, Mayıs-1986-Ankara.

Tablo 20 : 1990 Yılında Halka Açılan Şirketler

Şirketler	Nominal Değeri (Milyon TL.)	Piyasa Değeri (Milyon TL.)	Halka Arz Tarihi	Halka Arz Şekli	Hisselerin Satıldığı Yer
Merit Turizm	9.000	18.000	2.02.1990(*)	S.A.	Borsa Dışı
Yünsa Yünlü	6.000	30.000	22.03.1990(*)	M.H.H.A.	Borsa Dışı
Sabah Yayıncılık	3.600	9.000	29.03.1990(*)	M.H.H.A.	Borsa Dışı
Emek Sigorta	b.	13.500	12.04.1990(*)	S.A.	b.
Tam Sigorta	777	5.600	12.04.1990(*)	M.H.H.A.	Borsa Dışı
Aselsan	43.400	133.064	21.05.1990	S.A.	Borsa Dışı
Vestel	22.500	298.125	28.05.1990	M.H.H.A.	Borsa Dışı
Kelebek Mobilya	900	9.000	4.06.1990(*)	M.H.H.A.	Borsada
Eczacıbaşı İlaç	4.500	90.000	25.06.1990	M.H.H.A.	Borsada
Akbank T.A.Ş.	5.000	60.000	23.07.1990	M.H.H.A.	Borsa Dışı
Toprak Kağıt	7.507	56.306	23.07.1990(*)	M.H.H.A.	Borsa Dışı
Istanbul Mot. Pist.	3.300	33.000	30.07.1990(*)	M.H.H.A.	Borsada
Tunca Tekstil	3.750	7.500	22.10.1990	M.H.H.A.	Borsa Dışı
Feniş Alüminyum	1.500	9.750	26.09.1990	M.H.H.A.	Borsada
Net Turistik	400	800	17.08.1990(*)	M.H.H.A.	Borsada
Dış Bank	15.000	97.500	10.09.1990	M.H.H.A.	Borsa Dışı
T. Tütünçüler Bank.	7.500	45.000	5.09.1990	M.H.H.A.	Borsada
Marshall Boya	3.420	32.490	17.10.1990	M.H.H.A.	Borsada
Parsan Makina	1.800	12.600	8.10.1990	M.H.H.A.	Borsa Dışı
Net Turizm	2.160	12.960	9.11.1990	M.H.H.A.	Borsada
Kent Gıda	1.350	39.150	5.10.1990(*)	M.H.H.A.	Borsada
Trakya Cam	29.274	204.918	22.10.1990	M.H.H.A.	Borsada
Konya Çimento	2.491	12.456	24.10.1990	M.H.H.A.	Borsa Dışı
Unye Çimento	4.429	44.300	2.11.1990	M.H.H.A.	Borsa Dışı
Vakıf Fin.	4.800	36.000	30.10.1990(*)	M.H.H.A.	Borsa Dışı
T. Kalkınma Bank.	198.811	596.433	19.11.1990	M.H.H.A.	Borsa Dışı
Uşak Seramik	375	1.875	31.10.1990(*)	M.H.H.A.	Borsada
İkısat Fin. Kira.	3.190	7.975	-	-	-
Albaraka Türk	3.500	3.500	-	-	-

(*) SPK'ca izin Belgesinin verildiği tarih.
S.A. Sermaye Artırımı Yoluyla Halka Arz
M.H.H.A. Mevcut Hisselerin Halka Arzı
b. Belirlenemedi

Buna karşılık Tablo 18'de 1990 yılı için verilen nominal ve piyasa fiyatıyla hisse senedi ihraç izinleri söz konusu yıl içinde rüçhan haklarının pek fazla kullanılmadığı şeklinde yorumlanabilir. Gerçekten de 1990 yılı Ocak-Kasım döneminde toplam 31 ortaklığın halka açılarak 2 trilyon 643 milyar 400 milyon TL'lik kaynak topladığı ve 1990 yılında verilen hisse senedi ihraç izinlerinin %66,3'ünü halka açılmaların oluşturduğu belirtilmiştir (240). Söz konusu 31 anonim ortaklıktan veri bulabildiğimiz 29'una ilişkin bilgiler aşağıda Tablo 20'de verilmiştir.

Görüldüğü gibi 1990 yılında anonim ortaklıklarda önemli miktarlarda halka açılma gerçekleşmiştir. 1990 yılında verilen ihraç izinlerinin piyasa değeri 3.988.131.200.000 TL, nominal değeri ise 1.702.287.300.000 TL ve bu iznin %66,3 halka arza yönelik olduğuna göre 1990 yılında 1.128.616.480.000 TL nominal değerinde hisse senedi halka arz edilmiştir. Söz konusu miktar 1986, 1987, 1988 ve 1989 yıllarında verilen ihraç izinlerinin sırasıyla 11; 6; 3 ve 1,2 katıdır.

Bu da göstermektedir ki 1990 yılında önceki yılların aksine hisse senedi ihraçları gerçek bir halka açılmayı başlatmıştır.

Kuşkusuz bu şekilde global rakamlar halka açılma yoluyla mülkiyet ve servet dağılımında ücretli çalışanlar ve dar gelirli lehinde bir gelişme olup olmadığını ortaya koymaktan uzaktır. Bunun belirlenebilmesi için halka arz edilen hisse senetlerinin kimler tarafından alındığının bilinmesi gerekmektedir. Ne varki ülkemizdeki kurumlar henüz böyle bir istatistik düzenleme yoluyla önemli bir adım atmış değildir. Bunun yanında sermaye artırımları yoluyla şirketler büyüdükçe ortak sayısının da artacağına dikkat çekilmektedir (241).

Ancak ülkemizde hisse senedine yatırım yapılması istenilen düzeyde gelişmiş değildir. Bu nedenle halkın hisse senedi ve menkul kıymet alımlarına yönelmesini sağlayacak teşvikler sermaye piyasası yoluyla mülkiye ve servetin yaygınlaşmasında oldukça önemlidir. Ülkemizde yıllara göre kaç kişinin menkul kıymet satın alındığını gösterecek düzenli çalışmalar olmamasına rağmen 1990 yılı için tasarruflarını hisse senedine yatıran kişi sayısının 500.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

1987 yılı hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketi sonuçlarına göre kullanılabilir gelir grupları itibarıyla menkul kıymet geliri elde eden hane sayısı Tablo 21'de verilmiştir.

(240) SPK, Kasım 1990 Aylık Bülten, s.8

(241) Sermaye artırımlarında rüçhan kullanılsa bile bazı ortaklar rüçhan haklarından yararlanmak için sermaye artırımından önce hisse senetlerinden bir bölümünü satarak yada borçlanma yoluyla elde ettikleri parayla yeni hisse senetleri satın alacaklardır. Borçlanarak rüçhan hakkı kullanımında da sermaye artırımından sonra elde ettikleri yeni hisse senedini satarak borçlarını kapatma yoluna gideceklerdir. Böylece her durumda hisse senedi mülkiyeti yaygınlaşacaktır. KARSLI, M., age., ss.89-90.

Tablo 21 : Kullanılabilir Gelir Gruplarına Göre Hanelerin
Menkul Kıymet Gelirleri

Kullanılabilir Aylık Gelir Grupları	Hane Sayısı	% Pay	Birikimli % Pay	Toplam Menkul Kıy. Gelini (.000 TL)	% Pay	Biriki mli % Pay
0-99.999	18.293	4,39	4,39	792.575	1,28	1,28
100.000-199.999	68.695	16,48	20,87	3.004.053	4,87	6,15
200.000-299.999	61.118	14,66	35,53	4.527.377	7,34	13,49
300.000-399.999	61.282	14,70	50,23	5.242.569	8,50	21,99
400.000-499.999	45.804	10,99	61,22	5.087.041	8,25	30,24
500.000-699.999	54.534	13,08	74,30	8.668.592	14,05	44,29
700.000-999.999	51.800	12,42	86,73	9.536.034	15,46	59,75
1.000.000-1.499.999	31.238	7,49	94,22	8.315.463	13,48	73,23
1.500.000-1.999.999	9.786	2,35	96,57	4.401.996	7,14	80,37
2.000.000-4.999.999	13.132	3,15	99,72	9.295.126	15,07	95,44
5.000.000-9.999.999	1.228	0,29	100,00	2.811.600	4,56	100,00
TOPLAM	416.910	100,00		61.682.454	100,00	

KAYNAK : DİE, 1987 Gelir Dağılımı, Tablo 2-10 verilerinden
topluşturma yoluyla düzenlenmiştir.

Tablo 21'de görüldüğü gibi toplam hane sayısının %20,87'sini oluşturan 0-199.999 gelir grubundaki haneler, toplam menkul kıymet gelirinin %6,15'ini alırken toplam hane sayısının %3,15'ini oluşturan 2.000.000-4.999.999 gelir grubundaki haneler, toplam gelirin %15,07'sini almaktadır. Bu tabloda yer alan veriler düşük gelir grubundakilerin menkul kıymet gelirlerinden çok düşük bir pay aldığını göstermektedir.

Düşük gelir düzeylerinde tasarruflarında düşük olması nedeniyle bu sonucun normal olduğu belirtilebilir. Ancak bu durum sermaye piyasası yoluyla mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması için öncelikle düşük gelir gruplarının tasarruf yapabilecek gelire kavuşturulması ve daha sonra tasarrufların menkul kıymetlere yatırılmasının sağlanması gerektiğini göstermektedir. Bunun yapılması için ilk akla gelen yöntemler arasında menkul kıymet alımında kullanmak koşuluyla ücretlilere ve düşük gelirli gruplara gelir transferi yapılması; menkul kıymet alımlarında kullanılan tasarrufların vergi, prim gibi araçlarla teşvik edilmesi sayılabilir.

Bunun sağlanması durumunda 1990 yılında ivme kazanan halka açılmaların mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılmasına olumlu katkıda bulunacağı açıktır. Düşük gelirli grupların tasarruf gücü artırılmadığı takdirde halka açılmadan yüksek gelirli gruplar yararlanacaktır ki bu da mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması amacına ters düşer.

3.4. Diğer Uygulamalar

Ülkemizde değişik amaçlarla uygulamaya konulan, ancak sonuçları nedeniyle mülkiyet ve servetin yaygınlaşmasına hizmet edebilecek olan uygulamalara çalışmamızın bu kısmında kısaca değinilmiştir. Bu uygulamaların başlıcaları çalışanların tasarrufa teşviki, gelir ortaklığı senetleri olarak sayılabilir.

3.4.1. ÇALIŞANLARIN TASARRUFA TEŞVİKİ

9.3.1988 tarihinde kabul edilen 3417 sayılı Çalışanların Tasarrufa Teşvik Edilmesi ve Bu Tasarrufların Değerlendirilmesine Dair Kanun (242) ile 1988 yılı Nisan ayından itibaren çalışanların tasarrufa teşvik edilmesi amacıyla çalışanların ücretlerinden yapılan %2 oranında kesintiler, ücretlerin %3'ü oranında devlet veya işveren katkısıyla birlikte çalışanlar adına TC Ziraat Bankasında açılan "Tasarrufu Teşvik Hesabı"nda toplanmaya başlanmıştır (243).

Söz konusu hesaplara yatırılan paralar TC Ziraat Bankası Ankara Merkez Şubesinde TKKOİ (KOİ) Başkanlığı adına açılan "Çalışanların Tasarruflarını Teşvik Hesabı"na aktarılmaktadır (m.4.). Bu hesapta toplanan fonun kullanımı ise aynı kanunun 5. maddesine göre Yüksek Planlama Kurulu (YPK) nca belirlenecek esaslar dahilinde TKKOİ (KOİ) Başkanlığına bırakılmıştır.

Buna göre söz konusu tasarruflar gayrimenkul alım satımına yönelik yatırımlar hariç olmak üzere her türlü menkul kıymetlere ve verimi yüksek yatırımlara yatırılabilir. Çalışanların bu tasarruflardan nasıl yararlanabileceği ise yine aynı kanunla belirlenmiştir. KOİ, YPK kararları doğrultusunda bu hesapta biriken fonu vadeli ve vadesiz mevduat hesabı ile Gelir Ortaklığı Senedi (GOS.) ve TEK tahvili alımında kullanmıştır.

Söz konusu hesabın 1988 ve 1989 yılı itibarıyla fon akımı Tablo 22'de verilmiştir.

(242) 18 Mart 1988 tarih ve 19758 sayılı RG.

(243) Söz konusu oranlar önce 88/13637 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (30.12.1988-20035 RG.) ile sırasıyla %3 ve %4,5'e; daha sonra 89/14284 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (1.7.1989-20212 RG.) ile %4 ve %6'ya yükseltilmiştir.

Tablo 22: Çalışanların Tasarrufa Teşviki Hesabı Fon
Akım Tablosu (1988-1989) (milyon TL)

	1988	1989
Nakit Girişler	247 404,9	1 892 838,9
Ana para	245 118,5	1 759 575,3
Nema	2286,4	133 263,6
Nakit Çıkışlar	5 009,1	55 180,8
Hak sahibine ödeme	107,3	11 616,2
Kurumlara iade	878,6	3 855,1
TCZB'ne komisyon	4023,2	35 099,7
TCZB yatırım harca.	-	4 609,8
Nemalandırılan Tutar	242 395,8	1 837 658,1
TEK tahvili	173 981,0	569 154,8
KOF-GOS tahvili	-	672 872,4
Vadeli hesap	-	240 577,6
Vadesiz hesap	68 414,8	355 053,3

KAYNAK: TKKOİ, 1989 Faaliyet Raporu, Tablo VI-13'den düzenlenmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi çalışanların tasarrufa teşvik hesabına 1989 yılındaki nakit girişler 1 892 838,9 milyon TL olurken bunun 569 154,8 milyon TL'si TEK tahviline, 672 872,4 milyon TL'si GOS ne yatırılmış, geri kalanı ise banka mevduatı olarak kullanılmıştır. Buna göre nemalandırılan tutarın 1988-1989 yılında dağılımı şöyle olmuştur:

Tablo 23: Çalışanların Tasarrufa Teşviki Hesabının Nemalandırma Dağılımı

	1988		1989	
	(milyon TL)	(%pay)	(milyon TL)	(%pay)
TEK Tahvili	173 981,0	71,78	569 154,8	30,97
GOS	0	0	672 872,4	36,62
Vadeli mev.	0	0	240 577,6	13,09
Vadesiz mev.	68 414,8	28,22	355 053,3	19,32
TOPLAM	242 395,8	100,0	1 837 658,1	100,0

KAYNAK: Bir önceki tablodan hesaplanmıştır.

Görüldüğü gibi çalışanların tasarrufa teşvik edilmeleri amacıyla yapılan ücret kesintisi ve devlet-işveren katkıları %30.97 oranında TEK tahvillerine %36.62 oranında GOS'ne yatırılmıştır. Mevduatların da kamu kuruluşlarına yatırımları kanun hükmüdür. Buna göre elde edilen fonun tamamı kamu kesiminde kullanılmış olmaktadır. Özel kesim menkul kıymetlerine yatırım yapılmaması bir eleştiri olarak ileri sürülebilir. Ancak anlaşılan bu yolla elde edilen fonların riski son derece düşük olan alanlardakullanılması amaçlanmaktadır.

Çalışanların tasarrufa teşviki adı altında yasal düzenlemeyle yapılan bu uygulama daha önce gelirin kullanımını değiştirilmesi başlığı altında incelediğimiz yatırılabilir ücretler uygulamasına benzemektedir. Yatırılabilir ücretlerde olduğu gibibu uygulamayla da mülkiyet ve servet dağılımında bağımlı çalışanlar yararına değişim gerçekleştirmek olasıdır. Ancak ülkemizdeki bu uygulama bugünkü haliyle böyle bir etki ortaya çıkarmaktan uzaktır. Zira öncelikle uygulama oldukça yenidir. Ayrıca bu şekilde elde edilen fon yalnızca kamu kesimince kullanılmakta ve bu fonun sermaye piyasasında mobilitesi bulunmamaktadır. Bunun yanında ülkemizdeki diğer fon uygulamaları hakkında yapılan tartışmalar çalışanların tasarrufa teşviki içinde söz konusudur. Buna karşılık zorunlu tasarruf görünümündeki bu uygulama ile bağımlı çalışanların tasarruflarında artış sağlandığı bir gerçektir.

3.4.2. GELİR ORTAKLIĞI SENEDİ

29.2.1984 tarihinde kabul edilen 2983 sayılı "Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun" (244) ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu ile TKKOİ Başkanlığı oluşturulmuş ve GOS çıkarma yetkisi TKKOK kararıyla TKKOİ Başkanlığına verilmiştir.

2983 sayılı kanunda GOS şöyle tanımlanmıştır: "Gelir Ortaklığı Senedi: Kamu Kurum ve Kuruluşlarına (KİK ve İDT dahil) ait alt yapı tesislerinin gelirin hakiki ve hükmi şahısların ortak olması için çıkarılacak senetleri ... ifade eder" (m3). Hamiline yazılı olarak düzenlenen (m11) GOS özelleştirme kapsamında düşünülmele birlikte, tahvil niteliği daha ağır basan bir menkul kıymettir. Zira GOS mülkiyet hakkı sağlamadığı gibi belirli bir vade ile ihraç edilmektedir. Bunun yanında GOS kamuya ait tesislerin gelirlerinden pay almayı sağladığı için kamu kesiminin elindeki mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılmasına değil fakat bu mülkiyet ve servetin gelirinin yaygınlaştırılmasına hizmet etmektedir.

1984-1989 dönemi ihraç edilen GOS Tablo 24'de gösterilmiştir.

Tablo 24: İhraç Edilen Ortaklığı Senetleri

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	TOPLAM
Halka Arz Edilen GOS	10.000.000.00	140.000.000.000	220.000.000.000	358.966.316.000	0	400.000.000.000	1.128.966.316.0
Halka Arz Edilen GOS Kur Farkı	0	0	0	0	0 108.327.044.000	63.775.360.000	172.102.404.000
KIT'ler Adına Arz Edilen GOS	0	0	0	0 150.000.000.000	0	0	0 150.000.000.000
KIT'ler Adına Arz Ed. GOS Kur Farkı	0	0	0	0	0 162.756.020.000	96.156.120.000	258.912.140.000
KEY Hesabına Verilen GOS	0	0	0	0	0 375.671.733.497	1.743.608.906.9	2.119.280.630.4
Ç.T.T.F. Hesabına Verilen GOS	0	0	0	0	0	0 672.872.415.540	672.872.415.540
TOPLAM	10.000.000.00	140.000.000.00	220.000.000.00	508.966.316.0	646.754.787.49	2.976.412.802.4	4.502.133.905.9
Halka Arz Edilen GOS Anapara	0	0	0	0	0 75.000.000.00	270.000.000.0	345.000.000.0
KEY Hes Verilen GOS Anapara	0	0	0	0	0 83.000.000.00	1.030.536.213.1	1.113.536.213.1

KAYNAK: TKKOJ, Faaliyet Raporu, 1989, s.76.

Tablo 24'den görüldüğü gibi 1984-1989 döneminde toplam 1 228 966 316 bin TL GOS halka arz edilmiştir. GOS ihracının sermaye piyasası açısından önemini vurgulamak amacıyla GOS'nin, kamu kesimi menkul kıymet ihracı içindeki payı Tablo 25'de; ikincil piyasada işlem gören borçlanma senetleri içindeki payı Tablo 26'da verilmiştir.

Tablo 25: Kamu Kesimi Menkul Kıymet İhraçları (milyar TL)

Yıllar	Devlet Tahvili	%pay	Hazine Bonosu	%pay	GOS	%pay	Konut Ser.	%pay	Toplam
1984	199,4	28,3	495,1	70,3	10,0	1,4	-	-	704,3
1985	673,0	33,1	1217,6	60,0	140,0	6,9	-	-	2030,6
1986	1269,4	38,7	1787,9	54,6	220,0	6,7	-	-	3277,3
1987	2045,2	30,7	3954,5	59,4	660,0	9,9	-	-	6659,7
1988	3816,2	42,7	5114,9	57,3	-	-	-	-	8931,1
1989	9061,1	52,4	7634,3	44,2	400,0	2,3	183,7	1,1	17279,1

KAYNAK: SPK 1989 Yıllık Rapor, Tablo: 40
% paylar tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 26: İkincil Piyasada Borçlanma Araçları İşlem Hacmi (milyon TL)

	1986	%pay	1987	%pay	1988	%pay	1989	%pay
Özel Kesim	140,9	5,90	542,2	9,47	1 378,2	11,74	2 456,0	7,17
Tahvil	104,5	4,38	384,9	6,90	1 032,2	8,79	1 448,4	4,23
Finans. Bonosu	-	-	51,7	0,90	175,7	1,50	820,1	2,39
Banka Bonosu	36,4	1,52	95,6	1,67	170,3	1,45	187,5	0,55
Kamu Kesimi	2 247,4	94,10	5 185,8	90,53	10 359,9	88,26	31 814,2	92,83
Devlet Tahvili	546,3	22,87	1 520,1	26,54	2 630,9	22,41	10 684,3	31,18
Hazine Bonosu	1 411,9	59,12	3 219,8	56,21	7 320,7	62,37	18 489,1	53,96
GOS	289,2	(12,11)	359,5	(6,27)	394,6	(3,36)	1 084,1	(3,16)
Dövizli En- deksli Senet	-	-	86,4	1,51	13,7	0,12	1 553,7	4,53
TOPLAM	2 388,3	100,0	5 728,0	100,0	11 738,1	100,0	34 270,2	100,0

KAYNAK: SPK, 1989 Yıllık Rapor, Tablo: 49, % paylar tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 25'den görüldüğü gibi GOS'nin kamu kesimi menkul kıymetler ihracı içindeki payı 1985, 1986 ve 1987 yıllarında önemli ölçüde artmıştır (sırasıyla % 6.93; % 6.7; % 9.9).

Tablo 26'da ikincil piyasada işlem hacmine baktığımızda GOS'nin toplam borçlanma senetleri içindeki payı 1986, 1987, 1988 ve 1989 yıllarında sırasıyla %12,11; %6,28; %3,36; %3,16 olmuştur. 1988 yılında 75 milyar, 1989 yılında ise 270 milyar GOS itfası yapıldığı düşünüldüğünde, GOS ikincil piyasada önemli ölçüde eldeğiştirmiştir. Bu ise GOS'nin önemli ölçüde likiditeye sahip olduğunu göstermektedir.

Menkul kıymetlere yatırım yapanların öncelikle aradığı unsurlardan olan güven ve likidite GOS'inde mevcuttur. Bu nedenle halk GOS'ne yatırım yapmakta çekinmemiştir. Tablo 24'de görüldüğü gibi 1984-1989 döneminde toplam 1 128 966 milyon TL'lik GOS halka arz edilmiştir. Tasarruf sahibinin, tasarrufunu değerlendirmede önem verdiği unsurların en önemlilerinden biri de elde edeceği gelirdir. Aşağıda 1986-1989 dönemi menkul kıymet getiri oranları verilmiştir.

Tablo 27: Menkul Kıymetler Getiri Oranları (%)

	1986	1987	1988	1989
Özel Sektör				
Men. Kıy.				
Tahvil				
Brüt	55,44	53,63	74,81	73,12
Net	49,90	48,27	67,10	65,44
Hisse Senedi				
Brüt	86,51	295,80	-37,32	511,24
Net	86,51	295,80	-37,32	511,24
Finansman. B.				
Brüt	-	55,50	61,00	72,00
Net	-	50,00	54,90	64,80
Katılma B.	-	-	68,30	67,80
Kamu Men. Kıy.				
Devlet Tah.				
Brüt	51,02	47,04	62,36	58,29
Net	51,02	47,04	62,36	52,17*
Hazine Bon.				
Brüt	49,64	45,18	57,88	53,06
Net	49,64	45,18	57,88	47,49*
GOS				
Brüt	50,17	59,09	98,58	95,23
Net	50,17	59,09	98,58	95,23
DİE Tüketici Fi- yatları İndeksi % değişim (**)	34,6	38,9	75,4	69,6

(*) 1989 yılında sadece kurumsal tasarruflar için %10.5 oranında vergi uygulanmaktadır.

(**) İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 22 Temmuz 1990, s. 64.

KAYNAK:SPK, 1989 Yıllık Rapor, Tablo:57

Tablo 27'de görüldüğü gibi GOS getiri oranı ortalamasının ve DİE. Tüketici fiyatları yıllık değişiminin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu da göstermektedir ki tasarruflarını GOS'ne yatıranlar diğer menkul kıymet çeşitlerine göre daha fazla getiri elde ederek kamu elindeki mülkiyet ve servetin gelirinden pay almışlardır. GOS mülkiyet ve servetin gelirini yaygınlaştırırken diğer kamu menkul kıymetlerinde bu olay söz konusu olmamaktadır. Zira GOS kamu mülkiyetindeki tesislerin gelirinden pay almayı sağlarken diğer kamu menkul kıymetleri üzerinde yazılı oran kadar faiz getirisi elde etmekte ve bu getirinin kaynağını bütçe gelirleri yani vergiler oluşturmaktadır.

GOS özellikle mülkiyet devrini gerektirmediği için kamu mülkiyetinde kalmasında yarar görülen kârlı tesislerin gelirlerinin dağıtılmasını sağlamaktadır. Bu ise özelleştirilmesi kamu yararı nedeniyle olanaklı olmayan tesislerin gelirlerinin tabana yayılması sonucunu doğuracaktır. Dolayısıyla GOS'ne tasarruflarını yatırabildiği ölçüde bağımlı çalışanlar mülkiyet ve servet geliri elde edeceklerdir. Buradan elde edilecek gelirin tasarruf kapasitesini arttıracak ve dolayısıyla mülkiyet ve servet edinme yolunu açacağını söyleyebiliriz.

BÖLÜM DÖRT

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanmasında sermaye piyasasının rolünü ve etkisini belirlemek amacıyla yaptığımız bu çalışmada, mülkiyet ve servetin yaygınlaşmasında sermaye piyasasının önemli katkıları olacağı; ancak bu katkının ülkemiz açısından bugün yeterli düzeyde olmadığı sonucuna ulaştık.

Bilindiği gibi ekonomi bilimi ülkelerin büyümelerini ve kalkınmalarını nasıl gerçekleştirecekleri sorusuna özel bir önem vermiştir. Ancak buradaki büyüme ve kalkınma hedefleri bir amaç değil başka amaçlara ulaşmak için kullanılan birer araç konumundadır. Büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi sonuçta ekonominin üretim kapasitesini arttıracak; bazı ekonomik ve toplumsal göstergeleri olumlu etkileyecektir. Buradaki ekonomik ve toplumsal göstergelerin iyileşmesi o toplumu oluşturan bireylerin daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşmasını yani refahın artmasını ifade edecektir.

Bunun yanında ekonomilerin, toplumsal refahı artırma yanında en az bunun kadar önemli ve öncelikli görevi, artan refahın toplumu oluşturan bireyler arasında dengeli dağılımını sağlamaktır. Eşit değil dengeli diyoruz, çünkü eşit dağılım her zaman dengeli olmayabilir ve genellikle olmamaktadır. Zira bireylerin artan refahı eşit pay almaları, toplumsal refah düzeyinin maksimum kılınması için yeterli değildir. Bunun yerine ekonomide rasyonel bir işleyişin sağlanabilmesi, çalışma ve başarı rekabetinin toplumda yerleşip gelişebilmesi, bireylerin çalışma isteklerinin yok olmaması için eşit olmayan dağılım gerekli olabilmektedir.

Bu durumda karşımıza ne ölçüde bir eşitsizliğin dengeli dağılım sayılması gerektiği şeklinde bir sorun çıkmaktadır. Bu sorunu çözümlenecek sayısal bir kriter bulmak olanaksız görünmektedir. Dağılımın dengeli ve adil sayılması için bireylerin elde ettikleri gelir, mülkiyet ve servetin marjinal faydalarının eşitlenmesi gerektiği söylenebilir. Ancak marjinal faydanın pratik olarak ölçülebilir bir değer olmaması nedeniyle bu kriterin kullanılması olanaksız olmaktadır. Bunun yanında herhangi bir toplumda gelir, mülkiyet ve servet dağılımı sosyal barışı sağlıyor, toplumsal refahı artırıyor, herkeş için fırsat eşitliği sağlıyor, ekonomi sürekli ve istikrarlı olarak kalkınıyorsa o toplumdaki dağılımı dengeli ve adil kabul edebilmemiz mümkündür.

Ancak hemen her toplumda yaşanan şiddetli mülkiyet ve servet dağılımı dengesizlikleri yukarıda sayılanları gerçekleştirmekten uzaktır. Bu nedenle dengesizliği giderici ya da en azından dengesizliği arttırmayacak uygulamaların önemi büyüktür. Ne varki bütün bunların gerçekleştirilmesi amacıyla bir dağılım politikası uygulanması tümüyle politika belirleyicilerinin değer yargılarına, dünya görüşlerine, ekonominin yapısına ve her şeyden önemlisi uygulayıcıların verdikleri öncelik sırasına bağlıdır.

Bir ekonomide mülkiyet ve serveti yaygınlaştırmanın temelde iki yolu vardır: Bunlardan birincisi var olan mülkiyet ve servetin yeniden dağılımının sağlanması, diğeri yeni oluşan mülkiyet ve servetin dengeli dağılımının sağlanmasıdır.

Var olan mülkiyet ve servetin yeniden dağılımı, biri kamu elindeki mülkiyet ve servetin dağılımı yani özelleştirme, diğeri özel kesim elindeki mülkiyet ve servetin yeniden dağılımı yani işletmelerin halka açılmaları şeklinde iki yolla gerçekleştirilebilir. Yeni oluşan mülkiyet ve servetin dağılımında ise gelir dağılımının ve gelirin kullanımının değiştirilmesi yoluyla dengeli dağılım gerçekleştirilebilir.

Var olan mülkiyet ve servetin dağılımında özelleştirmeden devletin, halka açılmadan işletme sahiplerinin amaçları mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması dışında olabilir. Ancak amaç ne olursa olsun, sonuçta bu uygulamalar mülkiyet ve servet dağılımında iyileşme sağlayacaktır. Örneğin özelleştirmeden devletin beklentileri kamu işletmelerinin yükünden kurtulmak, kamu harcamalarını finanse etmek vb.; işletme sahiplerinin halka açılmadan beklentileri işletme faaliyetlerinin ve/veya yatırımlarının finansmanı vb. şeklinde olabilir. Bu beklentiler ya da amaçlar gerçekleşirken kuşkusuz mülkiyet ve servet dağılımını da etkileyecektir.

Özelleştirmenin gerçekten mülkiyet ve servet dağılımında iyileşmeye yol açması için kamu işletmelerinin sermaye piyasasında hisse senedi satışı yoluyla özelleştirilmeleri gerekmektedir. Burada özelleştirmenin amaçlarına göre yöntem seçileceğini ve her yöntemin mülkiyet ve servet dağılımına etkisinin farklı olacağını belirtmeliyiz. Örneğin devletin özelleştirmeden amacı gelir sağlamak ise bu durumda büyük olasılıkla blok satış yöntemi benimsenecektir. Bu ise özelleştirilen kuruluşun tekel konumunda olması durumunda devlet tekelinin özel sektör tekeli olmasına yol açacak ve sonuçta mülkiyet ve servetin yaygınlaşmasına katkıda bulunmayacaktır. Aynı şekilde özel işletmelerin halka açılmasında da işletme sahibinin amacı kısa sürede kaynak sağlamak ise elindeki mülkiyet ve serveti geniş bir kitleye pazarlamak yerine, satışın kısa sürede sonuçlanacağı az sayıda kişiye satışı gerçekleştirecektir.

Yeni oluşan mülkiyet ve servetin daha dengeli dağılımı ise gelir dağılımının mülkiyet ve servete kavuşturulmak istenen kitleler lehine değiştirilmesi ve hedef kitlenin elde ettiği gelirlerden tasarruflara ayrılan payın artırılması gerekmektedir.

Bilindiği gibi gelir ile mülkiyet ve servet arasında çok yakın bir ilişki vardır. Gelir, tasarruflar yoluyla mülkiyet ve servet edinilmesinde kaynak olacağı gibi elde edilen mülkiyet ve servet de gelirin dolayısıyla tasarruf yapma yeteneğinin artmasını sağlayacaktır. Yani çift yönlü bir neden sonuç ilişkisi söz konusudur. Bu nedenle yeni oluşan mülkiyet ve servetin nasıl dağılacığı büyük ölçüde gelir dağılımına ve gelirden tasarrufa ayrılan paya bağlı olacaktır. Dolayısıyla gelir dağılımının iyileştirilmesi mülkiyet ve servet dağılımının iyileştirilmesini sağlayacaktır.

Gelir dağılımının iyileştirmesi direkt olarak faktör gelirlerini etkilemek yani birincil (=fonksiyonel) dağılımı değiştirmek yoluyla ya da kişisel gelirleri

etkilemek yani ikincil (=kişisel) dağılımı değiştirmek yoluyla sağlanabilir.

Doğrudan faktör gelirlerini etkileyerek bozuk bir gelir dağılımını ücret gelirleri ya da bağımlı çalışanlar yararına düzeltme olanakları sınırlıdır. Bu amaçla ücretlerin, fiyatların ve faiz oranlarının değiştirilmesi bazı koşullarda istenilenin tersi sonuçlar doğurabileceği gibi bu tür müdahaleler giderek piyasa ekonomisinden uzaklaşılması sonucunu da doğurabilir.

Gelirin ikincil dağılımını etkilemek amacıyla yapılacak uygulamaların temelinde kamu gelirleri ve kamu harcamaları bulunmaktadır. Kamu gelirleri yani vergiler yoluyla gelir dağılımının düzeltilmesi çabaları, piyasa koşullarına bağlı olarak vergilerin yansıtılması nedeniyle engellenebilecektir. Kamu harcamalarıyla yani bazı bireylere gelir transferi yapılması yoluyla gelir dağılımının düzeltilmesi olanakları daha geniş olmakla birlikte, bu durumda da transferlerin kimlere ve nasıl yapılacağı yanında bu transferlerin finansmanının nasıl sağlanacağı önemli bir sorundur.

Gelirin birincil ve ikincil dağılımının düzeltilmesi amacıyla yapılacak bu uygulamalarda yukarıda sözü edilen sorun ve sakıncalara karşı, iyi işleyen bir sermaye piyasası bu sorun ve sakıncalara yol açmadan hem gelir, mülkiyet ve servet dağılımını sağlayacak hemde ekonomik gelişmeye doğrudan katkıda bulunacaktır.

Gelirden tasarruflara ayrılan payın artırılmasında kitleleri tasarruf yapmaya motive edecek faktörlere gereksinim vardır. Burada kitlelere bugün tüketimden vazgeçmenin bedeli olarak gelecekte daha fazla tüketim yapma olanaklarının sunulması gerekmektedir. Bunun temel yolu ise tasarrufların çeşitli yöntemlerle ödüllendirilmesidir. Tasarruflara prim verilmesi, getirisi yüksek alternatif tasarruf araçlarının sunulması bu yöntemlerin başlıcalarıdır. Sermaye piyasasının gelişmişliği ile doğru orantılı olarak ortaya çıkacak yeni menkul kıymetler ve var olan hisse senedi, tahvil gibi menkul kıymetler, tasarruflara istenilen yüksek getiriyi sağlayabileceklerdir. Böylece sermaye piyasası araçları tasarrufları ödüllendirecek ve kitleleri daha çok tasarrufa motive edecektir.

Mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanmasında, var olan mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması yani gerek kamu mülkiyetinin özelleştirilmesi gerekse özel kesim işletmelerinin halka açılması sermaye piyasasının gelişmişliğiyle yakından ilgilidir.

Açıklık, kararlılık ve güven ortamında işleyen bir sermaye piyasası, bir yandan özelleştirme ve halka açılmanın başarısını ve sürekliliğini sağlayacak; bir yandan sermaye gelirlerinin paylaşılması sonucu gelir dağılımı dengesizliğini gidererek yeni oluşan mülkiyet ve servetin daha dengeli dağılmasına olanak sağlayacaktır. Öte yandan bireylerin tasarruf eğilimlerini yükselterek yatırımlara kaynak sağlayacak ve özellikle gelişmekte olan ekonomilerde kıt bir faktör olan sermayenin daha etkin kullanılmasına hizmet edecektir. Böylece refah bireylere daha dengeli dağılırken ekonomik gelişme hızlanacak ve istikrar kazanacaktır.

Her şeyden önemlisi iyi işleyen bir sermaye piyasasının toplumda refah yaygınlaştırılırken büyümenin sınırlandırılmasının gerekmediği, aksine hızlandırılabilirliğini kanıtlamasıdır. Zira genellikle refahın yaygınlaştırılması çabalarının ülke kalkınmasını engellediği görüşü yaygın olarak benimsenmiştir.

Oysa organize bir sermaye piyasası her iki amacın gerçekleştirilmesini olanaklı kılmaktadır.

Ülkemizde sermaye piyasasının yapısı ve hacmine baktığımızda ise henüz yukarıda sözü edilen etkileri sağlayacak düzeyde geliştiğini söylemek güçtür. Her şeyden önce halkın tasarruf sahibi olarak sermaye piyasasına katılımı istenen düzeye ulaştırılamamıştır. 1987 yılı DİE Gelir Dağılımı çalışmasına göre ülkemizde menkul kıymet geliri elde eden hane sayısı 416.910'dur. Günümüzde ise bu rakamın 500.000'i biraz aştığı tahmin edilmektedir. Buna karşılık örneğin General Motors'un ortak sayısınının 560.000 civarında olduğu belirtilmektedir.

Sermaye piyasasına katılan tasarrufçu sayısının istenen düzeye ulaşmaması, bu piyasadadan beklenen bazı fonksiyonların gerçekleşmesini güçleştirmektedir. Ancak özellikle 1990 yılında sağlanan gelişmeler oldukça iyimserdir. 1986 yılında ihraç izni verilen hisse senetlerinin nominal değeri 102.000.000.000 TL'den 1990 yılında yaklaşık 17 kat artarak 1.702.000.000.000 TL'ye ulaşmıştır.

Bunun yanında İMKB'na hisse senedi nedeniyle kote edilen şirket sayısı 1986'da 348 iken 1990 Kasım ayı itibariyle 915'e yükselmiştir. Kotasyon için gerekli koşullardan birinin ödenmiş sermayenin en az % 15'inin halka arz edilmiş olması ve ortak sayısınının 100'den fazla olması şeklinde belirlendiği göz önüne alındığında, İMKB kotunda bulunan şirketlerin en az % 15 oranında halka açıldığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kotasyonun gerçekleşmesi için şirketlerin ödenmiş sermaye ve yedek akçe toplamının en az 200.000.000 TL olması koşulu, halka en az %15 oranında açılmış bulunan 915 şirketin ülkemizin büyük kuruluşlarından olduğunu göstermektedir.

Türk sermaye piyasasında görülen bu gelişmeler, hisse senedi ve tahviller yoluyla mülkiyet ve servetin bir ölçüde yaygınlaştığının işaretleridir. Nitekim bu görece olumlu tablo içinde 1990 yılında ilk 11 ay itibariyle 31 anonim ortaklık halka açılarak 2.643.000.000.000 TL kaynak toplamıştır. Bu miktar 1990 Kasım ayı sonuna kadar verilen hisse senedi ihraç izinlerinin %66,3'ünü oluşturmaktadır.

Yine 1990 yılında mülkiyetin tabana yayılmasına hizmet edecek özelleştirme uygulamaları sürdürülmüştür. Özelleştirme programının başından bu yana ilk kez böylesine yoğun bir halka arz olayı yaşanmıştır. 1990 yılında hisse senetlerinin halka arzı yöntemiyle yapılan özelleştirmelerde toplam olarak yaklaşık 829.500.000.000 TL karşılığı hisse senedi satışı gerçekleştirilmiştir.

Buna göre gerek özel işletmelerin halka açılması yoluyla, gerekse kamu mülkiyeti ve servetinin özelleştirilmesi yoluyla 1990 yılında mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımınının sağlanmasında, önceki yıllara oranla önemli bir gelişme sağlanmıştır.

Ancak 1990 yılında önceki yıllara oranla böyle bir gelişmenin sağlanmış olması mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımınının sağlanmasında sermaye piyasasının etkin olarak kullanıldığını göstermeye yeterli değildir. Nitekim 1990 yılında 31 kuruluşun halka açılması ile gerçekleştirilen 2.645.000.000.000TL'lik mülkiyet ve servet transferi gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık 1990 yılı program hedeflerine göre özel tasarruflar 48.627.900.000.000TL 'dir. Bu durumda 1990 yılında sağlanan mülkiyet ve servet transferi özel tasarrufların ancak %5'i

civarındadır. Bu nedenle söz konusu gelişmenin yeterli olduğunu söylemek pek mümkün görülmemektedir. Bunun yanında sermaye piyasası yoluyla sağlanan bu gelişmelerin bir ivme oluşturmalarını ve bu gelişmelerin önümüzdeki yıllarda da sürmesini ümit ediyoruz. Kuşkusuz bu gelişmelerin sürmesi için bir takım bilinçli politikaların uygulanması gerekmektedir.

Buna karşılık yukarıda sözü edilen gelişmelerin değerlendirilmesinde dikkatli olmak gerekmektedir. Zira söz konusu gelişmeler sonucu sağlanan mülkiyet ve servet transferinin hangi gelir grubuna yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. Söz konusu transferin en azından bir bölümünün tasarruf yapabilecek düzeyde gelir sahibi olanlara yapıldığı düşünülebilse bile bu gelişmeler sonucunda mülkiyet ve servet piramidinin alt bölümlerinde yer alan kitlelerin söz konusu transferden ne ölçüde yararlandıklarını kesin olarak gösterecek veriler yoktur.

Buna göre ülkemizde mülkiyetin tabana yayılması ve servet dağılımının sağlanmasında sermaye piyasasından etkin bir şekilde yararlanılmasını engelleyen sorunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

■ Bütün teşvik tedbirleri ve özendirmelere rağmen özel sektör, yönetimi kaybetmemek amacıyla, ne pahasına olursa olsun mülkiyeti devretmek istememektedir. Bir bakıma Türkiye'de, sanayi mülkiyeti elinde bulunduranlarla yönetimi elinde bulunduranlar özdeşleşmiştir.

■ Mülkiyet ve yönetimin özdeşleşmiş olmasına rağmen sermaye piyasasının varlığından yararlanabileceğini kavramış büyük sermaye sahipleri (gerçek kişi, aile veya grup), yönetimi devredecek profesyonel yöneticileri yeterince bulamamaktadır.

■ Halka açılmada sermayedarların kesinkes sınıai mülkiyeti yaymak gibi bir amacı benimsememiş olması, bu gelişmeleri sadece fon sağlayacak bir kaynak olarak görmeleri ve halka açılan şirketlerin mal varlıklarının değerlendirilmesinde küçük tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının gözetilmemesi önemli bir sorundur.

■ Küçük tasarruf sahipleri sermaye piyasası, menkul kıymetler ve bu piyasaların işleyişi hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Küçük tasarruf sahiplerinin bilgi eksikliği ve bazılarının geçmişte yaşadığı kötü deneyimler küçük tasarruf sahiplerinin tasarruflarını bu alana yönlendirmelerini büyük ölçüde engellemektedir.

■ Kamu sektörünün özelleştirilmesinde öncelikli amaç, dengeli mülkiyet ve servet dağılımı olmamaktadır. Bunun yerine özellikle 1990 yılına kadar, KIT'lerin finansman yükünden kurtulmak, kamu açıklarını kapatmak gibi amaçlar öncelik kazanmış gözükmektedir.

Bu sorunların ışığında, sermaye piyasasından dengeli dağılım amacıyla yararlanılması için aşağıda belirtilen noktaların dikkate alınması gerektiği belirtilebilir.

= Kamu işletmelerinin özelleştirilmesinde devlete gelir sağlanması, kamu açıklarının karşılanması gibi amaçlara öncelik verilmemelidir.

= Hisse senetlerinin halka arzı yoluyla özelleştirilecek kuruluşların seçiminde kısa dönemde yenileme yatırımı gerektirmeyen ve rantabl çalışan işletmelere öncelik verilmelidir.

= Halka arz yoluyla özelleştirilecek kuruluşlarda kurum çalışanlarına hisse satışında daha fazla kolaylıklar sağlanmalıdır.

= Gerek kamu işletmelerinin özelleştirilmesinde, gerekse özel işletmelerin halka açılmasında hisse senetleri (en azından bir bölümü) nama yazılı düzenlenmeli ve bu hisse senetlerinin küçük tasarruf sahiplerince satın alınmasında gerekli kolaylıklar sağlanmalıdır. Bu kolaylıklar taksitli satış ya da daha sonra elde edilecek kâr paylarıyla geri ödenecek krediler şeklinde olabilir. Bu arada çeşitli kolaylıklar sağlanarak satılan hisse senetlerinden bir kişinin alabileceği hisse sayısı sınırlandırılmalıdır.

= Yönetimi bırakmamak düşüncesiyle halka açılmak istemeyen anonim ortaklıklarda belirli konularda oy hakkı olmayan, buna karşılık kârdan daha yüksek oranda pay alma hakkına sahip hisse senetleri ihracına gidilmelidir.

= Halka açık anonim ortaklıklarda sermaye artırımına gidildiğinde küçük pay sahiplerinin sermaye payının erimesini engelleyecek şekilde rüçhan hakkı kullanımını sağlayacak, kısa vadeli ve ucuz kredi verilmelidir. Buna karşılık ortaklığın halka açıklığını azaltacak şekilde sermaye artırımına gidilmesi vergilendirme vb. politikalarla engellenmelidir.

= Halka açık anonim ortaklıklara uygulanan kurumlar vergisi indirimi halen, ödenmiş sermayenin en az %25, %51 ve %80'i 200'den fazla gerçek veya tüzel kişiye ait olan ortaklıklar için söz konusudur. Bu uygulamayla ödenmiş sermayesinin %25'ini halka açan ortaklık ile %50,9'unu halka açan ortaklık; %51,1'ini halka açan ortaklık ile %79,9'unu halka açan ortaklık için kurumlar vergisi açısından fark bulunmadığı gibi örneğin %20 gibi önemli bir oranda halka açılan ortaklık teşvik edilmemektedir. Bu nedenle buradaki ödenmiş sermaye paylarının %15'den başlayarak daha fazla kademeye ayrılması yararlı olabilecektir. Böylece %15 oranında halka açılan ortaklıklar da indirimden yararlanacak ve halka açılma oranı büyüdükçe indirimin artması, anonim ortaklıkları daha fazla halka açılmaya teşvik edebilecektir. Bu yolla uğranılacak vergi kaybının halka açık olmayan ortaklıklar için yapılacak artışla ikame edilmesi düşünülebilir.

= Halka açılan kamu ve özel kesim kuruluşlarında bir süre sonra hisselerin belirli ellerde toplanması önlenmelidir. Bunun için örneğin belirli kolaylıklar sağlanarak hisse senedi sahibi yapılan küçük tasarruf sahiplerinin hisse senetlerini ellerinden çıkarmamaları karşılığında, belirli bir süre sonra adlarına yazılı hisse senetlerini ibraz etmeleri halinde prim verilebilir. Burada prim verilecek hisse senedi sayısının sınırlandırılması yararlı olacaktır.

= Vergi gelirlerinde tahsis ilkesi uygulanarak, mülkiyet ve servet

intikallerinin vergilendirilmesiyle sağlanacak gelirlerin mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması politikalarının finansmanında kullanılması söz konusu politikaların uygulanmasını kolaylaştırabilir. Örneğin servet vergileri geliriyle mülkiyet ve servete kavuşturulmak istenen ancak tasarruf yeteneğinden yoksun kitlelere negatif vergi uygulanması mülkiyet ve servetin yaygınlaşmasına önemli katkılarda bulunacaktır.

= Kurumsal tasarrufların menkul kıymetlere plasmanı sağlanmalıdır. Bu şekilde bireysel olarak tasarruf yapamayan kişiler kurumsal tasarruflar (sigorta primleri vb.) yoluyla mülkiyet ve servete ortak edilebilir.

= Küçük tasarruf sahibinin piyasaya aktif olarak katılımının sağlanması için, bilgi eksikliğini ortadan kaldıracak kurumlar oluşturulmalıdır.

= Şirketlere ortak olan küçük tasarruf sahiplerinin haklarının korunması için şirketler, küçük tasarruf sahiplerine dağıtacağı belli tertip hisse senetleri çıkarılması ve bu tertip hisse senetleri sahiplerinin bir kişiyle yönetim kurulunda temsil edilmelerini sağlayacak şekilde ana sözleşme değişiklikleri yapmalıdır.

Bu noktalara dikkat edildiğinde sermaye piyasası yoluyla mülkiyet ve servetin yaygınlaştırılması olanakları tatmin edici düzeye ulaşabilecektir.

YARARLANILANKAYNAKLAR

KITAPLAR

AKIPEK, J., Türk Eşya Hukuku (Ayni Haklar), 2. kitap: Mülkiyet, 2. baskı, AU.HF. Yayınları No:329, Sevinç Matbaası, Ankara-1973.

AKTAN, C. C., Kamu İktisadi Tesebbüsleri ve Özelleştirme, İzmir-1987.

AKYUZ, Y., Sermaye Büyüme Bölüşüm, AU.SBF. Yayın No:453, AU. Basımevi, 2. baskı, Ankara-1980.

ALTINTAŞ, M. B., Kamu İktisadi Tesebbüslerinin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri, SPK Yayınları No:8, Ankara-1988.

ANSAY, T., Çağdaş Anonim Şirketlerin Sorunları ve Türk Anonim Şirketleri, BTHAE Yayınları No: 90, Ankara-1971.

AŞIKOĞLU, R., Sermaye Piyasası Aracı Olarak Enflasyon Ortamında Tahvilleri Değerleme, TC. Anadolu Üniversitesi yayınları No:35, Eskişehir-1983.

ATAMANALP, C. M., Türkiye'de Sosyal Güvenlik Tedbirlerinin Ücretlere ve Maliyetlere Tesiri, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:349, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum-1975.

AYTAÇ, Z., Sermaye Piyasası Hukuku ve Hisse Senetleri, BTHAE Yayınları No:225, Olguç Matbaası, Ankara-1988.

BERKİ, Ş., Türkiye'de Toprak Davası ve Mevzuat Karşısında Toprak Rejimi, Yayın No: DPT-880, Başbakanlık Basımevi, Ankara-1971.

CATALOĞLU, O., Türkiye'de Sermaye Piyasası Sorunu, İstiklal Matbaası, İzmir-1971.

ÇATALOĞLU, O., Türkiye'de Halk Girişimleri ve Sorunları, EU.ITBF Yayınları No:64/46, EU. Matbaası, İzmir-1975.

DEMİRKAN, U., Sermaye Piyasaları ve Türkiye'deki Uygulamaları, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayın No:1981/229, Ankara-1981.

DILIK, S., Türkiye'de Sosyal Sigortalar, İktisadi Acıdan Bir Tahliil Denemesi, AU.SBF Yayınları No:315, Ankara-1971.

DILIK, S., Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, AU.SBF. Yayınları No:391, AU. Basımevi, Ankara-1976.

DOBB, M., Kapitalizm Sosyalizm ve Az Gelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma, Çev. Mehmet SELİK, Doğan Yayınevi, Ankara-1973, s. 10.

ENGELS, F., Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Çev.:Kenan SOMER, 5. baskı, Sol Yayınları, Ankara-1977.

ERGINAY, A., Kamu Maliyesi, Turhan Kitabevi, 12. baskı, Ankara-1987.

ERKAN, H., Sosyal Piyasa Ekonomisi, K. Adanauer Vakfı Türkiye Temsilciliği, İzmir-1987.

ERTUNA,Ö. ve diğeri, Çok Ortaklı Şirketler, DPT Yayın No:1463, Ankara-1975.

ERTUNA,Ö. Finansal Kurumlar, DEÜ.İİBF. Yayın No:3, EU. Matbaası İzmir-1982.

ERSOY,A., İktisadi Muesseseleşme Tarihi-İktisadi Kalkınmanın Tarihi Seyri, Akevler-Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi - Tarihi Araştırmalar Serisi No:1, İzmir-1986.

ERSOY,A., İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi, Akevler, Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi Yayınları No:6, İzmir-1990.

EŞ,M. Kuruluş Döneminde (1961-1982) Türkiye Sermaye Piyasası (Gelişmeler, Sorunlar), TC. Anadolu Ü. Yayınları No:328, Kütahya-1989.

GÖZE,A., Sosyal Devlet Sistemi, İÜ.HF. Yayınları No:488, Fakülteler Matbaası,İstanbul-1976.

GÜNAL,V., Sermaye Piyasası Hukuku, SPK. Yayınları No:5, 2.baskı, Ankara-1987.

GÜRİZ,A., Teorik Açından Mülkiyet Sorunu, AÜ.HF. Yayınları No:253, Sevinç Matbaası, Ankara-1969.

HEATON,H.; Avrupa İktisat Tarihi, Cilt:1-2 Teori Yayınları, Ankara-1985.

İMREGÜN,O., Anonim Ortaklıklar, İÜ.HF. Yayın No:445, 3.baskı, Gün Matbaası,İstanbul-1974.

KARAYALÇIN,Y., Yeniden Değerleme, BTHAE Yayın No:146, Sevinç Matbaası, Ankara-1983.

KARSLI,M., Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler, Kırıl Matbaası, yer ve yıl yok.

KAZGAN,G., İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi, 2. baskı, İstanbul-1980.

KORAY,M. ve TOPÇUOĞLU,A., SosyalPolitika, İzmir-1987.

KOUTSOYLANNIS,A., Modern Mikro İktisat, Çev.:Muzaffer SARİMEŞELİ, Teori Yayınları, Ankara-1987.

KUYUCUKLU,N., İktisadi Olaylar Tarihi, Sermet Matbaası, İstanbul-1982.

MİRZA,S., Sermaye Piyasası Türkiye'de Durumu ve Muhtemel Gelişmesi, Eskişehir İTİA Yayınları No:29-6, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul-1965.

ÖZDEMİR,H., İktisadi Az Gelişmişlik Sorunu, Bilgehan Basımevi, İzmir-1985.

ÖZMEN,S., Türkiye'de ve Dünyada KİT'lerin Özelleştirilmesi, Met/er Matbaası,İstanbul-1987.

PEKIN, T., Türkiye'de Tarım Sektörüne Verilen Sübvansiyonlar, EÜ. İTBF. Yayın No: 64/41, İstiklal Matbaası, İzmir-1973.

PEKIN, T., Ekonomiye Giriş, Barış Yayınları, 4. baskı, İzmir-1984.

PEKIN, T., Makro Ekonomi, İstiklal Matbaası, İzmir-1986.

PEKIN, T., Tesvik Tedbiri Olarak Sübvansiyonlar ve İşletme Kararları Üzerindeki Etkileri, Bilgehan Basımevi, İzmir-1988.

PETERSON, W. C., Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme, Çev.: Servet Mutlu, Eskişehir İTİA. Yayın No: 145, Eskişehir-1976.

REİSOĞLU, S., Sermaye Piyasası Kanunu Açısından Anonim Ortaklıklar Kuruluş ve Sermaye Arttırımı, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 120, Ankara-1983.

SARIKAMIŞ, C., Sermaye Pazarları, İÜ. Yayınları No: 2743, Fatih Matbaası, İstanbul-1980.

TALAS, C., Ekonomik Sistemler, S Yayınları, 4. baskı, Ankara-1980.

TARLAN, S., Batı Almanya'da Sermaye Piyasası ve Kredi Kuruluşları, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı No: 171-1976, Damga Matbaası, Ankara-1976.

TEKİR, S., Vergi Teorisi, Akhiselam Ofset Tesisleri, İzmir-1990.

TURAN, K., İşçilerin Yönetime Katılması ve Türkiye Uygulaması, AİTİA Yayınları No: 57, Emel Matbaacılık, Ankara-1973.

ULUATAM, O., Kamu Maliyesi, S yayınları, 2. baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, yıl yok.

ULUSOY, Y., Sermaye Şirketleri Ana Sözleşme Örnekleri, Olgaç Matbaası, Ankara- yıl yok.

ULUSOY, Y., Sermaye Piyasası Kanunu Yorum ve Açıklaması, Olgaç Matbaası, Ankara-1981.

ÜLGENER, S., Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme, Der Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul-1980.

ÜLKEN, Y., Fiyat Teorisi, Cilt: 1 ve 2, Filiz Kitabevi, İstanbul-1984.

VELİDEDEOĞLU, H. V., Türkçeleştirilmiş Metinleriyle Birlikte Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu, Birinci Cilt: Türk Medeni Kanunu, TDK. Yayınları No: 305, AÜ. Basımevi, Ankara-1970.

YÜKSEL, A. S. ve RODOPLU, G., Sermaye Piyasası, Formül Matbaası, İstanbul-1980.

YÜKSEL, A. S., Para Bulma ve Yatırım İşletmelerde Sermaye Yönetimi, AR Basım Yayım ve Dağıtım A. Ş., 3. baskı, İstanbul-1982.

-----Borsa Rehberi (1928), Borsa Tarihi Araştırmaları, İMKB Yayınları, İstanbul- yıl yok.

-----Halka Açık Anonim Ortaklıklar ve Halk Sektörü, BTHAE Yayınları, No:116, Sevinç Matbaası, Ankara-1975.

-----Halka Açık Şirketler, Sumerbank Kültür Yayınları, Ankara-1969.

-----Sermaye Piyasası Mevzuatı, SPK Yayınları No:1, 2.baskı Ankara-1988.

-----Sermaye Piyasası Semineri, (2-5 Aralık 1964), Sermaye Piyasası Semineri Tertip Heyeti, Ankara-1965.

MAKALELER ve TEBLİĞLER

AKGÜÇ,Ö., "Gelir Bölüşümü ve İşsizlik", Sosyal Demokraside Ekonomi Politikaları, Uluslararası Konferans (11-13 Eylül 1989), AKM-İstanbul.

AKİPEK,J., "Mülkiyet Kavramı Üzerinde Bir İnceleme" , BATİDER, Cilt:5,Sayı:1,ss.1-15.

AKOĞLU,T., "Sermaye Piyasasında Banka-Banker İlişkileri ve Borsa Bankerlerinden Beklenen Fonksiyonlar" Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri, Türkiye Tütüncüler Bankası A.Ş., (24-25 Ekim 1983) Çeşme-İzmir, ss.73-84.

ALPER,Y., "Sosyal Güvenliğin Tasarruf Eğilimine Tesirleri: Teorik Görüşler" Uludağ Ü. İİBF. Dergisi, Cilt:VI, Sayı:2, Kasım-1985, ss.113-120.

BERBEROĞLU,N. ve GİRİTLİGİL,S., "Türkiye Ekonomisinde Çok Ortaklı Şirketlerin İşlevleri", Türkiye Ekonomisi ve Türk Ekonomi İlimi, Yıl:2, Sayı:2,ss.165-199.

ÇAKICI,L., "Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesinin Süratlendirilmesi İçin Sermaye Piyasasından ve Bankalardan Beklenen Fonksiyonlar", Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri, Türkiye Tütüncüler Bankası A.Ş., (24-25 Ekim 1983) Çeşme-İzmir, ss.99-115.

DİLİK,S.; "Sosyal Sigortaların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri", SBF Dergisi, Cilt:26, Sayı:2, ss.135-179.

DILIK, S., "Endüstrileşmenin Doğurduğu Servet Dağılımı İle İlgili Sorunlar ve Türkiye'de Tartışılabilir Çözüm Yolları", Cumhuriyet'in 50. yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, AÜ.SBF. Yayınları No:382, Sevinç Matbaası, Ankara-1975, ss.353-397.

DILIK, S., "Yatırılabilir Ücretler", İmran Oktem'e Armağan, AÜ.HF. Yayınları No:275, Sevinç Matbaası, Ankara-1970, ss.185-201.

DILIK, S., "Enflasyonun Doğurduğu Sosyal Sorunlar" Enflasyon ve Getirdiği Sorunlar Semineri, TEKV. Yayını, Ankara-1976, ss.139-153.

EREN, F., "Mülkiyet Kavramı", Dr. Recai Seckin'e Armağan, AÜ.HF. Yayınları No:351, Sevinç Matbaası, Ankara-1974, ss. 765-795.

ERKAN, H. "Yeni Bir Teşvik Sisteminin Oluşturulmasına Yönelik Öneriler", BEY, Haziran-1988, s.5-14.

GÖKYOKUŞ, S., "Vergilerin Menkul Kıymetlerini Halka Arz Edecek Kuruluşlara Etkileri", Vergi Dünyası, Sayı:61, Eylül-1986, ss. 17-22.

İSRAFİL, C., "Türkiye'de Özelleştirme", Yeniden Yapılanma, 1 Eylül 1988, s.3.

KARADENİZ-ÇELEBİCAN, Ö., "Çağdaş Mülkiyet Anlayışı Dolayısıyla Roma Mülkiyetinin Yeniden Değerlendirilmesi Zorunluluğu", BATİDER, Cilt:13, Sayı:3-4, Aralık 1986, ss.157-184.

KAYTMAZ, M.F., "İflas Eden İşçi Şirketleri", BEY, Ağustos-1983, ss.43-46.

KNAPP, V., "Sosyalist Ülkelerde Mülkiyet", Çev. Selim Kaneti, Kubalı'ya Armağan, İÜ. Mukayeseli Hukuk Enstitüsü Yayını, Yeni Seri Yıl:8, Sayı:11, İstanbul-1974, ss.371-382.

OKTAV, Ö., "Sermaye Piyasası Kanunu Açısından Kayıtlı Sermaye Sistemi", Dünya Gazetesi, 5-10-1983.

PEKİN, T. ve KORUYAN, A., "Türkiye İçin Özelleştirme Stratejisi ve Özelleştirmede Uygulanabilecek Yöntemler" KİT'lerin Özelleştirilmesi Sempozyumu, EBSO, 21 Nisan 1987.

SAGLAM, K., "Türkiye'de Sermaye Piyasasının Dünü, Bugünü, Yarını ve Sermaye Piyasasının Gelişmesi İçin Öneriler", Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri, Türkiye Tüccarlar Bankası A.Ş., (24-25 Ekim 1983) Çeşme-İzmir, ss.47-71.

TAŞLICA, A.O., "Çok Ortaklı Şirketler", Eskişehir Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, Haziran-1984, ss.33-54.

TINAR, M.Y. ve GÜRÇAY, C., "Çalışanlar Açısından Özelleştirme" Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı:121, Temmuz-1990, ss.19-26.

TUNCER, S., "İktisadi Servet Mevhumu", İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:22, Sayı:3-4, ss.91-108.

ULUSOY, Y., "Şirket Ortaklarının Halka Açılmasının Sermaye Piyasasına Etkileri ve Bazı Avantajlar", Petkim Mevzuat, Sayı: 10, Eylül-1990, ss. 6-9.

UZUNOGLU, Ş., "Özelleştirme ve Gelir Ortaklığı Senetleri", BEY, Eylül-1987, ss. 49-54.

----- "Fransa'da Özelleştirme" Para ve Sermaye Piyasası, Haziran 1986, Yıl: 8, Sayı: 88, ss. 49-50.

TEZ, RAPOR, İSTATİSTİK VE DİĞERLERİ

AKAT, İ. ve Diğerleri, KIT'lerin Özelleştirilmesi, İzmir Ticaret Odası İçin Hazırlanan Özel Rapor.

AKSU, O., Gelir Dağılımı Açısından Servet Politikası, Yayınlanmış Doçentlik Tezi, İU. İktisat Fakültesi, İstanbul-1978.

ERSOY, A., İktisadi Sistemler, Ders Notu, DEÜ. İİBF., İzmir-1986.

GÜRSEL, S. ve Diğerleri, Sosyal Demokrasi Açısından Sermayenin Mülkiyeti, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES), Kasım 1989.

DİE, 1987 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları, Gelir Dağılımı, DİE Yayın No: 1441, DİE Matbaası Ankara-Aralık 1990.

KORUYAN, A., Sermaye Piyasaları, DEÜ. İİBF. Resmi Teksir Yayın No: 207, İzmir-1986.

KORUYAN, A., Türk Bankacılık Sisteminin Sermaye Piyasasına Entegrasyonu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir-1986.

SAK, G. ve ERSEL, H., 1983 ve 1984 Yıllarında İmalat Sanayii Firmalarının Sermaye Artırımlarının Karşılama Biçimi Üzerine Bir Deneme, SPK/AGD, Araştırma Rapor Sayısı: AGD/8613, Ankara-Mayıs 1986.

SPK, Yıllık Rapor, 1986.

SPK, Aylık Bülten, Kasım 1990.

TKKOl, Faaliyet Raporu, 1989.

Özelleştirme (KIT'lerin Halka Satışında Başarı Koşulları), TÜSİAD, İstanbul-1986.

Avrupada Özelleştirme (Derleme), KIPLAS İşveren, Yıl:3, Sayı:9, s. 12.

Ana Britannica, Dünya Ülkeleri 1987 Eki.

Cumhuriyet, 18 Şubat 1990.

Cumhuriyet, 1 Ocak 1991.

PARA Haftalık Borsa Dergisi ,14-20 Mayıs 1990, Sayı:17.

1. Beş Yıllık Kalkınma Planı

2. Beş Yıllık Kalkınma Planı

3. Beş Yıllık Kalkınma Planı

4. Beş Yıllık Kalkınma Planı

5. Beş Yıllık Kalkınma Planı

6. Beş Yıllık Kalkınma Planı

1991 Yılı Programı

RG. Çeşitli Sayılar